

ТАВРІЙСЬКИЙ ВІСНИК ОСВІТИ

Науково-методичний журнал

№ 3 (7)

2004

Засновник: Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів

Свідоцтво про державну реєстрацію серія ХС № 227 від 3.12.2002

Видається з 2003 року

Редакційна колегія:

- Головний редактор А.М. Зубко
- Заступник головного редактора Т.Г.Морева
- Відповідальний секретар В.В.Кузьменко
- Технічний редактор Л.А.Гончаренко
- Б.М.Андрієвський
- А.М.Войтинський
- Є.П.Голобородько
- В.В.Клименко
- Г.О.Михайловська
- В.В.Олійник
- М.І.Пентилюк
- В.К.Сидоренко
- О.В.Саган
- Л.І.Слободенюк
- Н.В.Слюсаренко
- Г.Л.Черепанова
- Г.С.Юзбашева

Комп'ютерна верстка – І.В.Воскова, П.Л.Ковальов

Адреса редакції: Південноукраїнський регіональний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів
вул. Покришева, 41
м. Херсон 73034
Тел. (0552) 54-02-00

Редакція рукописів не рецензує і не повертає.
Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії
Редакція не листується ні з авторами, ні з читачами

ЗМІСТ

<u>Історія освіти</u>	5
Бєлошицький О.О. Компендіум теоретико-методологічного обґрунтування основ творчості в історії розвитку людства в контексті технічної творчості учнів	5
Кузьменко В.В. Формування світогляду учнів у системі національної педагогіки	20
<u>Наука – школі</u>	27
Вазина Т.В. Развитие и совершенствование музыкального слуха в связи с активизацией музыкального мышления учащегося	27
Жерноклєєв І.В. Формування позитивної мотивації трудової діяльності особистості старшокласника на уроках трудового навчання в умовах посилення євроінтеграційних процесів в Україні	35
Лопатюк В.В. Рефлексивна діяльність особистості учня як фактор формування його мовленнєвих компетенцій при вивченні іноземної мови	39
Полюх К.І. Основні принципи читання з листа та добирання акомпанементу для творів, занотованих як мелодія з цифровим позначенням гармонії	42
Сидоренко В.К., Савченко І.В. Графічний дизайн – специфічний вид художнього конструювання	50
Фелющенко І.В., Паученко Г.О. Інтелектуальний театр Бернарда Шоу в контексті світової культури	61
<u>Інновація: теорія і практика</u>	66
Басанець Л.В. Модель формування знань і умінь техніки рисунка	66
Куленко В.И., Клепов В.П. Организационно методическое обеспечение конструкторско-технологической деятельности учащихся по методу творческих проектов	69
<u>Освіта впродовж життя</u>	74
Бабенко О.О. Концептуальні орієнтири викладання декоративно-ужиткового мистецтва у вищій школі	74
Бухтій М.В. Формування риторичної культури вчителя	80
Воробійова Р.Н. Виховання екологічної культури читачів шкільної бібліотеки	84
Джеджула О.М. Використання графічних моделей для розвитку технічних здібностей студента	89
Корець М.С. Біфуркаційний розвиток системи професійної підготовки вчителів трудового навчання	96
Кравченко І.Ф., Чабан Н.І. Вивчення уявлень студентів про цінності сімейного життя	101
Масленнікова Н.А. Теоретичний аспект проблеми діагностики музичного сприймання в процесі формування особистості майбутнього вчителя початкових класів	109

Маслова Т.М. Зміст поняття “естамп”	113
Рудяков А.Н. Модернізація последипломного педагогического образования	117
Сагоян Е.К. Современная социокультурная ситуация и её влияние на формирование коммуникативной культуры педагога	120
Сафонова В.Є. Методологічні основи створення навчальних посібників для вищих навчальних закладів з дисципліни “Економічне прогнозування і планування”	124
Семенов І.В. Шляхи запровадження комп’ютерної техніки в лабораторний практикум з „Машинознавства”	130
Сергєєва Л.М. Культурологічні основи професійної підготовки майбутніх робітників	137
<u>На допомогу педагогу</u>	144
Білоконь Л., Вишневський В.П, Довдер В.О. Ідеї та реалії відродження народних промислів декоративно ужиткового мистецтва в закладах освіти Херсонщини	144
Гончаренко Л.А. Формування в особистості уявлення про полікультурність на уроках історії	158
Кулькіна Є.П. Розвиток та соціалізація старших дошкільників	162
Міхова Т.В. Художньо-педагогічна компетентність учителя як показник його підготовки до формування у школярів продуктивних способів образотворчої діяльності	166
Свириденко Л.О. Системний підхід до організації навчальної діяльності в умовах особистісно-орієнтованого навчання	171
Семешко Л.Ф. Гра як засіб формування творчої активності учнів	177
Чабан Н.І. Реалізація морально-ділового підходу старшокласників до життєдіяльності засобами охорони праці	182
<u>Скарбниця методичних ідей</u>	191
Воловчик Н.А. Використання ефективних методів у процесі творчої діяльності на уроках народно-сценічного танцю	191
Голикова О.Є. Творчий процес професійної діяльності педагога (на матеріалах південноукраїнської вишивки)	199
Науменко Ю.Г. Вивчення теми “Природа стресу” на уроках ОБЖ	207
Рись М.Ю. До проблеми вдосконалення змісту мистецьких дисциплін у школах естетичної спрямованості	216
<u>Творчий портрет</u>	221
Мороз О.Ф. Щораз, коли цвітуть абрикоси	221
<u>Офіційна сторінка</u>	225
Кузьменко В.В. До ювілею Херсонської загальноосвітньої школи №13	225
<u>Відомості про авторів</u>	227

**КОМПЕНДІУМ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО
ОБҐРУНТУВАННЯ ОСНОВ ТВОРЧОСТІ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ
ЛЮДСТВА В КОНТЕКСТІ ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ**

У статті, на основі науково-публіцистичних матеріалів, досліджено теоретико-методологічне обґрунтування основ творчості в історії розвитку людства у контексті технічної творчості.

Під час опрацювання матеріалів дисертаційного дослідження за темою становлення технічної творчості учнів у позашкільних закладах України (1927-1941 рр.), стало зрозуміло, що всебічне дослідження цього явища не можливе без розгляду теоретико-методологічних основ творчості особистості, накопичене людством протягом його еволюційного розвитку. Це обумовлено взаємозв'язком складових чинників самого творчого процесу, який є основою для різних видів її прояву, в тому числі і технічної творчості. Взаємообумовлені складним переплетінням між собою і спорідненістю складових чинників цього процесу вони доповнюють, розкривають і стають основою для розкриття феномену цього явища.

У науково-публіцистичних джерелах, вітчизняних і зарубіжних, неодноразово висвітлювалися теоретико-методологічні матеріали основ творчості геніальних і талановитих особистостей. Але вивчені нами роботи виявили, що майже усі вони розглядалися у ракурсі художньо-естетичного спрямування і майже одинична їх кількість мала відношення до розкриття проблем технічної творчості. Ще менша їх кількість була досліджена, як історико-педагогічна проблема. Невідповідність наявної потреби та відсутність досліджень цього явища змусило нас розглянути теоретико-методологічне обґрунтування основ творчості у контексті технічної творчості учнів, як історико-педагогічну проблему.

Перші зафіксовані в літературних джерелах факти, що вказують на виявлення та розвиток творчих здібностей при педагогічному керівництві цим процесом, виявлено у 551-479 рр. до нашої ери у Китайських царствах. Там видатний китайський філософ Конфуцій започаткував добір та навчання у власній школі учнів, які різнилися від інших тим, що виявляли різні форми творчої фантазії [13],[19].

Аналіз вивчених матеріалів діяльності Конфуція у розвитку природних творчих задатків вказує, що, виявивши їх, він акцентував свою увагу на розвитку інтелектуальних задатків, вважаючи їх основою для розвитку творчої особистості. Він став і першим, хто заклав протиріччя у розвиток цього явища тим, що, не звертаючи уваги на загальний погляд свого суспільства на піднебесне походження таких задатків, котрі є подарунком Богів, яким він наділив тільки обраних, Конфуцій намагається завдяки розробленій ним методиці розвивати їх.

Ще один приклад історичного факту виявлення творчих здібностей і їх розвиток під педагогічним керівництвом, але вже в іншу епоху, ми знаходимо в давній Греції. Так, у 427-347 рр. до нашої ери, грецький філософ Платон теж займався питаннями творчої особистості серед молоді. Він же один з перших запропонував державі узяти на себе добір обдарованих дітей з різних прошарків населення з метою їх навчання в спеціальних школах [26, с.17-19].

Його послідовником у проблемі застосування методики навчання неординарних особистостей був і його учень Аристотель. В той же час, будучи вихованцем своєї епохи, він відносив до ремесел, яким займалися невільнонародженні люди, усі види мистецтва, де найбільше проявлялося творче обдарування епохи античності. За його поглядом, займаючись ремісничою справою, вільнонародженний забирає у себе час для розвитку інтелектуальних здібностей [20, с.87-92]. Цьому напрямку його поглядів відповідала і розроблена Аристотелем система виховання в його школі [1, с.375-644].

Аналіз вивчених матеріалів засвідчує, що головним напрямком розвитку в епоху античності залишається розвиток інтелектуальних задатків учнів, як вище мистецтво творчості, на погляд греків, – мистецтво управління суспільством. Як і попередня, ця епоха теж дотримується думки про божественне походження дару творчості. Вважається, що не можливо звичайній людині розвинути свої здібності до рівня такої досконалості, щоб дивувати оточуючих. Однак і в цьому суспільстві знаходяться ті, які наперекір думці суспільства розвивають закладені в людині природні задатки за допомогою спеціально розроблених ними педагогічних методик навчання.

Не менш активним було сприяння виявленню та навчанню неординарних особистостей серед дітей Туреччини вже у XVI ст. за правління Сулеймана Надзвичайного [6, с.43].

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

Узагальнюючи аналіз матеріалів трьох епох можна констатувати, що людство до цього і в XVI столітті дотримується погляду на божественне походження творчого дару людини. Підтвердженням такого уявлення багатьох поколінь може служити напис на надгробку Рафаеля: «Пока он жил, праматерь всего сущего боялась быть побежденной, когда он умер, она также боялась умереть» [7, с.5].

Як і в епоху давньокитайських царств, так і в наступні епохи на перше місце в педагогічному керівництві висунуто методіку розвитку здібностей, що дозволяє розвивати розумові задатки, які вважають за основу геніальності. Задатки, що відносяться до мистецтва і ремісництва, вважаються за Божий дар, і їх розвиток шляхом педагогічного впливу або системи спеціальних вправ навіть не розглядається в ці епохи. Цей погляд втілюється у визначення поняття «геній» у філософському словнику, яке з латинської мови «genius» перекладається – «дух, покровитель», «божество». І вказує на те, що ця людина наділена Божим даром і здатна до надзвичайного прояву творчої обдарованості [22,с.182]. Таке перше визначення творчого дару геніальності датується 1532 роком. На нього посилається один з філософсько-історичних словників [32,с.279]. До того ж, аналіз публіцистичних джерел виявив і те, що аж до епохи просвіти геніальними називали лише особистостей, які проявляли свої творчі здобутки лише як поети, живописці, музиканти й ваятелі.

В епоху Відродження поняття генія тільки починає охоплювати такі сфери людської діяльності як: релігійна, наукова, політична і військова. Але поняття наукового генія починає утверджуватися в суспільстві лише в XIX столітті. Це було пов'язано з багатьма факторами, серед яких погляд суспільства тих епох на науку, тих, хто нею займається, і думка самих науковців про творчість. Підтвердженням цього є думка відомого філософа Г.Ф.Гегеля, який вважав, що творчість і наука несумісні речі [8, с.47]. Йому заперечує італійський композитор Д.Царліно у трактаті «Встановлення гармонії», де він піднімає науку до рівня творчого таланту [17,с.507]. В епоху Відродження вперше з'являється, хоч і недостатньо обґрунтована, межа між генієм і талантом [17,с.80].

Аналіз матеріалів епохи Відродження виявив, що у цю епоху потроху зникає ірраціональне і містичне, що було притаманне епосі античності. Але серйозний сумнів у божественному походженні творчості неординарних особистостей було покладено англійським філософом Джоном Локком на початку

підйому епохи просвіти, який вказав, що все залежить від методики виховання неординарних особистостей [11, с.72-221]. Підтвердження впливу виховання і навчання на розвиток здібностей, як історико-педагогічного явища, ми знаходимо в газеті «Гамбургер кореспонденте» за травень 1808 року. Тут вміщено публікацію вчителя Тертія Ландфогта з Мерзебурга про хлопчика Карла Віте, який виховувався і навчався за спеціально складеною його батьком методикою. У віці 7 років 10 місяців читав, перекладав та розмовляв грецькою, латинською, італіанською і французькою мовами. Він подумки виконував складні арифметичні дії, а в дев'ять років вступив до Лейпцігського університету. Ставши в 13 років доктором філософії, а через два роки доктором юриспруденції, він в 23 роки стає завідувачим кафедри в Бреслау.

У 1819 році його батько за численними проханнями швейцарського педагога Песталоцці написав педагогічний щоденник, в якому розповів, як він виховував свого сина Карла Вітте. Ця книжка набула широкої популярності у свій час, але згодом про неї забули. Однак ті, хто за цим щоденником почав виховувати своїх дітей: барон Кельвін, професор теології А.А.Берле, Лео Вінер та інші, – довели, що спеціальна методика виховання і навчання дітей є дієвим фактором розвитку як інтелектуальних, так і творчих здібностей. Такі педагогічні факти виявили й те, що здібності не притаманні окремим винятковим особам, а є майже в кожній людині. Але вони сугубо індивідуальні: інтелектуальні, творчі, технічні, наукові, організаторські та інші.

Ще один педагогічний факт підтвердження дієвості застосування методики виховання і навчання у формуванні неординарної особистості ми знаходимо на прикладі Френсіса Гальтона. У чотири роки він вільно читав, знав на пам'ять усі латинські іменники, прикметники та перехідні глаголи. Відмінно робив усі арифметичні дії з числами, знав французьку мову. Після закінчення навчання він вирішив присвятити себе науці і почав досліджувати спадковість талановитих людей. У 1869 році він публікує у Лондоні результати своїх десятирічних досліджень про причини обдарування в книзі «Геній і спадковість» [5]. Дослідивши 977 видатних осіб з 3000 сімей він встановлює залежність між спадковістю для можливості стати геніальним. Він же розробляє і вводить коефіцієнт інтелектуальності у числовому визначенні [Там само].

Виявлення ступеня інтелектуальності, який вказує на сукупність здібностей і характеризує рівень і якість мислених процесів особистості, як пізніше виявили вчені, є важливою складовою для визначення ступеня розвитку творчої особистості. Цим самим було встановлено, що хоч рівень інтелекту і не має серйозного впливу на розвиток здібностей до творчості, але без нього підняття особистості на вищий щабель творчого розвитку неможливе.

Критики теорії Ф.Гальтона про спадковість геніальності вже тоді вказували на деякі розбіжності його теорії з практикою. Так, Г. Жолі виявив, що навколишнє оточення, в якому розвивається геній, може збільшити або зменшити успіх зусиль людини, спрямованих на те, щоб стати генієм [12, с.41].

Макс Нордау, теж сперечаючись з Ф. Гальтоном, за результатами свого дослідження стверджував, що в кожній сім'ї, яка має традиційну професію, і де дитина вихована в нормальних умовах, вона має всі дані, щоб стати талановитою ще й завдяки впливу прикладу [18,с.39-61].

Однак, критикуючи деякі питання генетичної концепції Ф.Гальтона, вчені загалом були згодні з тим, що вроджені здібності існують. Це підтверджувалося двома факторами їх прояву: дуже ранній прояв здібностей у таких дітей і досягнення ними високих творчих результатів у науці, мистецтві, техніці, політиці і військовій справі в ранньому віці, коли людина вже працює, але не так довго, щоб сказати, що вона повністю зобов'язана своїми результатами наполегливій і довгій праці. Це підтверджують факти з біографій талановитих людей. Так, філософ І.Бентам почав вивчати древньогрецьку ще до того, як почав ходити, а в три роки вже знав граматику латині. Г.В.Лейбніц завдяки батьківській методиці навчання і виховання настільки розвинув свої здібності, що коли батька не стало, у шість років мав можливість самостійно продовжити навчання. У 14 років він вже писав праці з логіки та філософії, склав «Абетку людського мислення». Н.Вінер вже в трирічному віці розмовляв та читав трьома мовами. Т.Маковей у шість років написав працю «Компендіум загальної історії».

Однак, у ході дослідження ми виявили і суперечливі факти, які вказують на прояв таланту в зрілому віці, а в дитячі роки ці особистості характеризувалися як нічим особливим не наділені або як бездарні учні. Серед них ми бачимо Ч. Дарвіна, який мав трійки з шкільних предметів за п'ятибальною системою

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

оцінювання та славу трохи тугодума. В.Гегель ні в дитячі роки, ні в юності нічим не виділявся серед своїх однолітків окрім старанності і примірної поведінки. Навіть закінчуючи університет, він мав характеристику, де було вказано, що він не відрізняється красномовством у філософії, хоча має розумні судження. Теж саме спостерігалось в А.Ейнштейна, І.Ньютона. А Менделєєв, вступаючи до університету декілька разів, не міг здати хімію.

Науково-публіцистична література з життя видатних людей вказує і на розкриття таланту у зрілому віці. С.Т. Аксаков почав писати у 55 років, І.А Крилов – у 40, Ж.Ж. Русо – у 37 років. Фізіолог Сеченов закінчив гімназію, вступив в інженерне училище й готувався стати інженером-сапером. Пройшло чимало часу, поки він зайнявся фізіологією. Не менш вражаючим фактом пізнього виявлення дару таланту є й відомий авіаконструктор А.Мікоян, який у 30 річному віці тільки почав свої перші кроки в авіацію. Цікавим випадком є і М.М.Лузін, видатний радянський математик і засновник цілої математичної школи, якому наймали репетитора з математики, щоб той не відставав від однокласників з цього предмета. О.Блок теж займався з репетитором з російської мови аби не мати двійок.

Як видно з перелічених вище суперечливих фактів, особистості або якихось закономірностей стосовно творчих особистостей зробити поки що не можливо через складність самого об'єкта дослідження. Теж саме спостерігав Ф.Гальтон у своїх дослідженнях щодо визначального впливу спадковості. Він виявив, що деякі групи людей дають більше обдарованих особистостей ніж інші. Такими були знамениті художники, музиканти, науковці та інші, якщо врахувати, що вони мали можливості для навчання своїх дітей. Однак він виявив і те, що така ж група в інших державах давала негативні результати обдарованості. Вчений вважав, що це можливо пояснити особливостями біологізації процесу спадковості [5, С.39].

Накопичення теоретико-методологічних обґрунтувань основ творчості продовжив американський психолог К.Тейлор. Він виявив, що творчим людям притаманна сукупність характерних для них рис: намагання бути на передньому краю; незалежність і самостійність; схильність до ризику; активність; допитливість; невтомність в пошуках; невдоволеність існуючим; бажання змінити існуюче; нестандартність мислення; готовність приймати рішення; талант передбачення [23, с.39-51]. Кількісне і якісне накопичення знань з проблем обґрунтування теоретичних підвалин творчості людини надало можливість вченому Торенсу

створити систему вимірювання творчих здібностей [35]. Ним же було встановлено, що спадковий потенціал не є важливим показником майбутньої творчої продуктивності. Вчений стверджує, що на розвиток творчих дарувань великий вплив мають батьки, які виховують дитину, і навчальний заклад [Там само].

Накопичені знання щодо цього явища надають можливість дати наукове обґрунтування різниці між генієм і талантом: «Талант означає вроджену схильність до деяких спеціальних видів діяльності... відносно швидке і легке оволодіння особливостями мистецтва. Геній – ознака більша від цього. Вона включає оригінальність, творчість і здібність осмислювати й працювати у сферах, раніш не досліджених, і таким чином надавати світу те надзвичайно цінне, що не було б інакше опановано» [30, с.116].

Аналізуючи це визначення, ми бачимо, що воно подається вже у двох вимірах: якісно і кількісно. Узагальнюючи вивчені дослідження, ми встановили присутність спадковості і залежність різних чинників у розвитку задатків, і зокрема творчих; вплив оточуючого середовища на особистість; обов'язкову наявність інтелекту, завзятість та працелюбність.

Суспільні відносини і розвиток промисловості на рубежі XIX – XX століття вже не задовольняються тим, що відомо про здібності і творчість. Нова епоха вимагає в більшій ступені, ніж попередні, збільшення наукових знань у розкритті таємниць процесу навчання і виховання творчих особистостей. Постійний і прискорений розвиток засобів виробництва та роль технічних винаходів, які почали визначати економічні досягнення підприємств, виступають детермінантами нових наукових розвідок теоретико-методологічних обґрунтувань творчості.

Одним з перших науковців, які почали досліджувати процес творчості в техніці, став французський психолог Т.Рібо. Під час своїх розвідок з цієї проблеми він прийшов до висновку, що є два способи, які характеризують процес технічної творчості. Перший він назвав «повний», а другий – «скорочений» [21]. Інші способи він вважав допоміжними, які можуть бути приведені до цих двох. Розглядаючи більш конкретно ці способи, він ділить кожний з них на такі етапи.

«Неповний» (скорочений): загальна підготовка (вона протікає в несвідомій формі); виникнення ідеї (процес пов'язаний з натхненням); побудова і розвиток ідеї; «Повний»: ідея

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

(початок), її довга, або ні інкубація і дозрівання; відкриття або винахід (кінець); перевірка або застосування [Там само].

У 1910-1912 роках, досліджуючи технічно-творчий процес, російський інженер Енгельмейєр П.К., розглянувши усе, що було зроблено в цьому напрямку до нього, і зробивши аналіз, розробляє свої етапи процесу творчості. Інтуїтивне осяяння ідеї і усвідомлення її винахідником; розробка плану або схеми майбутнього винаходу і реміснича стадія (побудова винаходу, яка винахіднику не цікава) [27].

За його поглядом, винахіднику потрібно знати лише суттєві ланки процесу, все інше, що не стосується самого процесу творчості – не суттєво для нього.

Детально розробивши процеси технічної творчості, він видає дві книжки: «Пособие начинающим изобретателям» і «Теория творчества» [27], [28]. У них вчений описує свої погляди на те, як проходить процес технічної творчості і як робляться винаходи.

Індустріалізація СРСР, до складу якого входила й Україна, на початку ХХ століття гостро поставила перед державою ряд проблем, серед яких вагоме місце було надано проблемі допомоги працівникам робити винаходи. Архівні матеріали засвідчують, що вже у 1918 році під керівництвом О.П.Модестова була створена Асоціація натуралістів (АСНАТ). Метою створення цієї організації було сприяння розвитку талантів. Особливу увагу організація приділяла талановитим винахідникам і раціоналізаторам у зв'язку з потребами СРСР. За поглядом Модестова, освіта при відсутності таланту може дати суспільству лише фахівця в якійсь галузі. Педагогіці відводилася допоміжна роль виховання. Основою ж навчання для талантів є процес творчості, під час якого талант вбирає в себе тільки те, що йому потрібно, з сукупності людських знань [15, С,9].

У цей же час активізувався пошук і науковців для допомоги талановитим інженерам стати раціоналізаторами і винахідниками. З цією метою ряд радянських науковців, і зокрема Якобсон П.М., дослідивши процеси технічної творчості, запропонували застосовувати таку схему етапів технічної творчості: період інтелектуально-творчої готовності; визначення потрібності; зародження ідеї-задачі; пошук рішення; отримання принципу винаходу; перехід принципу в схему; технічне оформлення і розгортання винаходу. Свої погляди науковець

виклав у книжці, розрахованій на молодих інженерів-винахідників [29].

З посиленням тоталітарного режиму в СРСР та за принципом педагогіки того періоду про рівність творчих задатків усіх дітей, крім художньо-естетичного напрямку, роботи у цій галузі призупиняються на багато років. Припиняє своє існування і організація сприяння робітничому винахідництву АСНАТ.

Аналізуючи роботи Т.Рібо, П.К.Енгельмейєра та П.М.Якобсона за порівняльним методом, ми можемо вказати, що всі три роботи об'єднує наявність трьох етапів творчого процесу, які тільки так чи інакше інтерпретують за баченням кожного науковця; загальну схему і етапи творчого процесу. Це у свою чергу підтверджує наявність схеми творчого процесу, але не розкриває саму суть процесу творення. Науковці розробили лише хронологічну послідовність праці під час технічної творчості – винаходу, але, як засвідчує практика, зробити за нею винахід не можливо.

Збагачення знань теоретико-методологічних основ творчості надали можливість дати їй чітке визначення творчого процесу. У Великій Радянській Енциклопедії дається таке його значення: «Творчество – деятельность человека, создающая новые материальные и духовные ценности, обладающие общественной значимостью. Творчество, являясь результатом труда и усилий отдельного человека, вместе с тем всегда носит общественный характер» [4, с.486].

Стосовно розвитку методики творчого процесу та вирішення творчих задач, як теоретико-методологічних основ творчості, спостерігається діалектика взаємозв'язку, яка спонукала науковців до їх створення залежно від потреб соціально-економічних і педагогічних. Це видно з дослідженої нами класифікації появи методів вирішення творчих задач на певних історичних відрізках часу залежно від детермінанти потреби в них.

Найпершим методом, який був відомий при вирішенні творчих задач, є метод «проб і помилок». Зважаючи на його громізкість і недосконалість, науковці й практики почали метод модернізувати, але кінцевого результату не досягнуто і до сьогодні.

Технологія методу така, що вирішуючи якусь творчу задачу, в процесі її вирішення розглядають різноманітні варіанти

рішення, знаходячи серед багатьох той, що дає найбільш задовільний результат [25,с.40].

Недолік методу в тому, що неможливо розробити навіть приблизну методику його використання. Крім того, практика його застосування працемістка і не завжди гарантує досягнення успіху.

Продовжуючи шукати нові методики вирішення творчих задач, психологи встановили, що у багатьох творчих особистостей нові ідеї виникають, коли вони слухають думки інших людей щодо рішення цієї задачі. На цій основі було розроблено новий метод, суть якого в тому, що при пошуку вирішення творчої задачі використовується ціла низка спеціально підготовлених питань. Відповідаючи на ці питання, людина робить аналіз поставленої задачі, що сприяє знаходженню правильного рішення.

Перші такі списки питань були розроблені в 20-х роках ХХ століття. Найбільшого поширення отримали списки питань, розроблені А.Осборном, Т.Ейлоартом, Д.Пірсом та іншими. Найкращими з них вважаються списки, розроблені Т.Ейлоартом. Такий метод було названо «метод питань» [Там само, с.46-48].

Продовжуючи пошук нових методик вирішення творчих задач, у 40-х роках ХХ століття для забезпечення потреб розвитку атомної енергетики, ракетобудування і електронно-обчислювальної техніки науковець А.Осборн запропонував метод «мозкового штурму». Сутність методу полягала в тому, що підбиралася група з 12-23 чоловік, серед яких були «генератори» й «експерти». Перші генерували нові ідеї вирішення творчої задачі, а другі їх аналізували. У групу «генераторів» входили особистості з творчо розвинутою фантазією та схильні до абстрактного мислення. У групу «експертів» входили особистості з аналітичним і критичним складом мислення. Керує ними найбільш досвідченна особистість. А.Осборн розробив і методику застосування цього методу [25, с.41-42].

Ще один метод, «морфологічний аналіз» (грецьке слово – навчання про форму), було розроблено швейцарським астрономом Ф.Цвіккі в зв'язку з ракетокосмічними дослідженнями.

Суть методу в тому, що в технічній системі виділяють декілька характерних для неї структурних або функціональних морфологічних ознак. За кожною ознаці складають список можливих варіантів, альтернатив, технічних виразів. Ознаки

можуть бути розташовані у формі таблиці, яка називається морфологічною скринькою, або матрицею. Це дозволяє визначити пошуковий час. Перебираючи різноманітність варіантів виділених ознак, можна виявити нові рішення творчої задачі [Там само, с.45-46].

Нові потреби науки і промисловості викликали до життя метод «синектики» (в перекладі з грецької – сумісництво різнорідних елементів), який був розроблений В.Дж. Гордоном. За цим методом формуються постійні групи в складі 5-7 чоловік різних спеціальностей з їх обов'язковим навчанням. Навчання триває рік. За цей час складається колектив, що добре розуміє один одного, і в них сформовані здібності до синектичного мислення. Вони включають: вміння абстрагуватися, подумки віддалятися від предмету обговорення, вміти фантазувати і слухати інших та знаходити в звичайному особливе. Синектори впевнені, що у творчій діяльності крім зовнішніх факторів інтенсифікації творчого процесу важливу роль грають внутрішні – аналогії. Аналогії дозволяють охопити велику кількість об'єктів, порівняти їх з досліджуваними і знайти вихідне для рішення творчої задачі [25, с.43-44].

Надзвичайного значення для методології творчості мали наукові розробки радянського науковця-практика Г.С.Альтшулера, який запропонував розроблену ним методику навчання технічної творчості та вирішення конструкторських задач [2],[3]. Його роботи щодо практичного використання наукових доробок з даної проблеми стали вагомим внеском у методику розвитку творчості і практичного застосування шляхом навчання інженерів робити винаходи.

На думку Г.С.Альт шулера, центральною ланкою у творчотехнічному процесі є вирішення конструктором конструкторської задачі самого винаходу. І він це обґрунтовує так. Процес, який відбувається під час творчого акту винахідника, має такі послідовні етапи: вибір задачі і визначення технічного протиріччя, яке заважає знаходженню рішення звичайним, вже відомим автору шляхом; усунення причин протиріччя способом внесення змін в одну з частин машини (або в одну зі стадій процесу); приведення інших частин удосконаленої машини (або інших стадій процесу) у відповідність до зміненої частини [Там само].

Розроблена Г.С.Альшулером схема дає можливість побачити, що головним зусиллям винахідника є виявлення та

усунення технічних протиріч, які автор методики пропонує вирішувати з допомогою аналітичної, оперативної і синтетичної методики.

Розробивши прийоми усунення технічних протиріч під час процесу винаходу, Г.С.Альтшулер вказує, що, приділяючи головну увагу творчому вирішенню проблем, запропонована ним теорія технічної творчості «не зводиться тільки до раціональної системи рішення винахідницьких задач, вона глибша й ширша цієї системи» [3, с.225].

Завдяки розробленій Г.С.Альтшулером практичній методиці творчого процесу та методиці вирішення творчих задач стало можливим розробити методику навчання інженерів робити винаходи, а отже навчати технічно-творчій діяльності.

Сучасні дослідження зарубіжних науковців, що займалися проблемою розкриття таємниць творчості, запропонували свої варіанти вирішення творчих задач. Так, англійський письменник угорського походження А.Кестлер, який займався цією проблемою, у своїй книзі «Акт творчості» пропонує розглядати творчий процес «осяяння», як розв'язання в одній галузі взаємопов'язаних ідей шляхом привнесення до неї ідеї із зовсім іншої сфери. За його твердженням, багато які винаходи в технічно-творчій діяльності створюються завдяки ідеї, добре відомої в іншій галузі. Він наводить і підтвердження своєї точки зору та багато прикладів можливостей такого вирішення технічно-творчої задачі. Зокрема, приклад вирішення Архімедом проблеми золота чи мідна царська корона завдяки знанням з іншої сфери діяльності людини [33].

Схожі погляди містить і сформульована сучасним західним психологом Едвардом де Боно концепція «нешаблонного мислення», згідно з якою творчість передбачає відхід у міркуваннях від загальноповживаної низки логічних побудов [31].

Аналіз цих робіт вказує, що обидві концепції (Кестлер і Боно) стосуються насамперед роботи інтелекту в творчому процесі.

Відомі англійські вчені та винахідники М.Трінг і Е.Лейтуейт великого значення надають і таким складовим творчої діяльності, як розуміння фізичних і технічних закономірностей та принципів, зокрема й на рівні інтуїції, а також серйозне бажання знайти спосіб кращого задоволення тієї чи іншої людської потреби за допомогою технічно-творчої діяльності. Сукупність усіх перелічених умов, на їх думку, і дає змогу створити практично корисну конструкцію [24],[14].

Однак аналіз наукових досліджень з цієї проблеми вказує, що і до цього часу в процесах виявлення та формування здатності до технічної творчості більше незрозумілого, ніж очевидного.

Цікавим в плані нашого дослідження є роботи Джона Стігера, який, займаючись проблемою виявлення рис технічно-творчої особистості, виявив, що високий рівень розумових здібностей не гарантує обов'язкову наявність творчого процесу, хоч інтелектуальність і потрібна для творчості. Не зумовлює розум і новаторських потенцій та здатності до якісного професійного навчання. Його підтримує своїми дослідженнями Дж.Тейлор, який підтверджує, що існує багато визначних людей-математиків, але проведені з ними наукові дослідження виявили, що в них не дуже розвинутий інтелект [23,с.376].

Вагомим внеском в обґрунтування теоретичних основ творчості зробили австралійський вчений Г.Карна та англієць М.Кертон. Вивчаючи процеси творчості незалежно один від одного, вони виявили, що люди, котрі мають творчі досягнення, поділяються на "новаторів" і "адапторів". Усі вони здатні до творчого акту, але стиль їхнього мислення в кожного з них різний. "Адаптери" схильні вдосконалювати та поліпшувати використані методи, дотримуючись загально прийнятих поглядів. "Новатори", навпаки, висувають ідеї, що передбачають радикальні зміни.

У проблемі теоретичних обґрунтувань творчості є твердження психологів, які виявили, що ефективне опанування знань, умінь і новичок виконання певної діяльності залежать від здібностей людини, тобто її можливості діяти, сприймати інформацію, оволодівати прийомами розумових чи практичних операцій. Тому вчені наголошують на потребі пам'ятати, що здібності – це можливість, а певний рівень професійної майстерності – це дійсність.

Здібності, стверджують психологи, є індивідуально-психологічними особливостями людини, які відрізняють людей один від одного. Це складний комплекс властивостей, що забезпечує успіх діяльності, дозволяє досягти мети різними шляхами. Однак потрібно розрізняти можливості задатків і здібностей.

Радянський психолог С.Л.Рубінштейн у своїй роботі «Основы общей психологии» теж вказував, що між задатками і

здібностями існує велика різниця протяжністю в увесь шлях розвитку особистості.

Отже, індивідуальна різниця в здібностях створюється як результат усього процесу розвитку особистостей, де інтелектуальні здібності людини не є детермінантою спадкових задатків.

Аналіз праць філософів, педагогів, психологів, соціологів, результати наукових досліджень і науково-педагогічної літератури з проблем обґрунтування теоретико-методологічних основ творчості надали нам можливість зробити висновки. Усі обґрунтування теоретико-методологічних основ творчості здійснювалися відповідно до об'єктивних історичних закономірностей, соціально-економічного і культурного розвитку людства. Кожній історичній епісі відповідав свій погляд на творчість і творчу людину залежно від накопичених наукою знань про цей феномен. У кожному випадку обґрунтувань нової складової теоретико-методологічних основ творчості прослідковується детермінанта її обґрунтування, або їх розробка залежно від соціально-економічних потреб та розвитку суспільства.

Узагальненням наукових матеріалів було встановлено: наявність у творчій особистості розвинутих інтелектуальних і творчих задатків та здібностей; вплив генетичної спадковості; вплив оточуючого середовища на розвиток творчої особистості; залежність розвитку творчих здібностей від методики навчально-виховного процесу і соціально-економічних умов; присутність суперечливих рис, притаманних творчій особистості; наявність ознак, які характеризують неординарність творчої особистості. Завдяки теоретичним знанням про творчість було дано визначення процесу творчості і творчої особистості, як кількісно, так і якісно. Виявлено схему творчого процесу та розроблено ряд педагогічних методик, за допомогою яких стало можливо розвивати творчі задатки і здібності та вирішувати творчі задачі.

1. Аристотель: В 4-х т. – Т.4. – М.: Політика, 1983. – С.375-644.
2. Альтшуллер Г.С. Как научиться изобретать. – Тамбовское изд-во, 1961.
3. Альтшуллер Г.С. Алгоритм изобретения. – М.: Московский рабочий, 1969.
4. Большая Советская Энциклопедия. – Т.42. – С.486.
5. Гальтон Ф. Наследственность таланта. Ее законы и последствия. СПб.–М., 1875.

6. Мелхорн Герлинда, Мелхорн Ганс-Георг. Гениями не рождаются / Пер. с нем. – М.: Просвещение, 1989. – С.43.
7. Гончаренко Н.Ф. Гений в искусстве и науке. – М.: Наука, 1991. – С.5
8. Гегель Г.Ф.В. Эстетика. В 4-х том. Т.1. М.1968.С.47.
9. Гегель.Г.Ф.В. Энциклопедия философских наук: В 3-х т. – Т1. – М., 1974. – С.413.
10. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. – К., 1992.
11. Локк Дж. Педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1939. – С.72-221.
12. Жоли Г. Психология великих людей. – М.–Спб, 1894. – С.41.
13. Куан Яминь. Критическая биография Конфуция. – Москва-Пекин,1985
14. Лейтуейт Е. Умение физически мыслить // Как изобретать? / Пер. с англ. – М.: Мир, 1980. – С.122-150.
15. Модестов А.П. Учет талантов. – М., 1926. – С.9.
16. Моляко. В.А. Психология решения школьниками творческих задач. – К.: Рад. школа, 1983.
17. Музыкальная эстетика западной Европы в средневековье и Возрождение. – М.: Искусство, 1966. – С.507-508.
18. Нордау М. Психо-физиология гения и таланта. – Киев-Харковь, 1898. – С.39-61.
19. Переколов Л.С. Слово Конфуция. – М.: ТПО Фабула, 1992.
20. Педагогические воззрения Платона и Аристотеля. ПГ // Школа и жизнь. – 1916. – С.87-92.
21. Рибо Т. Творческое воображение / Пер. с франц. – СПб, 1901.
22. Словник іншомовних слів: Вид. 2-е. – К.: Енциклопедія, 1985. – С.182.
23. Тейлор Д. Рождение интеллекта. Франкфурт на Майне. Перев.нем. 1982.С.376
24. Тринг М. Умение думать руками // Как изобретать? / Пер. с англ. – М.: Мир, 1980. – С. 152-170.
25. Техническое творчество учащихся: Уч. пос. / Под ред. Ю.С.Столярова и Д.М. Комского. – М.: Просвещение, 1989. – С.40.
26. Хрестоматия по истории педагогіки / Сост. И.Ф. Свядковский. – М.: Учпедгиз, 1938. – Т.1. – С,17-19.
27. Энгельмейер П.К. Пособие начинающим изобретателям. – М.: Образование, 1912.
28. Энгельмейер П.К. Теория творчества. – СПб, 1910.
29. Якобсон П.М. Процесс творческой работы изобретателя. – М., 1934.
30. Encyclopedia Britanica. – L., 1963. – Vol. 10. – P.116.
31. De Bono / Lateral thinking for management. A handbook of creativity. – New York, 1970.
32. Historishs Worterbuch der philosophie. Bd.3. – Basel, 1974. – P.279.
33. Koestler A. The act of creation. – L., 1964.
34. Torrance E.P. Giftedness in solving fature problem // J. of creative behavior. – 1978. – vol.12. – №2. – P.78.

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Сучасний розвиток національної педагогіки орієнтує цілісний виховний процес на формування національного світогляду та самосвідомості, психології та способу мислення через якісно іншу інтелектуально-духовну сферу особистості. Золоті зерна народної мудрості відроджують почуття патріотизму, правдивості, людської гідності, сприяють розвитку єдиної морально-емоційної основи культури, формують національну картину світу молоді.

Проблеми національного виховання, формування світогляду у дітей вивчали такі українські педагоги: В.О.Сухомлинський, С.У.Гончаренко, М.Г.Стельмахович, В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко та ін. Разом з тим питання принципів, форм і методів формування національного світогляду ще далеко не вивчене. Мета даної статті – розглянути деякі принципи, методи та форми, які можна використати в процесі національного виховання школярів і формуванні світогляду дітей

Провідними принципами виховання української національної педагогіки сьогодні можна вважати:

- принцип регіональності – кожному регіону властиві свої традиції і звичаї, обряди, народний побут, мистецтво, ремесло та ін.;
- принцип традиційності – наслідування художньо-естетичних надбань минулого і відродження їх в умовах національного самовираження школи; залучення школярів до активної участі в збереженні пам'яток культури, до засвоєння традицій народу, ремесел і народних промислів;
- принцип календарної організації національного виховання впливає з того, що весь устрій життя народу пов'язаний з народним календарем;
- принцип активної творчої діяльності – молода людина повинна сприймати і оцінювати твори мистецтва, сама збирати перли народної творчості, відтворювати і примножувати їх;
- принцип відповідності віковим особливостям, безперервності й наступності – вчитель не лише враховує особливості дітей, підлітків, юнацтва, але й веде цілеспрямовану роботу щодо їх розвитку та

можливостей формування картини світу на кожному віковому етапі.

Ці та загальновиховні принципи української народної педагогіки (педагогічного синкретизму, гуманізму, природовідповідності, систематичності, послідовності, народності) обумовлюють комплексне цілісне вивчення української культури, її духовних багатств на основі самобутніх регіональних програм національного виховання, що складаються з урахуванням різних етнічних груп українського народу та пов'язані з народним календарем, який відображає їх самобутній устрій життя, свята, обряди, традиції. Принцип гуманізму виявляється в гуманному ставленні до дітей, у застосуванні найцінніших засобів впливу на них. "Діти як квіти: полий їх, то ростимуть", – говорить народна мудрість [3].

Українська народна педагогіка розглядає людину як складову частину природи, і її виховання підпорядковується загальним законам природи. Це вимагає будувати процес виховання з урахуванням особливостей природи формування світоглядних позицій дитини.

У народних уявленнях широко побутує порівняння людини і природи. Ось як народ висловлює це в одній із приказок: "На дерево дивись, як родить, а на людину, як вона робить!" "Гни дерево поки молоде, вчи дитину, поки мала!" Нові концептуальні основи національного виховання учнівської молоді в умовах відродження духовності України наповнюють його зміст народною спадщиною, скарбами народно-пісенної, поетичної та декоративно-прикладної творчості, художніх ремесел тощо. Необхідність внесення відповідних змін в систему національного виховання потребує перебудови свідомості, якісної переорієнтації на засвоєння духовних цінностей зразків народного мистецтва, звичаїв, традицій тощо. Нова національна програма національного виховання школярів орієнтована на реалізацію його мети через усі навчальні дисципліни, діяльність різноманітних гуртків, студій, малих академій народного мистецтва, центрів художньої самодіяльності, вивчення звичаїв, традицій та ін. І має здійснюватися різними шляхами, але з дотриманням наступності й урахуванням вікових особливостей. Так, у дошкільних закладах мають впроваджуватися прикладне краєзнавство, елементи українського народознавства, у початкових класах – використання національної символіки, українського фольклору: легенди, пісні та частівки; вивчення історії та звичаїв козацтва й ін. Старшокласники мають збирати й

відтворювати українську народну хореографію, українські народні пісенні джерела і обрядові традиції. Форми народного виховання акумулюються у сферах етнографічно-краєзнавчої роботи народних клубів, творчих об'єднань дітей, майстерень декоративно-прикладної творчості. Ефективними серед форм виховання засобами української народної педагогіки мають бути уроки народознавства, краєзнавства, організація й робота етнографічних музеїв національної творчості, концертний та пошуковий досвід фольклорних ансамблів, родинні вечорниці, свята козацької слави, свята-світанки народної думки [1].

Своєрідною формою національного виховання засобами народної мудрості є організація і робота в українській світлиці. Це своєрідний центр етнографічної експозиції, дослідно-пошукової, масово-освітньої діяльності школярів.

Світлиця, як своєрідний етнографічний музей, сприяє ознайомленню дітей з зразками високої національної культури та духовної сутності етнографічних пам'яток, що мають велике національне значення. Саме слово "світлиця" символізує світло, чисту кімнату, де приймали гостей, проводили свята і т.п. До нас дійшло це слово як заповіт, як вираз і стимул споконвічного прагнення народу до світла, до знань. Воно дає педагогам і батькам цілющу віру в те, що знання минулого рідного краю стане дитині тим світлом, яке осяє її дорогу в майбутнє. Нині в етнографічних музеях "Світлиця", організованих в школах, проводять уроки народознавства, дитинознавства, людинознавства, народні свята; працюють клуби народознавства ("Берегиня", "Червона калина"). Організуються при "Світлиці" майстерні декоративно-прикладного мистецтва, краєзнавчі гуртки, що працюють за програмою "Моя земля – земля моїх батьків" [1].

Ефективними і цікавими є такі форми, що мають практичну спрямованість діяльності дітей в умовах родинного життя. Такими є заочні (уявні) подорожі "До дідівської оселі", "Давній козацький курінь", "Барвінкове поле", "На посиденьки сільських вишивальниць". Вони відтворюють давню родинно-побутову та ремісницьку атмосферу, створюють уяву про цінність та здобутки простого люду. Особливий колорит надає цьому розучування невідомих пісень, танців, небилиць, вивчення невідомих знарядь праці. Обряди минулого набувають реального життя. Своєрідною є й форма виховання через розповідь казки, билини, легенди. Використовується при цьому не лише монологічна, а й діалогічна розповідь, коли оповідачі

перевтілюються в образи героїв, співпереживають разом зі слухачами. Так розповідаються віршовані твори старовини (особливо гумористичні), казки, байки. Розповідь казки – це не лише своєрідна форма, а й метод виховання в українській народній педагогіці. Дію цього методу посилюють різні прийоми з використанням пісні, приказок, прислів'їв та ін. [2].

Методами виховання є й привчання, наслідування, приклад, схвалення, осуд, певні доручення, режим, стимулювання, практична діяльність та ін.

Від традиційних методи виховання української народної педагогіки відрізняються творчою спрямованістю, емоційною насиченістю, культурно-історичною ціннісною орієнтованістю. Такі методи в педагогіці нині називають нетрадиційними, нестандартними. Вони побудовані на віковичних традиціях українського народу з використанням скарбниці народної мудрості. Ці методи мають свою класифікацію. Згідно цієї класифікації розрізняють такі групи методів:

I група – основні народно-педагогічні методи формування суспільної поведінки дитини (нагромадження життєвого досвіду):

- привчання до сумлінного виконання обов'язків у сім'ї та обов'язків перед суспільством;
- постійні та разові доручення і вправи на вироблення певних умінь і навичок;
- практична діяльність дітей в умовах родинного життя;
- дотримання загальноприйнятих норм і традиційного укладу життя;
- організація правильного режиму праці (трудового виховання);
- спілкування, постійні контакти і зворотні зв'язки з батьками, родичами, дорослими, однолітками.

II група – основні народно-педагогічні методи виховання словом рідної мови (мовлення):

- переконлива й образна розповідь про людину, тварину, рослину, подію чи предмет, яка зацікавлює, вабить, збуджує відповідні уявлення, почуття;
- захоплююча бесіда (в стилі народних оповідей, легенд, переказів та інших жанрів народного фольклору);
- роз'яснення (пояснення з використанням афористичних творів, загадок, скоромовок та інших джерел дитячого фольклору);
- нетрадиційна настанова з використанням казкових колізій, прикладів, певних паралелей, прийомів тощо;

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

- мовні народні дитячі ігри різного спрямування, призначення, покликання й складності;
- мовні вправи зі складання казки, виготовлення книжечок-ширм, розучування пісень тощо;
- розвідка, пошук, складання і написання родоводу (літопису) власної сім'ї, створення генеалогічного дерева прашчурів одного прізвища та ін.

III група – основні народно-педагогічні методи стимулювання, заохочення і спонукання дітей:

- створення колективної думки схвалення, аналізу вчинку (поведінки), чи засудження дій дитини;
- заохочення до позитивних вчинків, спонукання до них і стимулювання осмислених дій дитини;
- збудження інтересу до кінцевого результату діяльності, розкриття очікуваної радості від нього;
- формування усвідомлення необхідності заборони негативного, спотвореного та застереження дитини від необачних вчинків;
- напучення й навіювання (як елемент народної сугестології) потреби поводити себе і жити так, щоб одержати схвалення батьків, дорослого оточення, однолітків, високої самооцінки;
- народні методи покарання дитини за провини різної значущості.

IV група – методи самовиховання:

- самоаналіз вчинків;
- самодисципліна;
- самоконтроль;
- самоспостереження;
- самопереконання;
- самохвалення;
- самозобов'язання;
- самозасудження.

Цим не вичерпуються методи й форми роботи щодо виховання дітей з використанням скарбниці народної мудрості.

Слід відмітити, що народ не розробляв якихось наукових основ, методів, прийомів виховання засобами своєї народної педагогіки. Люди, виховуючи своїх дітей, інстинктивно визначали вірний шлях, методи впливу на дітей. Ці методи й прийоми пізніше оформилися в самостійні, складові української народної педагогіки. Це, звичайно, нова галузь знань у науковому плані

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

досліджень, але вони (методи й прийоми) не нові в народному вихованні, бо дійшли до нас з минулих століть і вироблені досвідом народних мас.

Методи й прийоми української народної педагогіки мають психолого-педагогічний вплив на особистість. Вони, як бачимо, дуже прості й загальнодоступні у використанні, бо розраховані не на педагогів-професіоналів, а на масове користування простим народом. Як видно з перерахованих вище груп методів, вони є: наочними, словесними, практичними й ігровими [4].

У повсякденному житті дитина спостерігає за працею дорослих, виконанням обов'язків у сім'ї та перед суспільством, дотриманням дорослими загальноприйнятих норм і традиційного укладу життя і та ін. Все це і є наочні методи української народної педагогіки.

Наочні методи використовуються в тісному зв'язку зі словом. До них належать і перекозлива розповідь, і захоплююча бесіда, роз'яснення, народна оповідь.

Велика увага в народі приділяється й стимулюванню, спонуканню дитини до дій. Це й практичні, ігрові забави, рухливі драматизовані ігри, обговорення подій, вчинків.

Проблема формування світоглядних позицій дитини з метою її підготовки до життя і праці є центральною в українській народній педагогіці. І зумовлюється вона бажанням старших мати добрих дітей. Отже й весь зміст виховання полягає у формуванні морального обличчя дитини, інтелектуального й фізичного розвитку, прищеплення працьовитості й естетичних смаків. У народній педагогіці велика увага завжди приділяється впливу рідного краю на виховання й формування особистості дитини. Це знайшло своє відображення в краєзнавчому принципі народного виховання, який давно впроваджувався в практику шкіл та позашкільних виховних закладів. У краєзнавстві виникли два напрями: "краєзнавство" і "родинознавство". Термін "краєзнавство" вживається по відношенню дитини до свого любого краю.

Найбільш важливим питанням сьогодення є включення дитини в соціальну і природну сферу. Багатовіковий досвід такі форми виробив (наприклад: раніше екологію країни захищали за допомогою пісень, віршів, порівнюючи рослини з живими істотами і т.ін.), але сучасна сім'я й виховно-освітня система їх розгубила.

Назріла необхідність дібрати, вивчити форми й методи формування особистості дитини засобами вивчення історії

рідного краю й адаптації її до сучасних умов. Особливу цінність може мати вона в напрямі вдосконалення діяльності дитячих та юнацьких організацій.

Дитячі та юнацькі організації, особливо неформальні об'єднання та групи, мають безпосереднє відношення до поширення народних звичаїв, повір'їв, традицій, складання народних пісень (барди), анекдотів, казок, дражнилок, приказок та інших видів народної творчості. Тому роль школи, педагогів у спілкуванні в педагогічній співдружності з дитячими, юнацькими організаціями та неформальними групами надзвичайно велика. Використовуючи всі ці форми, методи педагогічного впливу на колектив та особистість, вчитель має націлити такі організації та об'єднання дітей, юнацтва у правильне русло формування національної картини світу засобами народної педагогіки, залучати їх до народного мистецтва, народних традицій, народних промислів та інших здобутків національної культури [4].

Зараз відроджується обрядова поезія, яка має сприяти господарським успіхам та сімейному щастю. Носить вона синкретний характер, бо поєднується з грою, з виконанням обрядів і містить у собі лірику й драму.

Народна мудрість українського народу виявляє через українську народну педагогіку характерні риси українського національного характеру, світогляду, життєстверджуючого світовідчуття.

Джерела народної мудрості: слово, обрядова символіка, музика, твори прикладного мистецтва, впроваджувані народною педагогікою, стають її виховними засобами та формують світогляд людини. Народну мудрість не замінити ніякими іншими засобами, бо, як свідчить народна поговорка: "Як би багато не знав, а більше свого народу не знатимеш".

1. Кузя В.Г., Руденко Ю.Д. Основи національного виховання. – К., 1993.
2. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Тв. в 5-ти томах.– Т.2.
3. Стельмахович М.Г. Народна дидактика. – К., 1985.
4. Українська народна педагогіка в школі. – К., 1990.

РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО СЛУХА В СВЯЗИ С АКТИВИЗАЦИЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩЕГОСЯ

С именем Николая Александровича Гарбузова – основателя советской акустической школы – связан важный этап в развитии музыкальной науки. Именно ему принадлежит разработка теоретической концепции зонной природы музыкального слуха, вызвавшей подлинный переворот в представлениях об особенностях восприятия музыкальных звуков.

Теория Гарбузова со временем стала порождать новые идеи, формировать новые направления в исследованиях музыкального слуха. Многообразные направления микромира музыкальных звуков – пороговые величины, количественные характеристики ступеневых качеств, то есть зоны и т.п. – все это отправные точки для анализа восприятия на уровне более сложных отношений между звуками в музыкальном произведении, а именно восприятие музыки человеком, имеющим достаточно богатый, собственный музыкальный опыт, опыт *художественно-эстетического* слушания музыки.

Вопрос о важности воспитания музыкально-слуховых представлений (или внутреннего слуха, как их еще называют) для развития музыканта не нов. О необходимости строить обучение музыканта на основе воспитания музыкального слуха писали еще И.-С.Бах в Предисловии к двухголосным инвенциям, Л.Моцарт в «Основательном скрипичном училище», Л.Шпор в своей Школе. Последний писал: «Если ухо учащегося испытывает потребность в хорошем звуке, то оно лучше всякой теории преподаст ему те механические способы ведения смычка, какие нужны для получения такого звука» [6].

С течением времени призывы к утверждению слухового метода в педагогической практике становятся все более настойчивыми. Неоднократно указывает на значение слуховых представлений И.Гофман, прямо ставя в зависимость от них всю техническую сторону игры.

«Умственная техника предполагает способность составить себе ясное внутреннее представление о пассаже, не прибегая вовсе к помощи пальцев. Учащийся должен стремиться выработать в себе способность умственно себе представить прежде всего звуковой, а не нотный рисунок... Добейтесь того, что бы мысленная звуковая картина стала отчетливой: пальцы

должны и будут ей повиноваться» [2], – говорит Гофман, указывая этим путь технического развития.

С теми же мыслями мы встречаемся у знаменитого чешского педагога-скрипача О.Шевчика: «Перед исполнением звук должен зародиться в мозгу, а нервы левой руки должны, так сказать, «телефонировать» его каждому пальцу в индивидуальной последовательности ... Совершенно невозможно достигнуть интонации механическими способами... Совершенная интонация целиком является делом разума и слуха» [5].

К тому же призывает и известный советский педагог К.Г.Мострас: «Предварительная подготовка музыкального слуха есть основное условие правильного интонирования и корректирования фальшивых нот» [3].

«Ты должен настолько себя развить, чтобы понимать музыку, читая ее глазами» [7], – советовал Шуман молодым музыкантам.

Количество цитат такого рода может быть умножено, ибо мы не найдем почти ни одного крупного педагога в любой области музыкального исполнительства, который в той или иной форме не отстаивал бы слуховой метод.

Наиболее активными средствами формирования и развития ученика на основе слухового метода являются изучение мелодий на слух (в исполнении педагога) и их внутреннее интонирование с последующим подборением на инструменте, транспонирование, чтение нот с листа. Но как раз эти приемы обычно находятся в забвении.

Наименее разработан вопрос о внедрении слухового метода в скрипичной педагогике, которая в этом отношении отстает от педагогики фортепианной и вокальной. Особенно плохо обстоит дело с начальным этапом обучения. Ведь даже процитированные выше высказывания относились не к начальной педагогике, а были адресованы играющему уже музыканту.

Из этого не следует, однако, что практически слуховой метод в работе с начинающими не осваивался никем и никогда. Им, например, широко пользовался профессор П.С.Столярский. Этот выдающийся педагог придавал исключительное значение сольфеджированию в специальном классе. Сольфеджирование с начинающими проводилось им регулярно на каждом уроке, чередуясь с работой над постановкой и развитием игровых навыков. И в дальнейшем обучении Столярский очень часто

апеллировал к внутреннему слуху и к музыкальному воображению учащихся.

Музыкально-слуховыми представлениями называют способность представлять вне реального звучания отдельные звуки, мелодию, музыкальный отрывок, гармоническое сочетание звуков.

«... термином музыкально-слуховые представления, – пишет Б.М. Теплов, – мы называем слуховые представления, возникающие в процессе музыкальной деятельности и представляющие собой совершенно определенную переработку слуховых впечатлений» [4].

Возникновение слуховых представлений может происходить *пассивно* (непроизвольно) и *активно* (по воле исполнителя). Последнее наиболее ценно для музыкальной деятельности. Активный процесс всегда повышает остроту восприятия музыки, делает возникающие представления более отчетливыми. С накопления музыкальных впечатлений и активизации восприятия музыки и надо начинать обучение ребенка.

Итак, вместо обычных уроков, посвященных преимущественно ознакомлению с инструментом и работе над постановкой, необходимо, прежде всего, обратить внимание на музыкальную сторону, на деятельность музыкального слуха ученика. Для этого нужно уже на первом этапе привлечь его внимание к музыкальным впечатлениям, научить вслушиваться в музыку, вызвать у учащегося эмоциональный отклик, соответствующий настроению и характеру проигрываемой (или пропеваемой) песни. Песенки нужно подобрать так, чтобы они контрастировали друг другу, чтобы одна была напевной, другая плясовой, ибо определению характера песни очень помогает метод сравнений. Для начала хороши, например, такие песенки, как «Елочка» Л.Бекмана (мажор), русская народная песня «Во поле береза стояла» (минор); народная песня «На зеленом лугу», Старинная французская песенка П.Чайковского и его же Неаполитанская песенка. Педагог, знакомя с этим материалом, должен обратить внимание учащихся на выразительную сторону мелодии со словесным содержанием.

Параллельно с работой над развитием музыкального слуха должна идти выработка элементарных игровых навыков (постановка и звукоизвлечение). Ведь общение со скрипкой особенно способствует образованию музыкально-слуховых представлений. Способ держать скрипку, смычок, правила

звукоизвлечения и установка всех четырех пальце на струнах *ре* и *ля*, с которых обычно начинается обучение, должны быть объяснены в течение двух-трех уроков.

Активному формированию музыкально-слуховых представлений способствует подборание («поиски») на скрипке заданных педагогом звуков.

Этим самым мы вводим один из важнейших методических приемов – *подбирание по слуху*.

Первые же постановочные движения рекомендуется связать со звучанием, многократно подчеркивая, что и как нужно сделать, чтобы звук был красивым и приятным. Педагог должен кропотливо и настойчиво искать наиболее удобное для ученика положение при игре на инструменте, воспитывать свободу, непринужденность и легкость движений, естественность позы. Однако главное внимание должно быть обращено на создание внутренних представлений о звучании, чтобы ученик воспринимал игровые навыки только как реализацию этих представлений.

Когда ученик усвоит названия нот и их аппликатуру, нужно предложить ему, называя ноты и поднимая или загибая соответствующий палец, спеть песенки.

Тем самым устанавливаются первые слухо-моторные связи. Ученик, в отличие от сольфеджирования в классах «сольфеджио», поет, так сказать, «инструментально», то есть проявляет моторную реакцию на ноту. Таким образом, сольфеджирование на уроках по специальности сочетает для ученика нотное обозначение с двигательными навыками. На начальной стадии обучения задача заключается именно в том, чтобы нота «рождала» звук (образование музыкально-слуховых представлений), а также, чтобы нотное обозначение, внутренне «завучав», вызвало двигательную реакцию.

Закреплению связи «нота – звук – игровое движение» способствует прощипывание с нот этих же песенок на скрипке. Игра пиццикато доступна ученику, даже с не оформившейся постановкой. Необходимо учесть, насколько важно, чтобы нотная грамота не была усвоена абстрактно, вне связи со звучанием. Формальное усвоение названий нот в отрыве от их звучания тормозит образование активных музыкально-слуховых представлений, а тем самым и развитие внутреннего слуха, что в корне противоречит нашим задачам.

Подбирая мелодию щипком на инструменте, ребенок создает материальную опору для слуховых представлений, слух

приучается опираться на мышечное действие, что в свою очередь укрепляет функции самого слуха. Мышление в любом его виде в конечном итоге в мышечном движении, так считал великий русский физиолог И.М.Сеченов. По существу, педагог должен добиться диалектического единства слухо-моторных связей, при котором слуховые представления будут способствовать образованию двигательных (игровых) навыков, налаживать процесс игры, а последние (то есть игровые навыки) – содействовать развитию музыкально-слуховых представлений.

Как видим, на начальной стадии обучения методика работы сводится к тому, чтобы у ученика последовательно образовались следующие связи: восприятие песни, ее запоминание, переработка, восприятие «в уме» в слуховые представления, воспроизведение песни, первичные игровые навыки и последующий слуховой контроль.

При этом педагог должен исправлять интонационные и ритмические неточности, корректировать качество пропевания, добиваться выразительности исполнения.

Большое значение в воспитании слуха имеет выразительность исполнения, передача настроения песни, ее характера. Вызывая у ученика эмоциональное отношение к исполняемой мелодии, мы усиливаем воздействие на него музыки, способствуем активному формированию музыкально-слуховых представлений, осмысленному отношению к пению, а в дальнейшем – и к игровому процессу.

Наряду с формированием звуковысотного компонента музыкально-слуховых представлений, неразрывно с ним и также настойчиво должна проводиться работа по воспитанию музыкального ритма.

На начальном этапе обучения здесь можно выделить две основные задачи:

- а) развитие чувства акцента, ощущение сильной доли;
- б) правильное распределение смычка.

Эти задачи переплетаются и дополняют друг друга, но имеют также самостоятельное значение.

Грамотное и выразительное исполнение предполагает активное выявление сильной доли такта, более определенное и решительное звучание в начале такта и точную протяженность слабых его долей.

В практике с начинающими необходимо следить за ровным звучанием во все время ведения смычка и отсутствием форсировки в середине смычка, в конце его или на слабых

долях мотива или такта.

Правильное распределение смычка на этом этапе должно свестись к выполнению важного правила: длинную ноту играть большим смычком, короткую – маленьким, а также следить за тем, чтобы скорость ведения смычка соответствовала длительности ноты и протяженности смычка.

Направляющим и ведущим в этом процессе должно быть требование осознания музыкальной выразительности каждой фразы, воспитание умения дослушивать и распределять во время звучания каждой ноты.

Наиболее положительные результаты в воспитании чувства ритма приносит опять-таки применение слухового метода, при котором педагог должен добиваться отчетливого слышания длительности звуков.

По мере продвижения ученика новый нотный материал нужно изучать с ним не только с помощью подбирания на слух, но и путем разбора, чтения нот с листа. Приступить к чтению нотного текста рекомендуется только тогда, когда педагог будет уверен, что у ученика уже созданы ясные музыкально-слуховые представления и такие навыки, как пение про себя, способность удерживать заданную тональность, умение правильно ощутить ритмическую протяженность каждой ноты.

Вся описанная выше работа по развитию музыкально-слуховых представлений хорошо подготавливает учащихся к чтению нот с листа.

Этот навык является также одним из важных в процессе музыкального воспитания учащихся. Ценность его заключается в том, что чтение с листа мобилизует внимание и волевые качества учащихся, способствует активизации слуховых представлений, помогает связать игровые движения со звучанием.

Одним из самых трудоемких разделов обучения игре на скрипке является работа над интонацией.

Мы уже говорили, что при двигательном методе, основанном на усвоении постановки и развитии преимущественно технической стороны игры, интонация на начальном этапе обычно корректируется педагогом путем непрерывных поправок – «выше» – «ниже» и игры на рояле в унисон с учеником. Ученик пассивно следует за этими указаниями, черпая в них уверенность в чистоте интонации. Совершенно другой характер приобретает работа над интонацией, когда ведущим становится слуховое развитие

учащегося, когда усвоение постановки и игровых навыков вытекает из требований музыкального представления звучания. При слуховом методе педагог должен добиться того, чтобы ученик сам прокорректировал интонацию и определил сомнительные ноты. Обычно это делается следующим образом: в случае нечистой интонации следует остановить ученика и попросить его пропеть мотив или фразу, включающую нечистый звук, и только когда, внимательно вслушиваясь, ученик услышит нужную высоту звука, добьется точного слухового представления, опять перейти к игре на инструменте, следя уже за тем, чтобы у ученика сохранялся ясный слуховой образ, который и вызовет активный слуховой контроль. Кроме того, следует помочь ученику, указав, каким техническим приемом исправить интонацию (подвинуть палец или несколько переместить всю руку, или заменить аппликатуру, уточнить ладовую настройку и т.д.).

Конечно, проверка интонации с пропеванием нот отнимает больше времени, является методом более сложным, нежели замечания «выше» – «ниже». Но это только на первом этапе обучения. По мере развития слуха и слуховой активности ученика роль педагога в исправлении интонации становится все меньшей. Ученик начинает исправлять неточные ноты сам, ибо ощущает малейшее несоответствие между сыгранной нотой и той, которая звучит в его внутреннем представлении. В отношении чистоты интонирования роль музыкально-слуховых представлений огромна. Развивая внутренний слух ученика, основываясь на слуховом методе, педагог превращает работу над интонацией в одно из средств выразительного исполнения.

Активное интонирование, игра на основе музыкально-слуховых представлений и подборание по слуху позволяют очень рано перейти к освоению позиций. Для ученика, который ищет нужную ноту, а главное – слышит ее, не составляет большого труда играть в любой части грифа.

Раннее изучение смены позиций содействует устранению статичности, скованности в левой руке, совершенствует технику ученика, является одним из важных методов овладения игровыми навыками. Для нас этот прием важен и как одно из условий активного формирования музыкально-слуховых представлений.

При изучении смены позиций особенно важно иметь устойчивые слуховые представления о мелодии, тональности. Ведь любой переход в другую позицию изменяет двигательные

ощущения играющего: уменьшается расстояние между пальцами, изменяется упругость струн, привычная точка опоры. С приближением к подставке эти изменения все более возрастают. Отсюда ясно, насколько важную роль при позиционной смене играют слуховые представления. Если ученик не слышит точно, какой звук ему нужно найти на графе, он чаще всего сыграет этот звук фальшиво.

В связи с трудностью усвоения постановки, на начальной стадии обучения пропевание нотного материала значительно опережает игровое умение. В дальнейшем этот разрыв обычно уменьшается, однако мысленное звучание всегда должно опережать двигательный процесс, вести и направлять образование двигательных навыков. Формирование активных музыкально-слуховых представлений до образования двигательных навыков и должно стать основой педагогического процесса на начальной стадии. Плохо, когда ученик «вслепую» (вернее «вглухую») ставит пальцы на гриф, не имея представления о том, какой звук он должен воспроизвести. С первых уроков нужно научить ученика слышать то, что ему предстоит играть, чтобы его действия шли за музыкально-слуховыми представлениями, а не по пути двигательных ощущений.

Воспитание слуха, совершенствование музыкальных способностей ученика – главнейшая задача педагога. Методы его работы с учащимися должны быть подчинены этой задаче, а овладение игрой на инструменте должно стать базой для ее решения.

Дальнейшая работа должна идти по пути совершенствования внутреннего слуха и музыкального воображения учащихся в тесной связи с развитием музыкальности и выразительности исполнения.

Утвердилось мнение, что обучение игре на скрипке невозможно без наличия развитого музыкального слуха, так как на скрипке нет фиксированной высоты звука и, следовательно, для чистого интонирования необходимо наличие ясных слуховых представлений.

Современная методика дает возможность обучать игре на скрипке детей, плохо интонирующих к началу обучения. Для этого необходима специальная работа над развитием слуха. Успешное выполнение задачи разрешает в принципе вопрос о массовом обучении игре на скрипке. Однако дело не только в этом. Овладение игровыми навыками на основе слухового

метода обучения – наиболее прогрессивный путь профессионального музыкального воспитания.

1. Гарбузов Н.А. Зона природы слуха.
2. Гофман И. Скрипичная техника.
3. Мострас К.Г. Методика игры на скрипке.
4. Теплов И.Г. Психология музыкальных способностей.
5. Шевчик О. Методика игры на скрипке.
6. Шпор Л. Школа игры на скрипке.
7. Шуман К.М. Советы молодым музыкантам.

Жерноклєєв І.В.

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Разом із переходом України на шлях побудови демократичного суспільства у свідомості її пересічного громадянина відбуваються процеси ідентифікації всіх життєвих ціннісних орієнтацій та мотивів трудової діяльності. Розширення Євросоюзу до кордонів України, збільшення робочої міграції, подорожуючих та тих, хто навчається в Європейських університетах, викликає потребу узагальненої кількості нашого населення у визначенні свого місця в загальноєвропейському культурному просторі.

Вироблені людиною за радянських часів мотиваційні установки перестали відповідати не тільки відображенню для неї зовнішнього світу, але і перестають бути об'єктивними параметрами самої людини, що є частиною об'єктивної дійсності, як вищого продукту її діяльності.

Мотивація трудової діяльності, як визнано європейською школою педагогів і психологів, являє собою систему цілей, потреб і мотивів, котрі спонукають людину до вдосконалення власних професійних знань і майстерності, свідомого ставлення до праці і її результатів.

В особистості, що формується в умовах перехідного періоду в державі, в умовах виховання, можуть виникнути тимчасові протиріччя. Зовнішньо це проявляється в невідповідності між значеннями і реальною поведінкою дитини, у її роздумах і сумнівах.

Це дозволяє говорити про те, що мотиваційна система людини у сучасних умовах розвитку трудової спільноти трактується не як початкове духовне утворення, не як

першовиток людської активності, а як складний регулятор людської життєдіяльності, що відображає в своїй структурній будові зміст особистої об'єктивної діяльності, в яку включається зовнішній для людини світ, сама людина у всіх її проявах, характеристиках.

Отже, важливим у контексті розгляду зазначеної проблеми, стає розгляд мотивації, як цілого, як стійкої мотиваційної сфери, що характеризує особистість, чим і обумовлений науковий підхід до її дослідження не тільки в нашій країні, а і за її межами. Мотивація трактується не тільки як невід'ємний компонент навчально-виховного процесу, але й як важливий фактор всебічного розвитку особистості майбутнього працівника. Іншими словами названі показники характеризують мотивацію трудової діяльності, як якість особистості. Звідси виходить, що мотивація трудової діяльності може формуватись на основі виховного потенціалу загальної середньої освіти взагалі і предмета трудове навчання зокрема. В інших навчальних предметах при цьому спостерігається підвищення «попиту» на так звану «євроінтегративність» предмета трудове навчання. Оскільки зміст предмета повинен передбачати найновітніші зрушення в технічному прогресі і все, що пов'язане з ним, не тільки в Україні, але й у країнах Європи.

Для успішного формування на уроках трудового навчання мотивації у процесі викладу навчального матеріалу, необхідно наголошувати на те, що зв'язує людину з її працею, з її професією. Для трудової мотивації працівників цивілізованого суспільства типовими ознаками є те, що вони працюють не тільки задля заробітку, але і намагаються повністю розкрити свої можливості у професійній діяльності. Номенклатура проміжних цілей повинна виглядати таким чином: формування елементів, ознак мотивації більш високих рівнів у порівнянні з тими, що є; формування предметної спрямованості; концентрація уваги на розвитку динамічних факторів мотивації; формування суспільно важливих мотивів праці (навчання); формування розумових здібностей школярів, цілей їх життя, змісту праці в суспільстві; перебудова цілей, потреб школярів у напрямі розвитку науково-технічного прогресу в суспільстві, поєднанні особистих інтересів з інтересами суспільства.

Мета формування мотивації, на що вказується в роботах О.Гребенюка, найбільш повно досягається, коли припускається така послідовність уроків, яка охоплює всі сторони навчальної діяльності і передбачає формування всіх ознак мотивації. Це

може бути досягнуто за умови, якщо цілі уроків спрямовані і на проміжні цілі, інакше кажучи, вчитель повинен передбачати перспективу формування мотивації учнів з урахуванням євроінтеграційних тенденцій у спрямуванні розвитку суспільства України.

Змістова сторона вказаного процесу не обмежується тим, щоб вчитель сформував окремі елементи мотивації. Він повинен побудувати логіку цілей для кожного уроку і від уроку до уроку з тим, щоб спроектувати поступовий розвиток мотиваційної сфери учнів на загальноєвропейський культурний простір. Проектування мотиваційних станів (їх збудження, стимуляцію, підкріплення), розвиток елементів і ознак мотивації повинен входити до складу цілей формування мотивації на уроках і в системі уроків, де забезпечується євроінтеграційний характер у змісті навчального матеріалу, що викладається.

Вчителі-практики при цьому повинні досить чітко уявляти зміст діяльності, а саме: виховувати і не зводити мотиваційну сферу школяра до одного мотиву – пізнавального інтересу до життя в Європі або інтересу до професії, за якою можна знайти роботу за кордоном.

Загальновідомо, що обов'язковою умовою будь-якої осмисленої дії є розуміння того, з якою метою людина здійснює свій вчинок. Якщо природу не має рації питати, для чого вона діє саме таким, а не іншим чином, то в аналізі діяльності учня це важливо знати, оскільки іншим шляхом нічого не зрозуміти про ті формування якостей особистості, що відбулися і мають стійкі ознаки, і про ті, що лише починають виникати.

Вміння ставити мету в діяльності, житті, намагання досягти поставленої мети, цілеспрямованість для європейських однолітків наших школярів є суттєвими характеристиками не тільки свободи, але й мотивації. Дії, які мають свідомий цілеспрямований характер, характеризуються тим, що людина може пояснити собі, чому вона так робить. Тобто, вона в більш-менш зрозумілій формі усвідомлює, чому робить саме так, усвідомлює мотив або мотиви свого вчинку.

Змушуючи себе підкорятись певній необхідності в умовах ринкових відносин, людина не просто спонукається деякими негативними зовнішніми обставинами. Це також основний спосіб володіння особистими мотивами, спосіб інтеграції мотиваційної системи у щось ціле, єдине.

Але за сприятливих обставин у рамках цієї найбільш адекватної для дитини діяльності формується глибший інтерес, більш стійкіші потреби.

Необхідно чітко визначити, що повинна являти собою мотиваційна сфера школяра, що сформована на основі загальноєвропейських цінностей, який рівень мотивації трудової діяльності при цьому реально можливо у нього забезпечувати. Рівень мотивації трудової діяльності можливо визначити в програмах через характеристики учнів, що піддаються вимірам, а також через різні види діагностики, які повинен проводити вчитель.

Виховна робота з формування позитивної мотивації трудової діяльності школярів передбачає вдосконалення трудових процесів і суспільних відносин, вироблених у цивілізованому світі і спрямованих саме на те, щоб максимально, враховуючи повний спектр зазначених складових мотивації трудової діяльності, зробити працю не зовнішньою необхідністю для людини, а внутрішньою потребою.

Саме за таких обставин учень починає проявляти максимальну зацікавленість у досягненні високих результатів у процесі трудової діяльності. Відбувається становлення "трудової позиції", при цьому позитивна мотивація трудової діяльності, адекватна спрямованість школяра «працює» на збудження, яке за сприятливих умов стає інтегративною якістю особистості, цілісно характеризуючи її. Мотив, наприклад, як наголошують західноєвропейські вчені, визначає формування діяльності самооцінки такої особливості характеру, як впевненість або невпевненість у своїх силах і т.д.

Отже, можна констатувати, що євроінтеграційний характер змісту формування мотивації трудової діяльності на уроках трудового навчання можливо забезпечити за умови наступних педагогічних дій учителя:

1. Педагогічні дії асимілюються учнями в тому випадку, якщо вони відповідають їхнім цілям, потребам, мотивам, сформованим на основі загальноєвропейських культурних цінностей.

2. Для того, щоб збуджені мотиваційні потреби перейшли у "фонд розвитку особистості", потрібно підкріплення цих умов обґрунтуванням загальноєвропейських тенденцій у подібних випадках.

3. Застосовуючи прийоми збудження дії на уроках трудового навчання, необхідно враховувати мотиваційну структуру

навчальної діяльності так, щоб забезпечити динаміку актуальних мотиваційних станів.

4. Успішне формування мотивації навчання і праці залежить від того, наскільки педагогічний колектив зможе розкрити учням ті чи інші сторони суспільних відносин і досягнення розвинених країн, забезпечивши тим самим розвиток соціально важливих мотивів навчання і праці в їх єдності із загальноєвропейськими культурними цінностями.

Лопатюк В.В.

РЕФЛЕКСИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ЙОГО МОВЛЕННЕВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРИ ВИВЧЕНІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

На сучасному етапі вивчення іноземної мови вчитель повинен забезпечити підхід до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Серед них:

- біхевіористський;
- інтуїтивно-свідомий;
- свідомий пізнавальний;
- комунікативний.

На думку авторів „Методики навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах” під керівництвом С.Ю.Ніколаєвої, саме комунікативний підхід дозволяє вчителю на уроці формувати всі чотири мовленнєві компетенції: говоріння, аудіювання, читання та письмо.

Стратегія даного підходу передбачає взаємопов'язане навчання мовленнєвих компетенцій. Оволодіння вміннями говоріння, аудіювання, читання та письма здійснюється шляхом реалізації змодельованої ситуації реального спілкування.

Ураховуючи індивідуальний підхід навчального процесу в сучасній школі в поєднанні з проблемою області „Рефлексивна діяльність учителя та учнів на основі моніторингових досліджень”, перед учителем постає задача визначення рівня сформованості навчальних компетенцій учнів під час вивчення іноземної мови.

Школярі не можуть оволодіти в однаковій мірі всіма видами мовленнєвої діяльності. Виходячи з психофізіологічних особливостей людини, домінуючий від пам'яті тісно пов'язаний із тим чи іншим видом роботи.

Переваги слухової пам'яті дають можливість учню краще сприймати аудіотекстовий матеріал. Зорова пам'ять розкриває

можливість сприйняти перш за все те, що учень бачить зображенням графічно.

К.Д.Ушинський зазначив: „Якщо педагогіка бажає виховати людину в усіх відношеннях, то вона повинна знати її теж у всіх відношеннях”.

Учитель іноземної мови має визначити домінуючий вид мовленнєвої діяльності в окремо взятого школяра. Відслідковані в учнів природні здібності до певного виду роботи стануть відправною точкою в розвитку інших видів мовленнєвої діяльності.

Схематично цю методику можна представити так:

Моніторингові дослідження в паралелі восьмих класів загальноосвітньої школи №2 міста Цюрупинська дали змогу визначити навчальні досягнення кожного учня в різних видах мовленнєвої діяльності.

№	П. І. Б.	Читання	Говоріння	Аудіювання	Письмо
1	Бойков О.	+	+		
2	Сокович О.	+			+
3	Солдатов Р.	+			+
4	Мошко Г.	+	+		
5	Землякова О.	+			
6	Немченко В.	+	+	+	
7	Лобачов Г.	+			
8	Осташ Г.	+			
9	Юлдашева П.	+	+		+
10	Юрченко В.	+		+	

Практичне здійснення відстеження відбувається за таким планом. У процесі вивчення кількох тем учитель дає завдання та вправи, які розвивають уміння по чотирьох видах мовленнєвої

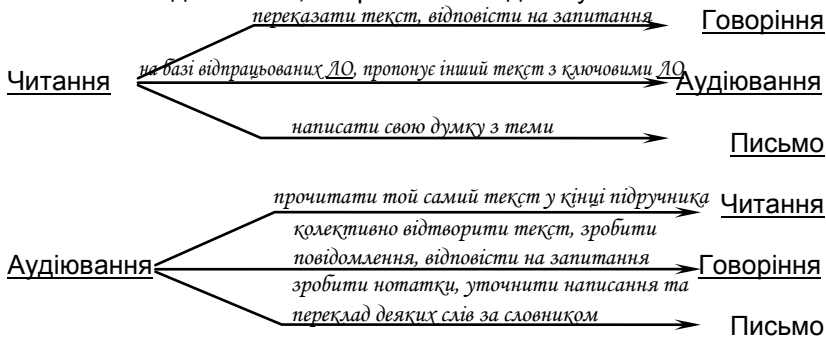
НАУКА – ШКОЛІ

діяльності. Він оцінює кожний вид роботи і за результатами може зробити певний висновок.

№	П. І. Б.	Історія Франції в символах				Свята та традиції			
		аудіювання	говоріння	читання	письмо	аудіювання	говоріння	читання	письмо
1.	Бойков О.	8	10	10	10	7	8	10	9

Схема дозволяє визначити опорну мовленнєву компетенцію. Заміри проводяться через кожні два місяці, у кінці семестрів та року.

Визначивши базовий вид роботи для кожного учня, учитель окреслює засоби, завдяки яким можна навчити учня видам мовленнєвої діяльності, опираючись на домінуючий.

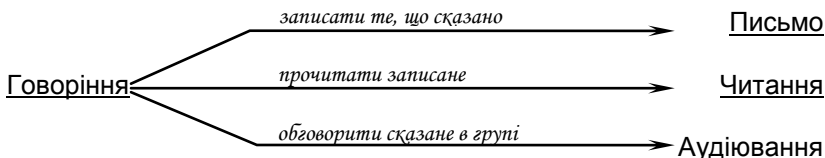
Читання та аудіювання вважаються основними в ланцюгу чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Письмо визначається частіше як засіб, а не мета навчання. На різних етапах роль письма змінюється. Перший етап – це оволодіння технікою письма. Лише на середньому етапі завдяки письму можна розвивати усне мовлення.

Письмо $\xrightarrow{\text{письмово зафіксувати думку, а потім її висловити}}$ **Говоріння**

Учень не може висловити іншомовний текст, не почувши його, або не прочитавши. На початковому етапі навчання (з 2-ого

класу) школярі вчать ся говорити, відштовхуючись від зразків (мова вчителя, фонограма). У результаті третього етапу навчання, на якому учень має достатній запас словосполучень, мовних штампів, говоріння може стати базовим елементом серед інших видів роботи.

Проаналізувавши схему досліджень у восьмому класі, можна говорити про те, що в усіх учнів домінує читання або ж, паралельно, ще один вид мовленнєвої діяльності, де зорова та слухова пам'яті працюють рівнозначно.

Моніторинг у паралелі саме середньої навчальної ланки дає змогу відстежити процес, коли письмо та говоріння переходять в основні види діяльності.

Результати моніторингу показують учителю реальні можливості класу в цілому та кожного учня окремо.

Визначення навчальних компетенцій учнів у такому ракурсі – це один із підходів у здійсненні особистісно зорієнтованого навчання на уроках іноземної мови.

1. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. – К.: Ленвіт, 1999.
2. Навчальна програма. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Шкільний світ, 2001.
3. Шамова Т.И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2001.

Полух К.І.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЧИТАННЯ З ЛИСТА ТА ДОБИРАННЯ АКОМПАНеМЕНТУ ДЛЯ ТВОРІВ, ЗАНOTOВАНИХ ЯК МЕЛОДІЯ З ЦИФРОВИМ ПОЗНАЧЕННЯМ ГАРМОНІЇ

У процесі формування викладача в класі співу і музики опанування навички читання нот має дуже велике значення. Вправне читання нот безцінне під час підготовки програмних музичних творів для ознайомлення учнів із різноманітними музично-вокальними жанрами, а також під час підготовки до

різноманітних шкільних заходів. Викладач, який вмiє вправно читати ноти, встигне познайомити учнів із більшою кількістю творів, розширити їх кругозір, а також має можливість вибрати найбільш яскраві та виразні твори, які будуть максимально відповідати вимогам даного заходу, яких, доречі, в шкільній програмі достатньо велика кількість.

Швидке та чітке читання з листа усього нотного тексту навряд чи підсилить для всіх майбутніх викладачів. Уміле опанування цієї навички зумовлюється передусім певними специфічними особливостями музичної тканини, тому метою нашого дослідження є розгляд деяких загальновідомих прийомів, користуючись якими майбутні викладачі співу і музики будуть мати можливість порівняно непогано опанувати процес читання з листа.

Педагогічна практика доводить, що велика кількість студентів погано читають ноти, відповідно зволікається період розбору, охоплюється менша кількість музичних творів, звужується кругозір і вибір музичного матеріалу. Виховання мистецтва читання нот має відбуватись у двох напрямках: в межах розбору нотного тексту та в межах безпосереднього читання з листа. Ці два напрямки зовсім не однакові, як здається на перший погляд. Розбір тексту – це програвання в дуже повільному темпі, із зупинками та ретельним переглядом нотного тексту. Увага спрямовується саме на деталі. Читання з листа у відповідному сенсі означає програвання твору в необхідному темпі без зупинок, нехай навіть із трохи спрощеною фактурою, тобто цілісне охоплення всього твору. Відповідно, звертається увага на найбільш суттєві моменти. Деякі деталі (другорядні голоси, менш значні звуки в акордах, дещо з динамічної та штрихової різноманітності) можуть залишатись поза увагою виконавця. Виховання навички вправного читання з листа починається, передусім, з поміркованого ставлення до нотного тексту, а саме: не тільки бачити нотні знаки та позначення, але й чути в них музичний зміст.

Для розвитку цієї навички необхідно навчитись, передусім, аналізувати нотний текст очима. По-перше, слід досить уважно переглянути перший такт твору, а саме: тональність, розмір такту, темпові вказівки. По-друге, переглянути очима весь твір, проаналізувавши будову мелодії, акомпанементу, розвиток тонального плану. Все це дає можливість припустити характер і жанровий напрямок даного твору. У процесі візуального аналізу твору (тобто очима), необхідно також намагатись

“прослуховувати” цей твір. Це не тільки допоможе краще уявити характер твору, але й буде стимулювати розвиток внутрішнього слуху. Після такого попереднього знайомства з твором, у процесі безпосереднього виконання на інструменті, треба намагатись охопити якомога більший відрізок нотного тексту. Уміння “дивитись вперед” (та чути!) дуже важливо в процесі читання з листа. Тут необхідно обумовити той момент, що ця праця розглядає твори гомофонно-гармонічної будови, тобто мелодія + акомпанемент. Твори поліфонічної побудови мають свої особливості читання з листа, до речі, вказівок щодо таких творів мало. Поліфонічна тканина практично не припускає спрощень, тому що найважливішим моментом поліфонії є ведення голосів, їх звучання не можна переривати.

Основні поради щодо спрощення гомофонно-гармонічної фактури:

А) Мелодія. Мелодичний голос – найважливіший елемент будь-якого твору, який несе конкретний виразно-емоційний зміст, тому бажано якомога більш достеменно його виконання, але, тим не менш, існують деякі засоби спрощення. Якщо мелодія викладена акордами або октавами (або постійно, або в окремих тактах), то можливо залишити тільки верхній звук, який і є власне мелодією. Для кращого розуміння, про що йдеться, уявіть собі, що треба прочитати з листа Угорську рапсодію Ф. Ліста F-dur. В останньому розділі цього твору зустрінеться викладення теми суцільними октавами, і для того, щоб зіграти цей розділ без зупинок та помилок, необхідно скористатись саме таким засобом.

Якщо в мелодії даного твору зустрічаються прикраси (трелі, морденти, групето), то при читанні з листа можна грати без їх розшифрування, залишивши тільки основний звук. Особливо часто зустрічаються прикраси в других частинах сонат віденських класиків – Гайдна, Моцарта та Бетховена. Взагалі, цей музичний текст відрізняється насиченістю в ритмічному та штриховому плані, який зіграти зі стопроцентною точністю взагалі не можливо (мається на увазі – прочитати з листа). Спрощення такого тексту є просто необхідністю для якомога більш точного та цілісного виконання, тобто також можливо використання деяких ритмічних і штрихових спрощень (наприклад, пунктирного ритму) та скорочення мелодичних підголосків.

Акомпанемент. Супровід мелодії, власне, і визначає, в якому характері та жанрі написано даний твір. Дуже важливу

роль відіграє також і розмір такту. Найбільш поширенішими різновидами супроводу є:

- маршовий: 4/4
- вальсовий: 3/4
- у стилі польки: 2/4
- у стилі полонезу: 4/4
- елегійний або баладний: 4/4 (залігований)

Загально визнані засоби спрощення акомпанементу містяться в наступному: можливо спрощення акордів шляхом випускання однієї або кількох нот. Тут можливі два варіанти: перший – якщо акорд вміщує 5 або більше звуків, не треба на ньому зупинятись і витратити час на розбір цієї гармонії, тому що в процесі читання з листа цього часу просто немає. Краще зіграти три звуки з цього акорду, зазвичай це нижній та два верхніх; другий – якщо акорд написаний у широкому розташуванні, тобто його крайні звуки утворюють інтервал, більший за октаву, не потрібно напружувати руку, намагаючись “дістати” всі звуки, краще знову таки прибрати один або два звуки.

Можливе також перенесення широко відокремленого баса на октаву вгору. Такий засіб музичної виразності дуже розповсюджений у фортепіанних п`есах Ф. Шопена – вальсах та ноктюрнах. Звичайно, глибокий низький бас безперечно прикрашає музичну тканину, але й водночас є незручністю при читанні з листа. Ще до цього, якщо бас викладений у вигляді октав, можливе виконання тільки одного звука (на смак виконавця).

Якщо акомпанемент викладений у ритмічно та фактурно насиченому вигляді, то дозволяється виконання такого плану: бас необхідно брати на сильну долю такту (якщо розмір такту 4/4, то на сильну та відносно сильну), а звуки, що залишились, скласти в акорд, який відповідає гармонії даного такту та виконувати на слабку долю такту. Маються на увазі твори з насиченою фактурою, наприклад Скрибіна, Рахманінова, Франка та ін. Неможливо відразу точно прочитати партію лівої руки, наприклад, у dis-moll`ному етюді Скрибіна, тому пропонується такий варіант: бас залишається незмінним, а звуки, що залишились, складаються в гармонічну субстанцію, яка відповідає гармонії даного такту. Краще буде приділити більше уваги партії правої руки, де викладена мелодія.

Б) Тональний план. Аналіз тонального плану твору також виступає важливим моментом при підготовці до читання твору з

листа. В усій музичній літературі склалась певні традиції побудови твору, знання яких значно полегшує слухове передчуття музики, досить необхідне при читанні з листа. Цей аспект настільки важливий, що докладний його перегляд перетвориться на новий підручник гармонії. Ми звернемо увагу лише на основні моменти, які відіграють важливу роль саме в процесі читання з листа.

Відхилення. Відхиленням називається тимчасовий перехід з основної тональності твору в другорядну. Відхилення в музичній літературі зустрічаються досить часто, можливо у кожному творі, метод їх побудови відбувається в основному за певним принципом. Для того, щоб потрапити в іншу тональність, зазвичай у гармонічному плані припускаються акорди субдомінантової, і потім домінантової групи, які будуються вже в наступній тональності. Перед домінантою, яка має привести вже в наступну тональність, вживається кадансовий квартсекстакорд, а всі акорди, які були налаштовані на приведення в нову тональність, називаються кадансовою зоною. Якщо музична фраза будується з 8 тактів (період квадратної побудови), то кадансовий квартсекстакорд застосовується зазвичай на початку 4 та 8 такту.

Така будова, як уже згадувалось, зустрічається досить часто, особливо у творах куплетної побудови, тому при умові володіння здібністю гарного передчуття гармонічних ходів, а також при постійній практичній діяльності в цьому напрямку, навичка функціонального мислення опановується достатньо швидко.

Серед всього музичного матеріалу, який буде розглядатись викладачем співу і музики, безумовно, зустрінуться твори, які будуть перекладенням оркестрової фактури для фортепіано. Це оперні та симфонічні твори, серед яких є світові шедеври, що просто необхідно їх розглянути в учбовому процесі для поширення кругозору учнів. Як правило, оркестрові перекладення відрізняються насиченістю фактури, складністю музичного тексту та суто піаністичною незручністю. Це можна пояснити, мабуть, тим, що редактори намагаються якомога точніше передати звучання оркестру, а саме – насиченість оркестрової фактури, але це викликає певні незручності при читанні з листа, особливо, якщо це твір бурхливого характеру, який припускає пошвавлений темп. Для полегшення не тільки читання з листа, а також і виконання таких перекладень пропонуємо вашій увазі конкретні правила:

- 1) Не грати “розкладені” акорди. Якщо рука “не дістає”, краще прибрати один чи кілька звуків. Це правило, взагалі, можливо обґрунтувати: якщо ми зіграємо акорд “розкладений”, він буде звучати як акорд “arpeggiato”, а специфіка звучання оркестру такого не припускає.
- 2) У пасажах, написаних у терцію, сексту або октаву (якщо виконання припускає швидкий темп), можна залишити тільки верхній звук. Такі пасажі в оркестрі виконують різні групи скрипок, редактор точно передає інтервальне співвідношення, але, на жаль, воно не враховує суто піаністичної незручності при виконанні паралельних інтервалів.
- 3) Репетиції виконуються “ломаними” інтервалами. Тобто, якщо мається на увазі скрипковий штрих “cattie”, що означає звучання дрібних тривалостей на одній ноті, що повторюється, то ці тривалості спрощуються у вигляді “tremollo” (Тут слід зауважити, що справжнє оркестрове tremollo береться обов’язково одним акордом, а потім вже тремолюється, що обумовлюється знов-таки неможливістю звучання в оркестрі акордів “arpeggiato”).

Існує велика кількість пісенних збірок, як народних, так і естрадних, де немає акомпанементу для фортепіано, а є лише мелодія з цифровим позначенням гармонії.

Позначення літерами нот з’явились набагато раніше ніж та їх назва, до якої ми звикли: “до, ре, мі” і т.д. Історично склалось таким чином, що задовго до появи мажору та мінору першими звукорядами були натуральні, серед яких і фригійський міно́р із низькою другою сходиною. (Доречі, мажор та міно́р з’явилися на початку XVII сторіччя). Тому саме від ноти “ля” починається позначення нот латиною.

Ля сі-бемоль до ре мі фа соль

A b c d e f g

Після затвердження мажору та міно́ру, для ноти “сі” призначили літеру “h”. Для того щоб відрізнити мажор та міно́р, застосовуються відповідно великі та маленькі літери латиною. Тобто, До мажор – С, до міно́р – с. Винятком є Сі-бемоль мажор, він позначається літерою “B”, а Сі мажор – літерою “H” (однойменні міно́ри – відповідно). До цього треба додати цікавий історичний факт – до XI сторіччя використовувалась лише назва нот латиною. Потім у практику церковних співаків увійшли нові складові назви: ut, re, mi, fa, sol, la. Ці склади були запозичені зі старовинного гімну співаків, в якому вони звертались з

проханням до св. Іоанна залишити їх голоси у бездоганному стані. Мелодія кожної строчки з цієї пісні починалась на 1 ступінь вище за попередню. Початкові склади кожної нової строчки закріпились за відповідними звуками і перетворились в їх назви. Це нововведення мало велике практичне значення, тому що полегшувало співакам запам'ятовувати співвідношення між звуками. У середньовічній теорії було лише шість назв звуків, тому що вона базувалась на звукорядах лише із шести звуків – вони мали назву “гексахорди”. З часом для сьомого звука пристосували назву “si”, а незручний для вимови склад “ut” був заміщений складом “do”.

Слово “мажор” латиною – dur, а “мінор” – moll. В загальновідомому цифровому позначенні для мінорної функції додається літера “m”, а мажорна функція занотовується просто великою літерою. Наприклад: C, Am, Dm, F (До мажор, ля мінор, ре мінор, Фа мажор). Далі, для позначення септакорду використовується цифра “7”, а для нонакорду – “9”. (Септакорд – це акорд, в якому крайні звуки утворюють септиму, а в нонакорді – нону). Також із цифрових позначень використовується підвищена та знижена квінта (тобто квінтовий звук в акорді). Вона занотовується у такому вигляді – “+5 та –5” відповідно. Підвищуватись та знижуватись можуть також і септими і нони. Принцип запису такої самий – “+” та “–”.

Для того, щоб позначити акорд в тональності з викою кількістю знаків (він буде будуватись на чорній клавіші), використовується дієз (підвищення основного звуку) та бемоль (зниження основного звуку). А якщо акорд потрібно взяти на окремому басі, то басовий звук занотовується через рисочку (дріб) від акорду.

Приклади:

Ля мінорний септакорд – Am7

Ре мажорний септакорд з підвищеною квінтою – D7/+5

Фа-дієз мінорний септакорд зі зниженою квінтою – F#m7/-5

Сі мінорний нонакорд – Hm9

Соль-дієз мажор – G#

Сі-бемоль мінор на басі “соль” – Bm

G

Для того, щоб підібрати оптимальний варіант акомпанементу для будь-якої пісні, в першу чергу необхідно розібратись у розшифруванні цифрових позначень і збудувати

тонально-функціональний план. Візьмемо для прикладу якусь достатньо складну цифрову послідовність та спробуємо її розшифрувати:

Am – Dm7 – G7#5 – C+7 – F+7 – B7/-5 – Hm7 – Am – E7/-5 – Am

E

Ля мінор – ре мінорний септакорд – соль мажорний септакорд з підвищеною квінтою – до мажор з високою септимою – фа мажор з високою септимою – сі-бемоль мажорний септакорд зі зниженою квінтою – сі мінорний септакорд – ля мінор на басу “мі” – мі мажорний септакорд зі зниженою квінтою – ля мінор.

Це доволі характерна гармонічна послідовність. Далі необхідно визначити характер твору, образний та жанровий напрямки, темп і розмір такту. Як уже зазначалось вище, акомпанемент слід добирати у відповідності до жанру музики. Для ліричних творів найбільш характерним є акомпанемент баладного, елегійного напрямку, для танцювальних – в характері польки тощо.

Якщо важко визначити характер музики, відштовхуючись лише від нотного тексту, слід досить уважно прочитати слова пісні – поетичне супроводження музики. У цьому випадку набагато простіше буде визначити характер та образи. Звичайно, оптимальним варіантом буде передача змісту твору звуковими засобами поступово, по мірі розвитку сюжетної лінії в пісні, у цьому випадку вже буде брати участь елемент імпровізації.

Наприклад, для загальновідомої пісні “Хай завжди буде сонце” найкраще добрати акомпанемент маршового плану, відштовхуючись від характеру твору, розміру такту тощо. Для пісні “Пісенька про добрий настрій” найкраще буде акомпанемент у жанрі польки, а для української народної пісні “Чорнії брови” – вальсу, тому що розмір такту – три чверті. І, нарешті, для пісні “Ти мене ніколи не забудеш” з опери “Юнона та Авось” можна порадити акомпанемент елегійно-баладного плану, щось на зразок того акомпанементу як у cis-moll’ному ноктюрні Шопена.

Звичайно, у кожній справі найважливішим моментом є практична діяльність, але автор має надію, що ця стаття стане у нагоді майбутнім вчителям, які прагнуть якомога найкраще опанувати навичку читання з листа та навчитись влучно добирати акомпанемент до будь-яких творів.

ГРАФІЧНИЙ ДИЗАЙН – СПЕЦИФІЧНИЙ ВИД ХУДОЖНЬОГО КОНСТРУЮВАННЯ

Розвиток технологій, засобів комунікації, економічні та політичні перетворення, активізація міжнародного діалогу і взаємопроникнення культур змінили характер стосунків між людьми, вплинувши на формування нових естетичних ідеалів.

Виникнення необхідності зробити предметне середовище, що оточує нас, красивим, наділити кожний виріб властивостями, які роблять його зручним у процесі споживання і виробництва, наблизити до природи та зробити її частиною – все це покликала до життя новий вид професійної діяльності, яка називається дизайном [3].

Термін „дизайн” має багато визначень. В одному випадку дизайн означає власне діяльність художника в промисловості, в іншому – продукти цієї діяльності, а іноді – галузь організації діяльності. За великої кількості визначень „дизайну” найбільш чітким є визначення, прийняте в 1964 році Міжнародним семінаром з дизайнерської освіти в Брюзі: „Дизайн – це творча діяльність, метою якої є визначення формальних якостей промислових виробів. Ці якості включають як зовнішні ознаки, так і структурні та функціональні взаємозв'язки, що перетворюють виріб в єдине ціле як з точки зору споживача, так і з точки зору виробника” [1].

У сучасному розумінні об'єктами дизайну, на нашу думку, є не лише вироби, а й наявність попиту на виконання певного виду діяльності, або виконання певної утилітарної функції. Тому найбільш придатним є наступне визначення поняття „дизайну”:

„Дизайн – це специфічна сфера діяльності з розробки (проектування) предметно-просторового середовища з метою надання результатам проектування високих споживчих властивостей, естетичних якостей, оптимізації та гармонізації їх взаємодії з людиною та суспільством” [6].

Дизайнерське мистецтво існувало завжди. Розглядаючи праці В.Даниленка, С.Мигаля, М.Станкевича [4, 5, 9], необхідно зазначити, що ідеологія дизайну зародилася задовго до його офіційного визнання як самостійного виду творчої діяльності. Аби переконатися в цьому, досить відвідати музей, де демонструються зразки матеріальної культури найдавніших часів. Вони можуть бути взірцем технічної досконалості та художньої цінності.

Хоча дизайн в багатьох аспектах є явищем унікальним. А кожна спроба визначення часу виникнення дизайну є прихованим визначенням. Так, саме твердження про те, що дизайн починається з робіт Морріса або з діяльності германського Веркбунда, або з робіт американських художників в період великої кризи 1929 року, передбачає зовсім обмежене уявлення про той специфічний „дизайн”, історія якого відтворюється на „фактичному матеріалі”.

Передумов виникнення та розвитку дизайну можна нарахувати більше десятка. Зупинимося лише на найбільш популярних описах народження дизайну.

Продукт дизайну – незалежно від історії – визначає певні якості: функціональність, конструктивність, економічність та естетичну цінність [1].

За цими ознаками можна з впевненістю віднести до дизайну роботи художників, що давали масовому виробництву зразки меблів або посуду. Така робота на сучасному етапі належить до дизайну і виконується за участю професійного дизайнера. Саме така робота велась на великих мануфактурах імператорського Риму. Такою ж була і робота художників меблів у XVII-XIX ст. Отже, жоден з формальних критеріїв продукту дизайну не є перешкодою для занесення меблів стилю „жакоб” або „гомбс” до дизайну найвищого класу. До дизайну можна також віднести корабельне мистецтво, що нараховує тисячі років розвитку або створення транспортних засобів – поштового деліжансу кінця XVIII ст., прольотки XIX ст., які виготовлялися серійно. Їх з впевненістю можна назвати зразками функціональності, конструктивності й відповідності вимогам естетичності того часу. Підсумовуючи вищесказане, необхідно зазначити, що вічність відносить дизайн до історії розвитку матеріальної культури, роблячи дизайнера спадкоємцем багатьох поколінь художників.

З іншої позиції, початком історії дизайну вважається 1907 рік, коли художник, архітектор, дизайнер Петер Беренс розпочав роботу в компанії „АЕГ”. Саме в 10-ті роки під керівництвом Беренса робилася перша спроба створення фірмового стилю компанії. Хоча і в цьому випадку твердження про „початок” дизайну в 10-ті роки XX ст. є прихованим визначенням, оскільки воно відтворює насамперед прямий зв’язок з монополістичним світом, а потім вже як художньо-проектну діяльність [2].

Згідно з третьою точкою зору про виникнення дизайну, його відносять до періоду всесвітньої кризи 1929 року і описують перш за все як американський феномен. Цей специфічний вид

діяльності був спрямований на проектування утилітарних виробів масового виробництва: зручних, надійних, красивих [1]. Це те явище, яке в англomовних, а потім і в інших країнах визначалося терміном „індустріальний дизайн”.

Сучасний стан дизайну утвердив певну структуру, яка умовно поділяє спеціалізацію різних видів сучасної проектної дизайнерської творчості. Основними складовими загального поняття „дизайн” є: промисловий дизайн, графічний дизайн, дизайн навколишнього середовища.

Розглядаючи графічний дизайн, необхідно зазначити, що він є продовженням багатовікових традицій і одним з найбільш поширених видів дизайнерської творчості. Отримавши разом з розвитком реклами на початку ХХ ст. певне піднесення, прикладне графічне мистецтво сьогодні впливає практично на всі сфери життя суспільства [2]. До традиційних видів книжкового та плакатного оформлення, розробки упаковки, етикеток, розробки фірмових знаків та фірмових стилів, шрифтів спочатку додалася комунікативна вітка: в інтер'єрах приміщень, на просторах населених пунктів та вулицях. Пізніше – заставки, рекламні ролики на телебаченні, а в останній час – комп'ютерний дизайн.

Для того, щоб дослідити характер сучасного графічного дизайну, необхідно відстежити його в цілому як певний вид проектної діяльності в конкретних історичних умовах.

Графічний дизайн – це специфічний вид художнього конструювання, що виник для задоволення конкретних завдань економіки [2]. А структурні зміни в розвитку графічного дизайну обумовлені якісними змінами в системі виробництва і споживання.

Наприкінці ХІХ ст. розвиток торгівлі в умовах вільної конкуренції привів до піднесення прикладної графіки – реклами. На той час реклама в усіх її видах мала не скільки інформаційний характер, як підтримувала „обличчя” фірми. А основна маса продукції прикладної графіки була спрямована на прикрасу товару.

Початок ХХ ст. характеризувався стрімким розвитком монополій. Ці обставини створили умови необхідності розробки комплексної реклами. Хоча необхідно зазначити, що не всі компанії дотримувалися цієї тенденції. Лише ті монополії, що мали високий рівень організаційного розвитку, вели інтенсивний пошук реклами нового типу. Тобто з'явилися перші елементи „фірмового стилю”.

Значний вплив на подальший розвиток графічного дизайну створила діяльність російських графіків двадцятих років і Баухауза. На початку двадцятих років Олександр Родченко, Ель Лісицький, Густав Клуціс та інші стали провісниками раціоналістичного підходу до проектування. Ель Лісицький у книжці „Ізми в мистецтві”, виходячи з тримовності видання, застосував математично розраховані модульні структури, що ділили сторінку на три текстові колонки, чітко розділені жирними лініями. При тому на титульній сторінці поділ проведено по горизонталі, згідно з логікою написання основного та додаткового тексту. Олександр Родченко в оформленні обкладинок до журналу „ЛЕФ” також керувався геометричним принципом поділу аркуша, що повторювався у кожному номері видання. Таким чином структурувати інформацію допомагають вертикальні й горизонтальні лінії та контрастні розміри шрифту.

Але основним джерелом інспірації для авторів двадцятих років стала теорія і практика графічного дизайну німецької школи Баухауз. Твори Герберта Байєра і Ласло Моголи-Надь відображали чітку логіку структурування інформації: від найважливішої до другорядної, порозуміння з глядачем досягалося найпростішими засобами. Ці роботи стали взірцями інтелектуального і раціонального підходу до дизайн-творчості.

Характер графічного дизайну в ХХ ст. визначався значною мірою регіональними школами, що діяли у різних країнах. На основі творчості дизайнерів окремих країн утворилися такі специфічні поняття як „швейцарський дизайн”, „італійський дизайн”, „японський дизайн” і т.ін.

Формуванню національних моделей сприяло створення професійних об'єднань (асоціацій, спілок) графічного дизайну в багатьох країнах. Основними завданнями національних об'єднань у 50-70 роках було визначення терміну „графічний дизайн”, окреслення напрямків діяльності, а також піднесення професійного статусу дизайнера в суспільстві та поліпшення умов його праці.

На першому конгресі ІКОГРАДА (Міжнародне товариство організацій графічного дизайну), що відбувся в 1964 році, обговорювалася специфіка професії дизайн-графіка та її місце серед інших професій, підняття престижу і статусу дизайнера в національних асоціаціях. Відповідно до статуту ІКОГРАДА, дизайн-графік – це „фахівець, що має художні здібності, навички, має досвід або освіту, що дозволяє йому створювати малюнки та символи, призначені для відтворення різних засобів комунікації.

У сферу його діяльності входить створення ілюстрацій, типографічних шрифтів, каліграфічних написів, графічне оформлення упаковки, орнаментів, обкладинок книг, торгової та іншої реклами, оформлення виставок і вітрин магазинів, фільмів та телепередач. Він може займатися всіма або деякими зі вказаних видами прикладної графіки, працюючи безпосередньо або на посаді художнього керівника, задаючи творчий напрямок роботі інших” [4].

Аналізуючи праці А.Станковського [5], необхідно зазначити, що фахівець в галузі графічного дизайну повинен не обмежуватися лише гарною „картинкою”, як це було під час зародження реклами. Автор коротко характеризує етапи діяльності дизайнера-графіка – це аналіз, збір інформації, порівняння, визначення проблеми та постановка мети. Тому в компетенцію графіка серед іншого входять знання і аналіз ринку, споживачів, психологічні можливості сприйняття, а також вміння обирати оптимальний образний засіб, завдяки якому можна було б відмінно справитися з поставленим завданням.

Найбільшу актуальність в творчості дизайн-графіка представляє проектування наступних об’єктів:

- фірмового стилю (графічного комплексу) підприємств виробничої та торгівельної сфери, систем культурно-побутового обслуговування і т.ін.;
- систем знаків – транспортних, знаків безпеки, знаків на обладнанні, знаків для соціальної сфери;
- графіки для навчальної, наукової, науково-популярної літератури (ілюстрації, таблиці, схеми, моделі);
- графіки для кіно і телебачення – титрів до фільмів, рекламних та навчальних фільмів, заставок, кінцівок, оголошень, реклами;
- тривимірної графіки – вітрин, виставок, інтер’єрів;
- графіки для відкритого простору – для вулиць, площ, міст (вивіски, покажчики зупинок транспорту та інші елементи місцевої панорами).

У другій половині ХХ ст. дизайнери відображали у своїх творах стилістику синхронних напрямків мистецтва. Найчастіше вживаними джерелами зображального лексикону були „оп-арт”, „поп-арт”, „гіперреалізм” та деякі інші напрямки, що були добре знайомі авторам в Америці, Європі й Азії.

„Оп-арт”, як напрямок, що за допомогою абстрактних графічно-кольорових засобів відображав абстрактні відчуття, концептуально був дуже близьким до тих творів графічного

дизайну, які візуалізували нематеріальні поняття, хоча його прийоми використовувалися також для відтворення людської фігури. Наприклад, утворення силуету за допомогою ліній, мультиплікація і накладення зображень різного кольору, що підкреслює динаміку і підсилює враження руху.

Іншим мистецьким напрямком, котрий знайшов відображення у творах графічного дизайну, був гіперреалізм. У час, коли абстракціонізм сягнув свого піку, а більшість ілюстративних завдань вирішувала фотографія, гіперреалістичні зображення створювали „ефект оновлення” в одноманітній стилістиці журнального дизайну та комерційної реклами. Одними з перших і найактивніших у цьому напрямку були американські дизайнери. В Європі прикладом гіперреалізму були роботи іспанця Перета.

„Поп-арт” виник в Великобританії і був швидко підхоплений в інших європейських країнах, у США та Японії. Не останню роль зіграла також інтернаціональність „масової культури”, з якої художники „поп-арту” черпали конкретні образи. Наприклад, французький дизайнер Жан Лярш у своїх логотипах відтворює характер неонових вивісок, які в 60-70-х роках були однаково популярні в Європі, Америці та Східній Азії.

Графічний дизайн, як наймасовіший засіб візуальної комунікації, у 50-70-х роках долучився до формування „масової культури”, творячи її безпосередні образи, що завдяки стилістиці „поп-арту” часто позбавлялися первісного значення. У деякому сенсі це можна визначити як початок постмодернізму в графічному дизайні. Одним з піонерів такого трактування „поп-артівської” графіки був японський дизайнер Таданорі Йоко.

Іншим напрямком – попередником постмодернізму у графічному дизайні – можна вважати „суперграфіку”. Цей термін з’явився наприкінці 60-х років для означення специфічної інтеграції графічного дизайну і дизайн середовища, зокрема громадських інтер’єрів. Використовуючи прості геометричні форми, шрифти без засічок та інші елементи візуального лексикону „інтернаціонального стилю”, дизайнери творили вільні композиції, які не підпорядковувалися жодній структурі.

Першими авторами „суперграфіки” були американські дизайнери Роберт Вентурі та Барбара Соломон. Їхні роботи відзначалися багатократним збільшенням кольорових геометричних площин і літер, які лягали на стіни, стелю або підлогу приміщення. Такий прийом творив особливий контекст

середовища, в якому людина почувала себе незвично малою у відношенні до звичних зображень.

Незважаючи на незначні відмінності, що спостерігалися в роботах різних дизайнерів, „суперграфіку” можна визначити як напрямок, до якого з легкістю приєднувалися дизайнери у всьому світі. Добра обізнаність з формальними засобами, поширення стандартних шрифтів дозволяло авторам вільно використовувати їх як у друкованих виданнях, так і в тривимірному просторі.

Наприкінці 70-х початку 80-х років відбувся перший перелом у практиці застосування дизайнерами формальних прийомів окремих стилів. На відміну від використання стандартних образів масової культури, із цього часу використовуються певні елементи, вибрані з „набору” минулих стилів. Уявний візуальний „набір” дизайнерів поповнила велика кількість добре відомих модерністських течій ХХ ст., долучаючись до інших історичних візріців.

Модерністські прийоми нерідко включалися у сучасні композиції, проте, найчастіше сама продукція отримувала вигляд „історичних” чи „музейних” творів, створених у точній відповідності з часом і місцем їхнього походження. Свідоме проектування творів у наперед заданому стилі, використання відомих формул графічно-кольорової мови, трактування історичних елементів як „будівельного матеріалу” для нових композицій створили тип візуальної комунікації, в якому старі форми, підпорядковуючись новому синтаксису й контексту спілкування, виражали сучасний зміст повідомлення.

У 90-х роках дизайнери знову вернулися до стилістики поп-арту. Після того, як минуло тридцять років, її сприйняття глядачами було цілком відмінне від сприйняття поколінням 60-х. Не будучи „модною”, ця стилістика привертала увагу своєю незвичністю і неподібністю до сучасних прийомів візуальної комунікації. Такі прийоми протривали до кінця ХХ ст. і продовжують використовуватись у ХХІ ст.

Іншим часто вживаним стилем у графічному дизайні 90-х років були футуризм та конструктивізм. Композиціями в такому стилі відзначалися російські та американські дизайнери. А такі ознаки, як шрифти без засічок, мінімальне використання кольорів, додаткові лінії для розмежування тексту, модульна побудова композиції є характерними для російських, німецьких або голландських дизайнерів 20-х років.

Єдність технологічних засобів, що використовувалися дизайнерами, сприяла уніфікації графічного дизайну ХХ ст. Розвиток нових технологій значною мірою вплинув на суспільне життя, у тому числі й на характер візуальної комунікації. Так, поява телебачення змінила природу спілкування в суспільстві, перетворивши його зі спільноти самостійних одиниць на однорідну масу споживачів. Одночасно з'явилася потреба у проектуванні заставок для телебачення, що поєднували графічний дизайн з особливостями відеомистецтва. Графіка для телебачення протягом десятиліть визначалася здобутками статистичного проектування, натомість, останнє зазнавало значних змін під впливом відеотехнологій.

Ці зміни особливо яскраво проявилися з появою і розвитком персональної комп'ютерної техніки і прикладних програм, засобами яких у двовимірній графіці відтворювалася ілюзія тривимірності та динаміки. З'являються графічні твори, у яких застосовуються накладання зображень, їхня мультиплікація зі зміною тону і кольорової гама, винос елементів зображення за формат і активна композиційна роль їхніх фрагментів. Прозорості, розмиття створюють ілюзію глибини, руху, – таким чином до графічного дизайну активно проникають ефекти відео і телебачення.

З розповсюдженням комп'ютерної техніки по всьому світу, а разом з нею стандартних графічних програмних пакетів, її можливості стали активно застосовуватися дизайнерами різних країн. У цьому випадку єдині технології проектування стали безпрецедентним чинником стилістичної єдності графічних творів. Візуальні прийоми, запозичені з відео чи телебачення, разом із можливостями комп'ютерної графіки виступили в ролі наднаціональних, надтериторіальних та до деякої міри понадчасових образотворчих мотивів, що визначили обличчя графічного дизайну кінця ХХ століття.

Графічний дизайн, який завжди виконував функції представлення, розповсюдження інформації та спілкування між людьми, дуже швидко почав використовуватися в мережі для комунікації з розширеною аудиторією. Тут дизайнери проектували для неоднорідної та до деякої міри непрогнозованої аудиторії споживачів. Світова павутина Інтернету, котра була лише віддзеркаленням суспільства, для багатьох користувачів стала повноцінним паралельним світом, з його внутрішніми законами та образами, який не поступається реальністю перед світом реальним. Отже, графічний дизайн наприкінці ХХ ст. –

початку ХХІ ст. отримав можливість не лише уніфікувати, але й поширювати свої ідеї завдяки мережі „світової павутини”.

Зародження графічного дизайну в Україні відбувається в кінці ХІХ – початку ХХ ст. Той час особливо відзначався мистецькими творами, що мали яскравий національний характер. У графічному дизайні (прикладній графіці) того часу поряд з використанням українських орнаментальних форм, відповідних принципів стилізації зображення, національного характеру набуває також графіка кириличних літер. Тобто через національну форму автори намагалися відобразити піднесення національного духу. Над розробкою національного характеру в українській прикладній графіці ХХ ст. працювали Г.Нарбут, М.Бойчук, В.Кричевський, В.Єрмилов, М.Кірнарський, О.Юнак, В.Фатальчук, М.Яців та інші графіки.

Основними напрямками „етнізації” були відновлення графем та деталей, характерних для уставу і напівуставу використання форм українського барокового скоропису, додавання орнаментальних елементів українського модерну. На відміну від національних різновидів антикви в латинському алфавіті, що полягали лише у графічно-стильових характеристиках, багато українських алфавітів стали виразниками образотворчої традиції та естетичного ідеалу конкретного етносу.

Розглядаючи національну стилістику українських творів графічного дизайну ХХ ст., варто зауважити, що більшість авторів вирішувало комунікативні завдання образотворчими засобами, використовуючи прийоми станкової графіки та декоративно-прикладного мистецтва. Це, перш за все, обумовлено впливом зовнішніх факторів. Так, в умовах інформаційної ізоляції радянського мистецького середовища важливим джерелом були періодичні видання країн соціалістичного табору. Одним з найпопулярніших був польський журнал „Projekt”. Вивчаючи здобутки польського плакату, українські графіки-плакатисти нерідко переймали творчі прийоми колег з-за кордону.

Проте більшість українських графіків радянського періоду використовувала зображальні засоби образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва більш прямолінійно. Національної своєрідності творам надавали сюжети та характер ілюстрацій, стилістика орнаментів, декорування твору мотивами народного мистецтва. Можна стверджувати, що в „українському стилі” графічного дизайну українськими були здебільшого ілюстрації та елементи декору. Більшість творів національного

характеру були носіями репродукцій образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Нестача фахівців з графічного дизайну супроводжується активним розвитком станкової графіки та ілюстраторства.

Розуміння графічного дизайну як „ілюстраторства” перенеслося і в незалежну Україну, коли наприкінці 90-х років авторство банкнот гривні все ще приписували художнику Василю Лопаті, який був автором портретів видатних діячів і зображень архітектурних споруд, що використовуються на грошах. Трактунання ж графічного дизайну ілюструють уривки офіційних описів: „... Видатні державні та культурні діячі України, чії портрети прикрасили нову українську національну валюту.... Архітектурні пам’ятки, зображення яких також прикрашають купюри” [6].

Незважаючи на окремі пошуки національного виразу, що проводилися в Україні, найвпливовішим все ж залишався стиль, який панував у політичній агітації, графічному оформленні середовища, масовій друкованій продукції Росії. Російська стилістика графічного дизайну продовжувала жити і в незалежній українській державі. Не витворивши власного обличчя, український графічний дизайн часто користувався спадщиною попереднього стилю. Це було зумовлено нестачею нових фахівців, а також сильним інерційним рухом, що і в 90-х роках проявлявся у професійній орієнтації на московський осередок.

Починаючи із середини 90-х років, у зв’язку з поширенням комп’ютерної техніки, спостерігається зменшення кількості мальованих вручну кириличних шрифтів і використання деяких електронних розробок.

Одним з найчастіше вживаних в дизайні вербальної частини твору було використання комп’ютерного шрифту „Іжниця”, спроектованого московськими дизайнерами на початку 90-х років з намаганням стилізації друкованого напівуставу. В Україні графіка „Іжниця” була сприйнята як „національна” і часто використовувалась для етнічної ідентифікації. У 90-х на початку 2000-х років „Іжницю” використовували в дизайні деяких логотипів та фірмових знаків.

Сьогодні українську модель дизайну все ще важко зарахувати до якоїсь групи – вона щойно переживає процес формування. Але на даному етапі це також можна окреслити як позитивний аспект. Із завершенням епохи модернізму та „інтернаціонального стилю” і постмодерністською реабілітацією локальних культур Україна наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

перебуває в ситуації, коли несформованість професії та відсутність значних здобутків попереднього періоду можуть стати перевагою для становлення української національної мови у майбутньому контексті візуальної комунікації.

1. Антонович Є. Народне образотворче мистецтво і дизайн (мистецтвознавчо-педагогічний аспект) // Реклама і дизайн XXI сторіччя: освіта, культура, економіка: Вісник наукових праць Інституту підприємництва, права, реклами. – К.: ІППІР, 2001. – Випуск 2. – С. 73-76.
2. Глазычев В. О дизайне. Очерки по теории и практике дизайнера на Западе. – М.: Искусство, 1970. – 192 с.
3. Глазычев В. О путях развития зарубежной промышленной графики // Техническая эстетика. – 1987. – № 7. – С. 17-21.
4. Даниленко В.Я. Дизайн-освіта в Україні в європейському контексті // Вісник Львівської академії мистецтв. Спецвипуск. – Львів, 1999. – С.173-177.
5. Мигаль С.П. Львівська дизайнерська школа: становлення, проблеми, перспективи // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Зб.наук.праць. – Львів: Світ, 2000. – Вип. 5, С. 410-421.
6. Рунге В.Ф., Сельковский В.В. Основы теории и методологии дизайна. – М.: МЗ – Пресс, 2001. – 252 с.
7. Савенко І. Дизайн як сучасна галузь практичної діяльності людини // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – № 1. – С. 37-39.
8. Станкевич М.Є. Українські витинанки. – К.: Наукова думка, 1986. – 122 с.
9. Станкевич М.Є. Українське художнє деревообробництво XVII-XX ст. Історія. Концепція декоративності. Типологія і художні особливості: Автореф. Дис....докт. мистецтвозн. 17.00.04. – Львів: ЛАМ, 1995. – 50 с.
10. Татіївський П. Український дизайн: сьогодення і перспективи розвитку // Вісник Львівської академії мистецтв. – Львів: ЛАМ, 1999. – С. 182-190.
11. Черневич Е. Язык графического дизайнера. – М.: ВНИИТЭ, 1975. – 137 с.
12. Черневич Е. О задачах промышленной графики: Комментарии к выставкам Комбината графического искусства МОХФА // Техническая эстетика. – 1970. – № 7. – С.5-9.
13. Ющенко В., Панченко В. Історія Української гривні. – К.: Бібліотека Українця. – 1999. – 96 с.
14. Язык и мышление: Сборник статей. – М.: Наука, 1967. – 130 с.
15. Stankovski A. Gebrauchsgrafik? Grafik Design // Form. – 1969. – №45.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ТЕАТР БЕРНАРДА ШОУ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Творчість англійського письменника Бернарда Шоу – яскрава сторінка світової культури ХХ століття. Оригінальний і сміливий новатор, він започаткував традиції і відкрив перед світовим театром нові перспективи. У.Ірвін писав: “Зрозуміти Бернарда Шоу – це означає зрозуміти ХХ століття”. Дійсно, англійський драматург став виразником своєї епохи і зумів відтворити не тільки дух, а й логіку інтелектуального життя, її моральних та ідейних пошуків.

Джордж Бернард Шоу народився 26 липня 1856 року в Дублені в сім’ї дрібного службовця. Через схильність батька до пияцтва мати і троє дітей, у тому числі і юний Бернард, дуже страждали. “Якби у нас, дітей, не було б нашої уяви, схильності до ідеалізації, захоплення музикою, морського берега і нашої природної доброти, важко сказати, до якого б цинічного варварства ми могли б дійти”, – згадував пізніше драматург. Мати Б.Шоу дуже любила музику, гарно співала. В домі жив талановитий музикант Джон Ванделер Лі, який створив творчу атмосферу, яка сприяла моральному становленню майбутнього письменника.

У 1871 році Б.Шоу закінчив дублінську школу, де навчалися діти ремісників і торговців. Через матеріальні нестатки він не зміг продовжити свою освіту, і тому виїздить до Лондона, де і починає писати свої перші романи, які не хоче друкувати жодне видавництво.

У 80-ті роки Б.Шоу захоплюється різними ідейними теоріями. Певний вплив на нього мали економічні концепції Г.Джорджа та К.Маркса.

У драматургію Шоу привів випадок. Одного разу відомий англійський театральний критик Вільям Аргер зустрівся з Б.Шоу. Ця зустріч і стала поштовхом до написання першої п’єси «Будинку вдівця» і становленням Б.Шоу на поприщі драматичного письменника. Поступово драматургія і визначила головний напрямок творчості Б.Шоу, де він мав можливість виразити себе і свої погляди на життя.

Шоу-драматург мріяв про театр філософів, де і актори, і глядачі володіли б даром аналітичного усвідомлення дійсності, умінням дійти до самої суті окремих явищ. Він безмежно вірив у сили і можливість людського розуму, бачив свою задачу в тому,

щоб виховувати свідомість сучасників, формувати в них здатність розуміти соціальні закони організації життя, вище усього ставити правду, відкидаючи фальшиві цінності буржуазного суспільства. Бернард Шоу започаткував інтелектуальний театр, який зайняв чільне місце в розвитку європейського сценічного мистецтва.

Англійський драматург створює новий театр “ідей”. Внутрішній рух ідей, на його думку, повинен стати найсуттєвішим фактором п'єс. У боротьбі ідей він бачив характерну ознаку сучасного життя й умови формування світогляду людей, їхнього духовного розвитку. Письменник уникає зовнішнього зображення світу в своїх п'єсах. У більшості випадків твори Б.Шоу являють собою серію дотепних діалогів між героями, котрі обговорюють питання сучасного життя. Приводом для дискусії стає та чи інша ситуація, в яку потрапляють дійові особи. Драматична колізія у п'єсах Шоу висуває перед героями необхідність вирішення важливих проблем. У такій формі англійський драматург розгортає перед публікою різноманітні ідеї. До того ж письменник не претендує на вичерпність відповідей у своїх п'єсах. Головне для нього, щоб люди самі думали, шукали свої рішення на поставлені проблеми.

Б.Шоу висуває також нову концепцію героя. На його думку, людство поділяється на філістерів (міщан), ідеалістів та реалістів. Ідеаліст, або романтик, – це людина, що прагне до високої мети, але не розуміє реальності. А реаліст, навпаки, не має жодних ілюзій, проте невпинно прагне до практичного поліпшення дійсності. Письменник створює нового героя-реаліста.

Б.Шоу намагається наблизити нову драму до сучасних проблем суспільного та інтелектуального життя, обравши для себе, за його словами, “роль блазня, що розважає тільки на перший погляд, а насправді – говорить те, про що всі мовчать або не бачать і не хочуть бачити”.

Ярким свідченням такого підходу є відома п'єса – “Пігмаліон”, яку Б.Шоу написав у 1913 році. В основу цієї п'єси було покладено вічний сюжет найвідомішого міфу про Пігмаліона та Галатею.

Скульптор Пігмаліон створив статую чарівної Галатеї, закохався в неї і силою кохання, за допомогою богині Афродіти, зумів оживити її. У версії, запропонованої Б.Шоу, в ролі новоявленої Галатеї виступає лондонська квіткарка Еліза Дулітл, а Пігмаліоном, який оживив її, – професор фонетики Хіггінс.

Вперше п'єса була поставлена у Відні і Берліні. Прем'єра в Лондоні відбулася в 1914 році в Театрі його величності зі знаменитою англійською акторкою Стеллою Патрік Кемпбелл і Гербертом Бирбомом-Грі в головних ролях. Згодом п'єса заповонила всі театри світу. У 1957 році в Нью-Йорку був поставлений мюзикл «Моя прекрасна леді» на музику Ф.Лоу, в основу якого була покладена п'єса «Пігмаліон». Згодом «Пігмаліон» було екранізовано (США, 1964).

У п'єсі Шоу поставив серйозну задачу: привернути увагу англійської публіки до питань фонетики. Він ратував за створення нового алфавіту, що в більшому ступені відповідав би звукам англійської мови і полегшив би задачу вивчення цієї мови дітям і іноземцям.

Але найголовнішим у п'єсі драматурга стає людина. Письменник вважав, що головне призначення мистецтва – це служити духовному пробудженню й перетворенню людини, допомагати їй в процесі морального й інтелектуального зростання, усвідомлення своєї внутрішньої незалежності й місця у світі.

Центральним сюжетним мотивом «Пігмаліона» є мотив пробудження людини, виявлення в особі найнижчого соціального походження таких умінь і талантів, які рівняють квіткарку і герцогиню.

Одним із головних злочинів суспільства, на думку драматурга, є те, що воно створює перешкоди для духовного росту кожного індивідуума, не дає можливості розвиватися людині вільно, штучно "заморожує" будь-які вияви творчої активності, тримає суспільство в напівдрімотному стані.

Головний задум Шоу – вивести світ із стану мертвої нерухомості, дати волю творчій енергії, яка дремає всередині кожної людини.

Професор фонетики Хіггінс зважився на сміливий експеримент – “зробити леді з пучка моркви”, перетворити смішну дикунку на “даму з вищого суспільства”, видати її за герцогиню і, тим самим, увести вище товариство в оману. В Елізі пробуджуються розум, душа з тонкими почуттями, вимогливість, внутрішня шляхетність. “Там я торгувала квітами, але не торгувала собою. Тепер ви зробили мене леді, і я вже не можу продавати квіти, а можу продавати лише себе. Краще б ви мене не чіпали... Розчавити себе я не дозволю... Навіщо ви забрали в мене незалежність? Чому я погодилась на це? Тепер я лише жалюгідна рабиня, попри все моє вбрання... В мене такі чуття,

як у всіх... Мені хочеться лагідного слова, уваги. Я знаю, я проста й темна дівчина, а ви – джентльмен і вчений; але все ж таки я людина, а не порожнє місце”. Цей монолог Елізи, звернений до професора Хігінса, – кульмінація всієї п’єси. Усвідомлення себе людиною, а не “порожнім місцем”, – ось головний результат експерименту. Б.Шоу утверджує право особистості на свою свободу, честь, незалежність. Згідно із законами парадоксу, Еліза переростає свого вчителя, дає професору урок гідності.

Перед нами постає ряд питань: Чи прийме “нову” Елізу – вільну й незалежну – професор Хігінс?.. Чи вийде вона заміж за “середнього” англійця Фредді, як обіцяла в розпачі почуттів?.. Чи піде вона іншим шляхом?.. Де ж місце Елізи в цьому світі?..

Щасливого фіналу автор не передбачає. Шоу категорично забороняв акторам удавати взаємну закоханість Елізи і Хігінса. Його цікавість зовсім інше – трагічна неможливість талановитої, духовно збагаченої та освіченої жінки достойно владнати своє життя без належного капіталу.

Це призвело до того, що Шоу декілька разів змінював фінал “Пігмаліона”: спочатку Еліза рішуче залишала Хігінса, згодом письменник говорить про те, що Еліза може вийти заміж за Фредді Елінсфорд Хіллі та відкрити квітковий магазин. Зрештою виникає ще один варіант фіналу: Еліза повертається до Хігінса як приятелька, а не як дружина чи коханка.

Використовуючи жанр комедії, Б.Шоу разом із тим показує реальний трагізм людського життя. Еліза-квіткарка була позбавлена умов для нормального існування, культури. Але отримання освіти, зміна помешкання і духовна досконалість героїні не вирішили всіх її проблем. У фіналі п’єси вона сама не знає, коли була щасливішою – у минулому чи в сучасному, і що чекає на неї в майбутньому.

У “Пігмаліоні” цікава розважальна інтрига поєднується з дискусіями, в яких беруть участь представники різних верств. П’єса насичена мовними й ситуаційними парадоксами, блискучими афоризмами, що роблять її шедевром світової культури.

У п’єсі порушуються також проблеми життєвої позиції людини, особистої відповідальності за свої вчинки, справжніх і фальшивих стосунків тощо.

Проте було б неправильно трактувати п’єсу в соціальному плані як протиставлення високоморальної бідноти аристократичному класові. Драматург показує не суспільні групи, а

перш за все людей, якими вони є насправді, зі своїми вадами, здібностями, поглядами, бажаннями. Для нього однаково цікаві герцогиня і квіткарка, професор і сміттяр. Багатогранний підхід до особистості, неоднозначність характеристик і ситуацій змушують читача й глядача включатися в інтелектуальний процес осмислення людського буття й дійсності.

Таким чином, Бернард Шоу започаткував інтелектуальний театр, котрий відкрив нові можливості перед драматургією. Це дало змогу звернутись до проблем повсякденного життя, розкрити реалії цього світу перед затурканим глядачем. Люди втомилась від гротеску і блиску фанфар, їм хотілося щирості і правдивості. І видатний драматург збагнув цю істину й діяв в цьому напрямку невідступно.

Він поставив собі за мету змусити людей думати і зробив так, щоб вони самі цього захотіли. Його їдкі жарти діяли в двох напрямках: обурювали невинних консерваторів і завойовували щирю симпатію глядачів, здатних сприйняти нові погляди.

Б.Шоу створив неповторні образи героїв з багатим внутрішнім світом, героїв, відкритих для течії думок нового часу, вільних від обмежень естетично-моральних принципів.

П'єси великого драматурга поєднують комедію з політикою, філософію з політичними аспектами і мають ціль діяти на суспільну свідомість глядача і його емоції. Бернард Шоу – Лауреат Нобелівської премії 1925 року. Він написав більше 50 п'єс і увійшов у історію як людина з вишуканим, досконалим почуттям гумору. Його твори наповнені афоризмами, пронизані глибокими думками.

Б.Шоу йшов на століття попереду і вів своїх сучасників за собою. Для нас він залишив істину, в якій його впевнило саме життя: “В житті людини є дві трагедії. Одна – коли ви не можете досягнути того, чого бажаєте всім серцем. Друга – коли ви досягаєте цього”.

1. Ніколенко О.М. У світі парадоксів Бернарда Шоу, або “Леді з пучка моркви”. До вивчення п'єси англійського драматурга “Пігмаліон” // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 1998. – №10.
2. Образцова А. Драматургический метод Бернарда Шоу. – М., 1965.
3. Ромм А.С. Бернард Шоу. – М., 1965.
4. Хьюз Э. Жизнь замечательных людей. Бернард Шоу – М.: Молодая Гвардия, 1968.
5. Шоу Б. Избранные пьесы. – М.: Просвещение, 1986.

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ І УМІНЬ ТЕХНІКИ РИСУНКА

Важливість і значущість техніки рисунка для майбутньої професійної діяльності випускників художньо-графічного факультету та прагнення підвищити рівень знань і вмінь техніки рисунка в процесі навчання, викликали потребу в розробці моделі цілеспрямованого формування художньо-графічної майстерності в процесі навчання техніці рисунка в умовах художньо-графічного факультету. Основним елементом даної моделі являється розроблений курс “Художні техніки рисунка” та його програмно-методичне забезпечення. Програма була рекомендована Міністерством освіти і науки України для художньо-графічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів [2].

Навчання техніці рисунка потребує таких форм організації навчання: лекційні заняття, групові практичні заняття, індивідуальна самостійна робота. Оскільки техніка рисунка опікується практичною діяльністю в галузі рисунка, практичні заняття з певною групою студентів стають основною формою організації процесу навчання техніці рисунка. Головною метою цих занять є формування практичних професійних навичок і вмінь: розвиток рисувальних функцій руки, формування рухових і технічних навичок та опанування технічних прийомів. Практичні заняття включають практичну роботу студентів – виконання вправ-завдань, та вступну теоретичну частину, що доповнює матеріал лекційних занять. При викладанні та навчанні техніці рисунка повинні комплексно застосовуватися всі три види методів: словесні, наочні і практичні.

З боку педагога викладання техніки рисунка потребує словесних методів: лекція, пояснення, описання, інструкції, які повинні весь час супроводжуватися наочними методами передачі знань: демонстрацією зображень та практичними показом рухів, дій щодо виконання вправ. Як зазначається в дослідженні Ю.І.Найди [1], сукупність зорово-моторних і словесних асоціацій підвищує сприйнятливості студентів, осмислення ними теоретичного матеріалу та практичних образотворчих дій, удосконалення контролю і керування діями, покращує рівень виконання вправ.

Велике значення під час виконання студентами вправ мають методи диференціації та індивідуалізації навчання. Їх необхідність ґрунтується на тому, що, по-перше, фронтальний показ оперує іншими матеріалами, ніж матеріали, що застосовуються при виконанні вправ; по-друге, студент

приходить до університету, маючи вже певний досвід в рисуванні, тобто з технічного боку маючи вже певні навички й уміння, що потребує корекції завдань залежно від рівня підготовленості студентів; по-третє, необхідно враховувати індивідуальні анатомо-фізіологічні та психофізичні особливості кожного студента.

Допоміжні пояснення, словесна корекція, індивідуальне спостереження, проміжний контроль за виконанням вправи, індивідуальні практичні рекомендації і показ, механічне керування є методами практичної індивідуальної роботи викладача із студентом.

Засвоєння нового учбового матеріалу студентами йде шляхом його цілеспрямованого слухового і зорового сприйняття: прослуховування, спостереження наочності чи демонстрації дій, конспектування, читання учбової літератури; та шляхом осмислення знань: аналізу і співставлення нової інформації з уже придбаними знаннями та досвідом.

Опанування практичних навичок і вмінь також базується на сприйнятті словесних інструкцій і спостереженні за практичною демонстрацією дій і їх наочним результатом. Діяльність студента щодо усвідомлення дій полягає у постанові питань, “усному рисуванні”, супроводженні словом своїх дій, спостереженні, обслідуванні дій викладача, застосуванні методу наслідування.

Безпосереднє оволодіння навичками і вміннями техніки рисунка відбувається в процесі практичного виконання вправ і завдань. Метод повторення у вправах є основним методом формування навичок і вмінь. У навчанні техніці рисунка він комплексно вирішує кілька завдань. По-перше, кожна вправа розвиває певну кількість і якість рухів руки. Сукупно вправи розвивають рухові функції руки, тренують м'язи, приводять до оволодіння рукою, контролю і керуванню її рухами. По-друге, вправи формують певні рухові навички, що лежать в основі технічних навичок (рух руки з матеріалом). Таким чином, вправа вчить і володінню матеріалом, адже визначає як тримати і натискати матеріал, який витримувати нахил, який слід залишати на основі і т. і. Користування матеріалом висвітлює і наочно розкриває властивості матеріалу, його образотворчо-технічні можливості – графічний засіб. Таким чином, студент опановує засіб і вміння його створювати. Злита в єдину дію з певною метою, з певною структурою дії і запрограмованим результатом, вправа дозволяє оволодіти певним технічним чи системним прийомом, або технічним способом творення.

Один з дійових методів оволодіння знаннями і вміннями техніки рисунка є метод практичного аналізу рисунків (копіювання), який полягає в практичному відтворенні рисунка-оригіналу. Практичний аналіз передбачає скоординовану інтелектуальну роботу студента, спрямовану на аналіз твору і роботу руки, як практичного відтворення результатів аналізу на основі прямого застосування власних знань і умінь.

Оволодіння технікою рисунка потребує і застосування проблемно-пошукових методів. Тому створення нових технічних прийомів і зображальних засобів, пошук технічних рішень рисунка, аналіз і копіювання творів, різноманітні творчі завдання супроводжують оволодіння технікою рисунка протягом всього часу навчання.

Окремо зауважимо, що, оскільки розроблена модель формування техніки рисунка призначена для ХГФ, вона повинна сприяти і методичній підготовці студентів. З одного боку, само навчання техніці рисунка дає досить повну картину форм, методів і засобів, за допомогою яких відбувається процес формування знань і умінь техніки рисунка. З іншого – викладач повинен звертати увагу студентів на методи, прийоми навчання, розкрити їх сенс та дію, можливості застосування в умовах середньої школи.

Важливим елементом розробленої моделі є робота студентів у графічних дисциплінах – “Рисунок”, “Графіка”, “Естамп”, “Креслення”, оскільки саме для практичної діяльності в них призначена техніка рисунка, саме в них застосовуються її знання і вміння, так само як і художньо-графічна майстерність, основи якої закладає техніка рисунка, є майстерністю дій в галузі цих дисциплін. Техніка рисунка, яка забезпечує базисний рівень підготовки для вивчення цих дисциплін і якісного відбування в них образотворчої діяльності, по-суті, є першим кроком оволодіння ними. Окрім того ці дисципліни є і продовженням опанування техніки, наступним кроком її вивчення, оскільки саме в процесі образотворчої роботи знання і вміння техніки рисунка випробовуються, ускладнюються і вдосконалюються.

Важливою складовою моделі являється робота студентів під час педагогічних практик, у процесі яких перед ними виникають завдання формування елементів техніки рисунка учнів, отже – використання власних знань і умінь техніки з метою їх передачі. Робота на педагогічних практиках спрямовує студентів на пошук та апробацію методів і засобів навчання, які дозволяють здійснювати формування елементів техніки рисунка учнів та

перевіряти результативність цих заходів, отже сприяють методичній підготовці студентів і мають безпосередній вплив на якість підготовки до майбутньої педагогічної діяльності.

1. Найда Ю.И. Исследование методов обучения технике рисунка на младших курсах ХГФ: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. – М., 1978. – 182 с.
2. Художні техніки рисунка: Програма для художньо-графічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів / Укл. Л.В.Басанець. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2002. – 20 с.

Куленко В.И., Клепов В.П.

ОРГАНИЗАЦИОННО МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ КОНСТРУКТОРСКО- ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПО МЕТОДУ ТВОРЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ

Одна из основных задач преподавателя трудового обучения – научить школьников 5-7 классов активному конструированию.

«Активно конструировать – это значит: не слепо копировать существующие образцы, а конструировать осмысленно, выбирая из всего арсенала конструктивных решений, разработанных современным машиностроением, наиболее целесообразные в данных условиях. Уметь сочетать различные решения и находить новое, улучшенное, т.е. конструировать с творческой инициативой с изобретательским огоньком» [1,7].

«Под творческой деятельностью мы понимаем труд, направленный на создание общественно значимого нового, неизвестного, в отличие от труда, в котором применяются уже известные правила, приемы и действия, приводящие к заранее известным результатам» [2,102].

Критерии оценивания учебных достижений учащихся по трудовому обучению предусматривают высокий уровень учебных достижений с оценкой 12 баллов, если «Ученик имеет систематические знания, выявляет способность принимать творческие решения в выполнении теоретических и практических заданий, свободно владеет разными видами конструкторско-технологической документации, умеет самостоятельно разрабатывать отдельные ее виды, систематично пользуется дополнительными источниками информации. Безупречно выполняет все приемы и технологические операции в пределах установленных норм времени. Изготовление изделия (выполнение работы) высокого уровня качества. Самостоятельно и систематически обеспечива-

ет образцовую организацию труда и рабочего места, соблюдает правила техники безопасности и санитарно-гигиенические требования» [3].

«При использовании активных методик ученик в большой степени становится субъектом обучения, вступая в диалог с учителем, выполняет творческие проектные задания».

Инновационные технологии обучения: в одном случае ставим ученика в позицию режиссера, в другом в позицию учителя, в третьем – консультанта, в четвертом – творца или художника, в пятом – организатора деятельности детей или одноклассников, в шестом – в позицию ученика, в седьмом – организатора взаимного обучения и так далее.

Чем разнообразнее позиции, тем полноценнее развивается личность ученика. [4]

Полезным дополнением к урокам труда могут стать внеклассные занятия техническим конструированием, в том числе с использованием готовых наборов, постройка простейших, но действующих моделей-копий и моделей-фантазий всевозможных транспортных, промышленных, строительных, сельскохозяйственных машин и механизмов. Подобные занятия, как показывает практика, способствуют развитию у учащихся смекалки и интерес к технике, присваиваются трудовые навыки, расширяют технический кругозор.

Уже в пятом классе находятся ученики из числа так называемых «одаренных детей», которые тяготеют к техническому творчеству. Необходимо предлагать им поработать над техническим проектом, который позволяет развивать интерес школьника к изучаемому на уроках трудового обучения, во внеурочной работе, в кругу семьи. Работа над проектом не только развивает умственные способности, память, пространственное мышление, волю, но и создает предпосылки для усложнения содержания технического творчества учащихся всего класса, которые будут подтягиваться до уровня «консультантов», если их так условно назвать.

Работу над техническим проектом можно проследить на примере личного опыта учащихся пятого класса СШ № 30, Брюханова Дмитрия и Брюханова Владимира (руководитель – В.И. Куценко, учитель высшей категории, методист).

Работа над проектом пригодится этим ученикам при объяснении нового материала своим одноклассникам, при изучении темы «Понятие о механизмах» в шестом классе, т.е. данный материал является на этот момент опережающим, что

ИННОВАЦИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

еще более усиливает интерес, углубляет, закрепляет и совершенствует умения и навыки, вовлекает учащихся рационализаторскую и изобретательскую деятельность.

При подготовке к уроку в 6-ом классе на тему «Понятие о механизмах» предлагается учащимся выполнить наглядное пособие в виде динамического плаката или объемной модели, предварительно разработать проект на изготовление изделия.

Вначале учащимся выдают на обозрение 9 технических задач:

1. Динамический плакат – зависимость числа оборотов от диаметра колес;
2. Модель – фрикционная передача;
3. Модель – зубчатая передача;
4. Модель – ременная передача;
5. Модель – кривошипно-шатунный механизм;
6. Модель – храповой механизм;
7. Модель – шарнирно-рычажный механизм;
8. Модель – цепная передача;
9. Модель – червячная передача.

При рассмотрении различных видов передач можно воспользоваться единой схемой обозрения:

- а) название механизма, его эскиз или технический рисунок;
- б) назначение механизма;
- в) устройство механизма;
- г) принцип действия механизма;
- д) достоинство и недостатки, и область применения.

Во время обзора можно демонстрировать готовые модели, изготовленные учащимися прошлых лет, если таковых нет, можно работать на примере действия имеющихся передач в станках, которыми оборудована мастерская. Затем распределить задания для внеурочной работы по желанию, но на конкурсной основе.

На первом же внеурочном занятии учащиеся изучают и систематизируют процесс проектирования.

Стадии проектирования:

- I. Подготовительная стадия, которая состоит из 2-х частей:
 - первая часть – задание на проектирование;
 - вторая часть – подробное знакомство с темой.

Задание на проектирование предлагает составление календарного плана всей работы не только на проектирование, но и на изготовление опытного образца. При составлении плана

необходимо заострити внимание учащихся на том, что они теперь «Юные конструкторы».

Чтобы провести в 6-ом классе урок «Выставка творческих работ юных конструкторов», необходимо соблюдать неукоснительную посещаемость занятий. Коррекцию плана производить только по согласованию с руководителем проекта.

В плане проекта часть первая предусматривает:

1. Изучение материала о проектировании изделий. В данном конкретном случае ученику предлагается для изучения следующая литература: [5, 159-173], [6, 271-287].

2. Получение задания на проектирование. Ознакомление с различными механизмами, выбор одного из них для проектирования.

Во второй части:

1. Подробное знакомство с темой предусматривает изучение литературы, список составляет учитель.

2. Изучение темы:

- анализ функционирования;
- эргономическое исследование;
- изучение конструкции;
- экономический фактор;
- предварительный анализ, который частично вносится в пояснительную записку.

II. Стадия конструкторского предложения.

1. Работа над образцом изделия, составление предварительных эскизов или других изображений.

2. Выбор оптимального решения.

3. Составление эскиза или технического рисунка.

4. Формирование объемно-пространственной структуры.

5. Подготовка и оформление пояснительной записки:

- а) чертежи, эскизы, схемы деталей;
- б) выбор материалов;
- в) устройство каждой детали, взаимосвязь в механизме, экономический фактор.

6. Анализ предложения под руководством учителя:

- а) конструктивные достоинства и недостатки механизма;
- в) технические достоинства и недостатки;
- б) эксплуатационные недостатки.

7. Цветовое решение.

III. Стадия конструирования проекта:

- а) уточнение размеров деталей;
- б) соразмерность частей между собой и соразмерность

- частей и целого;
- в) уточнение пропорцій;
- г) корекція розмірів;
- д) корекція форми изделия;
- е) корекція цвета.

IV. Стадія конструкторської розробки (робочого проектування):

- реалізація – розробка технічної задачі і алгоритма її рішення для кожної деталі.

Оформлення документації письмово.

V. Додаткова стадія. Практичне виготовлення опытного изделия по робочим чертежам:

- а) виготовлення деталей;
- б) збірка деталей і попереднє випробування роботи механізму;
- в) корекція окремих вузлів і деталей при частинній розборці;
- г) остаточне випробування моделі механізму;
- д) внесення додаткових відомостей в пояснювальну записку.

VI. Участь в виставці творчих робіт.

Виконавши в такій послідовності всі стадії проектування, учні п'ятого класу Брюханов Д. і Брюханов В. зробили два механізму: фрикційну циліндричну передачу (модель) і модель цупної передачі. Кожен з них склав пояснювальну записку по схемі:

- модель механізму (заголовок);
- загальний вигляд збіркої одиниці з назвою деталей;
- технологічні карти по виготовленню кожної деталі.

На шкільній виставці творчих робіт ці учні отримали призове винагородження поза конкурсу.

1. Орлов П.И. «Основы конструирования».
2. Зворыкин А. О разработке проблем научного творческого мышления // Наука и жизнь. – 1967. – №1.
3. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів // Освіта України. – 2001. – №6.
4. Кравченко Т., Коберник О. Використання інтерактивних методик на уроках трудового навчання // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2003. – №3.
5. Художественное конструирование. Проектирование и моделирование промышленных изделий – М.: Высшая школа, 1986.
6. Брагин В.П. Техническое творчество. – М.: Молодая гвардия, 1955.

Бабенко О.О.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ВИКЛАДАННЯ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У сучасній художній освіті України можна спостерігати певні метаморфози, які помітні в широкому розмаїтті концептуальних підходів до викладання мистецьких дисциплін. На жаль, не завжди ці концепції інформаційно-інтелектуальних координат синхронізуються з новою парадигмою освіти. Звичайно, з одного боку діють відголоси класичних навчальних програм, які відзначаються дещо сталими і догматичними методами викладання предметів. З іншого боку – широкі інтеграційні процеси, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, привносять у мистецьку освіту нові, нетрадиційні форми навчання.

Перед художником-педагогом постають нелегкі завдання правильно зорієнтуватися в цій непростій ситуації, вміло зуміти поєднати і згармонізувати усі тенденції новітніх та традиційних технологій фахової підготовки творчої особистості.

Особливої уваги заслуговує розгляд деяких аспектів викладання декоративно-ужиткового мистецтва у вищій школі. Адже саме цей предмет у педагогічній діяльності займає одне з пріоритетних місць серед творчих дисциплін. Ефективність впливу цього виду мистецтва характеризується рівнем інтелектуального осягнення духовних цінностей, їх перетворення у неповторний внутрішній світ молодої людини. Це потребує відповідної підготовки до спілкування з художніми образами. Такі завдання можна вирішити тільки в процесі викладання мистецької дисципліни, спрямованої на узагальнення та поглиблення естетичних, художніх, культурологічних, світоглядних уявлень молоді.

Метою проведеного мікродослідження, результати якого відображені у даній статті, є виявлення проблемних аспектів у вивченні декоративно-ужиткового мистецтва з майбутніми вчителями образотворчого мистецтва і підтвердження гіпотези про те, що саме по собі декларування переваг традицій народного мистецтва не забезпечує формування гарного художнього смаку у майбутніх вчителів. Основну роль у цьому відіграє спілкування з творчо активною особистістю педагога, що має розвинений естетичний смак і визначені художні орієнтири, які не дозволяють йому сіяти і плекати зерно кітчевих нахилів і смаків у майбутніх педагогів.

Порівняно з традиційними підходами до викладання відокремлених один від одного предметів художньо-естетичного спрямування, в основу курсу декоративно-ужиткового мистецтва має бути покладено інтегративний принцип набуття студентами скоординованих знань про різні види декоративної творчості в синтезі з вивченням інших мистецьких предметів, зокрема: “Пластичне формотворення”, “Живопис”, “Основи композиції”, “Малюнок”, “Основи графічних технік”, різноманітні спецкурси тощо. Все має бути взаємопов’язане спільною метою – формування цілісної гармонійної особистості, яка на основі набутих навичок зможе індивідуально створювати художньо-декоративні образи, співзвучні з часом, простором і ритмами навколишнього світу.

Для педагога, чия діяльність нерозривно пов’язана з художньо-декоративною творчістю, головним є вміння вибрати правильні методи і прийоми роботи, керувати навчально-пізнавальною і практичною діяльністю студентів, індивідуально підходити до кожної особистості на основі відчуття її реальних здібностей і можливостей до самовираження.

Незаперечна істина полягає в тому, що не кожний хороший художник може бути успішним педагогом. Щоб вчити, потрібно бути прекрасним фахівцем – професіоналом своєї справи. Тобто необхідно знати декоративні техніки і мистецькі прийоми та вміти творчо працювати, адже творчий дух передається від учителя до учня. Отже педагог сам повинен мати глибокі знання, навички і вміння, які він хоче сформувати, розвинути і виховати у студентів. Натхненна енергетика творчості передається на підсвідомому, рефлекторному рівні молодому поколінню. Обов’язком кожного викладача є формування певних методик, які б закарбовували слід у навчальному процесі, символізували певний історичний перебіг, викристалізували конкретні навчальні програми курсів.

Однією з фундаментальних частин програми декоративно-ужиткового мистецтва має бути розділ народного традиційного мистецтва. Збереження і популяризація народної спадщини, сучасних досягнень народних майстрів стає дедалі актуальнішим у наш час. При вивченні народного мистецтва помічаємо, що “все частіше його сучасне побутування комерціалізується і підпорядковується ідеї наживи. Виникає небезпека набуття творами народних майстрів дуалістичної сутності, коли з’являється ілюзія “справжності” твору народного мистецтва, хоча ретроспективний зв’язок із традиціями вже не є логічним,

художньо-вмотивованим, має поверхневий характер і підпорядкований інтересам виключно товарних відносин, які здебільшого ігнорують культурні, етнічні традиції і норми моралі, існування артбізнесу небезпечно для традиційної культури” [7].

Адже характерними рисами народного мистецтва є, з одного боку, його традиційність, з іншого – здатність постійно оновлюватися і розвиватися, не втрачаючи головних своїх ознак. У виробках народних майстрів співіснують давні традиції і пізніші нашарування рис стильових течій професійного мистецтва. Бачимо тісне переплетення, синтез і взаємозалежність одного від іншого. Народна творчість є спробою кожної особистості, реалізувати себе, передати художньо-декоративними засобами власні почуття, своє світобачення. Вона є джерелом збагачення і наповнення змістовним компонентом професійного мистецтва, яке, у свою чергу, теж впливає на спрямування і розвиток народної творчості.

Все чіткіше окреслюється проблема передачі майстерності у вивченні конкретних народних ремесел молодими творцями. Проте, не лише майстерності, але й народної естетики і, насамперед, світоглядних засад народного мистецтва. Адже без належного філософського осмислення дії вся творчість перетворюється на бездумний, позбавлений всякого сенсу процес. У нинішній ситуації дуже часто спостерігаємо, як молодь віддаляється від істинного мистецтва, відповідно – від народних традицій. Одним з негативних проявів поширення у творчості молодих псевдоукраїнської тематики є значний вплив сучасної західноєвропейської аудіовізуальної продукції та інших видів інформативно-комунікативних джерел. Інколи подібні твори зовнішнім виглядом начебто і перегукуються з нашими народними традиціями, але внутрішньо не мають з ними нічого спільного, бо є спотвореною інтерпретацією. Для таких студентів взірцем стають не вишукані твори класичного українського народного мистецтва, а речі салонно-ринкового характеру, без будь-якого змістовного наповнення. Створені образи потворні, вони випромінюють негативний енергетичний заряд і шкідливі в психологічному плані. Іноді автори таких творів майже не сприймають розвитку національних художніх традицій. Вони, в більшості своїй, зорієнтовані на космополітичну творчість, в якій національний компонент є тільки зовнішньою, формальною ознакою створення виробу, а не його глибинною сутнісною характеристикою. Як зацікавити студентів традиційним мистецтвом?

Розуміння цієї проблеми спонукає до “систематичних змін, які б цілеспрямовано оберігали і розвивали досягнення традиційно-побутової культури, заохочували громадян держави сповідувати пріоритети народної культури” [6]. Через якомога частіше спілкування з яскравим, самобутнім світом народного традиційного мистецтва відбувається залучення молоді до опанування життєдайних джерел народної творчості. Музеї (краєзнавчі, художні, народного мистецтва тощо) з постійними експозиціями та фондами є чудовою духовно-енергетичною базою для такого навчання, адже велику роль у навчанні традиційним народним ремеслам відіграє типовий зразок.

Колекції традиційних українських мистецьких взірців, збірки регіональних орнаментів – є необхідним підґрунтям для їх вивчення і копіювання. Традиційне мистецтво гармонізує молодих людей з рідною природою, з повсякденним побутом і працею, суспільними стосунками. Народна творчість своєрідно проявляється на певній території. Не можна допускати еклектичних змішувань і перемежувань традицій з різних регіонів, підрегіонів, осередків. Це призводить до того, що твір відразу втрачає свою мистецьку цінність. Якщо не буде у народному мистецтві прихильності до традиції, постійно народжуватиметься еkleктика. Вільне місце поступово, але наполегливо займуть самодіяльні, або близькі до самодіяльних художники, які вважають своє мистецтво істинно-народним, хоча насправді є воно псевдонародне.

На жаль, спеціалізованих виставок самодіяльного мистецтва майже не існує, а якщо і проводяться, то, соромлячись істинної своєї назви, афішуються як “народне мистецтво”. Що, у свою чергу, призводить до певної плутанини в термінології і профанації смаків. Щоб запобігти цьому, організаторам виставок та редакторам деяких видань треба чітко усвідомлювати, відрізнати і конкретно визначати різні явища, а не змішувати до купи всі види творчості, що не належать до високопрофесійного мистецтва.

Адже в деяких публікаціях з тематики народної творчості з’являються контрастні поєднання репродукцій високохудожніх творів з підробками під них. Спостерігаються еkleктичні форми орнаментики зі строкатими поєднаннями кольорів і відсутністю будь-якої гармонії. Можливо, автори видань не розуміють межі між класичним народним мистецтвом і відвертим кітчем, але вони мають розуміти, яка відповідальність покладається на такі видання. Неосвічена молодь, довіряючи цим виданням і не

уsvідомлюючи вказаної межі, починає захоплюватися та копіювати такі взірці, що, у свою чергу, приносять шкоду саме розповсюдженню вихолощеного смаку в творчості. Тим більше, що такі підробки дуже часто прекрасно вписуються в сучасні еkleктичні інтер'єри, виступаючи домінуючим емоційним забарвленням.

Потрібно виявляти неабияку обережність, адже будь-які (навіть найменші) вдосконалення ремесла або оновлення форм мають проводитися якомога делікатніше, щоб ні в якому випадку не зашкодити традиції. Інновація в народних художніх промислах і ремеслах завжди органічно впливає з традиції, а не заперечує її. Причому творцем інновації звичайно має виступати народний майстер або професіонал, високоосвічений художник-педагог. Бо тільки вони є носіями традицій, авторами певних вдосконалень і новизни. І такі твори, у переважній більшості, дійсно стають авторськими, мають виставково-репрезентативний характер, несуть риси яскравовираженої творчої особистості з власним почерком, де принципи формоутворення і засоби художньої виразності традиційного мистецтва тільки підсилюють творчу індивідуальність майстра.

Іноколи для таких художників традиція – це “лише успадкований будівельний матеріал, а не спосіб художньо-змістовного утвердження і наповнення середовища. Вона вже не сутність середовища, а художній витяг з нього, прийом” [4]. Але молодій генерації потрібно оволодівати саме традиційними прийомами майстерності, формотворчими і орнаментальними канонами кожного виду ремесла. Для цього бажано якомога частіше влаштовувати майстер-класи, зустрічі з самобутніми майстрами – яскравими представниками регіональних творчих осередків. Адже з традиціями в народному мистецтві передається не тільки майстерність, але й образи, улюблені народом мотиви, художні прийоми, інтерпретовані в кожному по-різному.

У традиційному середовищі знання і практичні навички у сфері ремесла передаються методом спостереження за роботою майстра, вчителя, шляхом наслідування або імітації. Але увагу студентів постійно потрібно акцентувати на тому, що творчість – це не сліпе копіювання чийось, хай бездоганних, творів, це пошук, привнесення свого, це спроба передати художніми засобами власне світобачення. Добре, що молодь знаходиться в стані творчої свободи, розкутості, та їм необхідно навчитися мудро користуватися цим, щоб на основі здобутих

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

знань поступово виробити свій творчий стиль і почерк, не загубитися для української культури.

Для глибокого осягнення українського традиційного народного декоративно-ужиткового мистецтва потрібне більш розширене його вивчення, так би мовити, “занурення в його світогляд”. Тому творчість окремого народного майстра, що представляє і уособлює певне традиційне ремесло, пропонується розглядати більш сконцентровано і конкретизовано. А таких на терені українського декоративно-ужиткового мистецтва велика кількість, адже воно впродовж історії свого розвитку викристалізувало своїх найкращих представників, творчість яких є геніальною, епохально значимою і є взірцем для майбутніх поколінь.

Неперевершеними майстрами народної творчості України є Марія Приймаченко, Катерина Білокур, Ганна Шостак-Собачко, Олександра Селюченко, Єлизавета Миронова, Олександр Ганжа, Антон Штепа, Олександр Сасенко.

Молодим творцям необхідно якомога глибше пізнавати творчість майстрів того регіону, де вони проживають і навчаються. Зокрема, Полтавщина є одним із найславетніших локально-своєрідних центрів культурної спадщини, цілісним художньо-оригінальним феноменом. Яскравими представниками полтавського килимарства є Леонід Товстуха та Надія Бабенко, традиційної вишивки – Олександра Великодна і Олена Василенко, художнього ткацтва – Альбіна Литвиненко, гончарства – Іван Білик, Гаврило Пошивайло, Василь Омеляненко, Михайло Китриш, різблення по дереву – Василь Гарбуз, Яків Халабудний, брати Юхименки, Микола Зацеркляний та інші. Твори цих майстрів потребують ще окремого ґрунтовного наукового мистецтвознавчого дослідження, а також ілюстративного висвітлення, зважаючи на високий прогресивний поступ сучасних комп’ютерних технологій, у мистецьких, монографічних, респектабельних виданнях, що буде чудовим взірцем для молодих початківців. Кожний вид художнього традиційного ремесла потребує ще й якісних теоретично-методичних посібників зі специфічними особливостями і регіональними ознаками конкретного осередку або творчого індивідууму.

Популяризаторами, носіями і впроваджувачами традиційних народних технологій, новітніх мистецьких ідей, задумів мусять виступати педагоги-художники, високі професіонали своєї справи. Вищі художньо-педагогічні та мистецькі навчальні заклади

мають стати каталізатором і джерелом творчого життя, осередком збереження і примноження народної мистецької спадщини.

1. Велигодська Н. Сучасне народне мистецтво. – К., 1970.
2. Данченко Л. Невмируще джерело. – К., 1975.
3. Лащук Ю. Пізнання і засвоєння чи імітація і загибель // Артанія. – 1996. – № 2.
4. Найден А. Художественные традиции и процесс интернационализации в сфере художественной культуры. – К., 1987. – С. 138.
5. Прядка В. Феномен народного мистецтва в суспільній свідомості України // Народне мистецтво. – 1997. – № 2.
6. Селівачов М. Народне мистецтво і сучасність. – К., 1980. – С. 38.
7. Федорук О. Артбізнес і народне мистецтво // Народна творчість та етнографія. – 1994. – № 5-6. – С. 22-26.

Бухмій М.В.

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. – період оновлення класичної риторики як науки філософсько-дидактичного спрямування – педагогічної риторики. Вона має на меті формування культури риторичної особистості вчителя, який володіє мистецтвом переконуючого мовлення і може навчити цьому мистецтву своїх учнів, студентів.

Педагогіка спілкування, демократизація шкільного та вузівського життя неможлива без уміння вести конструктивний діалог, диспут, спілкування.

Педагогічна риторика сучасності є інтегратором, синтезатором у процесі фахової підготовки вчителя-інтелектуала, вчителя-інтелігента, вчителя-оратора і мудреця, який майстерно володіє секретами переконуючої комунікації засобами живого слова.

З давніх-давен учитель шанувався, як Бог, як духовний батько, наставник у пошуку істини, добра і краси, взірць розсудливості в особистому й громадському житті. Великий Олександр Македонський сказав крилаті слова любові й захоплення про батька Філіпа й учителя Аристотеля: “Філіп навчив мене жити, а Аристотель навчив жити достойно” [4, 168].

Як оратори-златоусти, вчителі, як духовні наставники, в усі часи й в усіх народів мали найвищу пошану, бо ефективно, дієво, переконуюче володіли живим словом не лише з метою інформування, переконання, спонукання, але й звеличення, усолодженя душі на етико-естетичних засадах класичної риторики, народного золотого слову, сучасного красномовства,

педагогічної риторики. В очах дитини слово Вчителя-златоуста набуває особливої, навіть магічної сили. Божественної краси й значущості.

Ще античні ритори вважали, що оратор, зокрема вчитель, повинен володіти дотепністю діалектика, голосом трагіка, грою такою, як у кращих лицедіїв.

Образ оратора-наставника є категорією історичною, змінною. Але орієнтиром для всіх часів і народів залишаються вершинні загальнолюдські цінності. Погляди на оратора – громадянина, патріота Вітчизни й захисника інтересів народу. “Оратор повинен стояти, як озброєний воїн у строю, вирішувати справи великої важливості і завжди прагнути до перемоги”, – писав Квінтіліан [4, 171].

Педагогічна риторика, яка зростає в педагогіці, етиці, риторичі, у наш час стає визначальним фактором у процесі фахової підготовки вчителя сучасності – вчителя – одухотвореного інтелігента, справедливого учителя-інтелектуала, педагога-златоуста, вчителя-майстра, який володіє секретами переконуючої комунікації засобами живого слова, який має імідж борця за права дитини й творця духовності суспільства.

Вагомою гранню педагогічного таланту, як указував В.О.Сухомлинський, є концепція виховання творчої особистості людини засобами живого переконуючого слова вчителя, який у слові виявив себе, свою культуру, свою моральність, своє ставлення до вихованця – як людина, що ДІЄ СЛОВОМ (лат. *homo verbo agens*). Дитина і вчитель – основні суб’єкти шкільної освіти, які взаємодіють на рівні слова, за допомогою слова, через слово. “Слово вчителя – як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити. Мистецтво виховання включає, насамперед, мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчувалися великою бідною, починаються з невміння вчителя говорити з учнями”, – стверджував В.О.Сухомлинський [5, 321]. Ясно усвідомлюючи можливості живого слова, Василь Олександрович радив учителям наполегливо оволодівати ним: “Слово – найточніший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна і спотворити її. Тож оволодіваймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса!” [5, 167].

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

У своїй практичній діяльності сучасний учитель повинен спиратися в першу чергу на “золоті правила” риторики класичної, які легко екстраполюються на риторику педагогічну. Говорячи про глибоке знання предмета, варто наголосити на тому, що в цьому аспекті повинен враховуватися так званий “принцип айсберга”: чим краще вчитель знає свій предмет, тобто чим більша “підводна” частина його знань /ідеється про ті знання, які він “не показує” під час викладання/, тим впливовіше його слово. Така закономірність має відповідне психологічне підґрунтя: впевненість у собі, здатність добирати у процесі усно мовного спілкування зі свого “тезауруса” лише ті думки, аргументи, приклади, які дають можливість якомога повніше передати думку, викликати в учнів образні уявлення, асоціації.

Закон моделювання аудиторії передбачає системне вивчення суб’єкта риторичної діяльності, бо ефективно впливати словом на аудиторію може лише той оратор, який добре знає її в соціальному, психологічному, віковому, інтелектуально-освітньому та інших аспектах. Враховуючи цей закон, учитель повинен знати, розуміти й відчувати внутрішній світ учнів і свою усномовну діяльність будувати з урахуванням цих знань, умінь і відчуттів. При цьому проявляти емпатичні здібності, тобто здатність розуміти внутрішній світ учня, що є свідченням педагогічної обдарованості. Учитель повинен володіти різними способами пізнання внутрішнього світу учнів: педагогічним спостереженням, спілкуванням, анкетуванням, введенням у рольові ігри тощо.

Ефективність усномовної навчальної діяльності вчителя залежить від його вміння підпорядковувати кожний свій прийом конкретній, чітко визначеній меті. У цьому якраз і полягає реалізація тактичного закону риторики. Адже мета лекції, розповіді чи повідомлення, участі в діалозі чи полілозі виступає формотворчим чинником кожної усномовної дії. Чітко поставлена мета – організуючий момент у творенні усномовного тексту. Вона робить цей текст цілісним, а отже, і вольовим.

Закон ефективної комунікації передбачає розвиток умінь встановлювати, зберігати й закріплювати контакт з аудиторією. Цей закон риторики націлює вчителя на те, що усномовна його діяльність повинна ґрунтуватися на постійно діючому зворотному зв’язку з класом. Відчуття класу (аудиторії) дає можливість швидко корегувати риторичну діяльність, змінювати сам зміст мовлення, звукову тональність тощо – і таким чином досягати ефективності спілкування. При цьому вчитель може скористати-

ся спеціальними засобами, які допомагають контролювати чи відчувати ступінь зворотного зв'язку з класом. Це можуть бути візуальні спостереження, так зване “шосте” чуття, контрольні запитання.

Найуніверсальнішим засобом, на якому ґрунтується усномовна діяльність учителя, є мовленнєвий закон, який вимагає досконалого володіння словом, тобто уміння “одягати” свою думку в дійову словесну форму. При цьому важливу роль відіграє образність висловлювання, адже використання образної конкретики – це один із важливих способів пробудження образної уяви учнів, що формує сприйняття матеріалу через позитивні емоції.

Системно-аналітичний закон риторики вимагає від оратора постійного осмислення як власної риторичної діяльності, так і діяльності інших риторів. Оратор повинен постійно піклуватися про інформаційну свіжість для аудиторії усномовного тексту. Адже нова інформація підвищує рівень сприйняття усного тексту, тобто навчального матеріалу.

Інформаційну свіжість забезпечує введення в текст нової для учнів інформації та зміна “кута зору” на вже відому у класі інформацію. Така зміна порушує рутинність уже добре відомого учням матеріалу і надає йому певного “учуднення”. З метою інформаційного оновлення усномовного тексту можна використати один з найефективніших засобів – прийом ампліфікації, який полягає у зумисному нагромадженні кількох схожих означень для підсилення певного явища. Для цього слід багато працювати над текстом, систематично вдосконалюючи його. Таким чином постійно займатися самоосвітою, що є запорукою збагачення власного теоретичного тезауруса з риторики.

Нині прийшов час ламання риторичної криги, відродження кращих традицій національного красномовства, зокрема й педагогічної риторики. “Говоріть дітям красиво про красу навколинього світу...” – ця порада В.О.Сухомлинського повинна стати домінуючою в процесі формування риторичної культури вчителя.

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
2. Введенская Л.А., Павлова Л.Т. Культура и искусство речи. – М., 1984.
3. Кохтев Н.Н. Риторика. – М., 1997.
4. Сагач Г.М. Риторика. – К., 2000.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – К., 1976. – Т.5.

Воробйова Р.Н.

ВИХОВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЧИТАЧІВ ШКІЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ

У державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) зазначено, що екологічне виховання учнів є одним із стратегічних завдань реформування загальної середньої освіти [1].

Більшість дослідників сучасних проблем екології відзначають негативні тенденції у морально-етичному, ціннісному ставленні людини до природи, що вказує на низький рівень екологічної культури і справедливо вважається однією з головних причин кризової ситуації в системі «людина-природа» [3].

Тому пріоритетним екологічним завданням в освітній галузі має стати пошук, розробка і впровадження в навчальних закладах аналогів таких суб'єктивних моделей виховного процесу, коли екологічна культура особистості формується як морально-етична норма «особистісного призначення», в доцільності якої дитина не сумнівається. Отже, щоб залучити дітей та дорослих до природоохоронних заходів, треба спочатку, щоб вони відчували свою особисту причетність до вирішення екологічних проблем і відповідальність за найближче оточення, відчували потребу змінити ситуацію на краще. Адже екологія – це взаємовідношення між організмом і довкіллям» [4], значить між людиною і природою.

Сьогодні людство вже усвідомило небезпеку, яку несе з собою нехтування екологічними принципами. Екологічні проблеми не один рік досліджують науковці: ними розроблені технології, що дозволяють вирішити деякі з цих проблем, або зменшити негативний вплив на довкілля. Але знання, накопичені людством, можуть залишитися лише почутим попередженням, якщо кожен з нас не усвідомить необхідності практичних дій [5].

У новобудові Радгоспненської загальноосвітньої школи Скадовського району в 1986 році було обладнано приміщення бібліотеки. Починаючи з 1987 року, шкільна бібліотека стала справжнім осередком освіти в школі. З цього ж року почала працювати бібліотекарем студентка-заочниця Херсонського культурно-освітнього училища Светлова Тетяна Степанівна. «Завдяки постійному пошуку нового змісту і форми роботи, – каже Тетяна Степанівна, – бібліотека сприяє становленню юного читача як громадянина і особистості». За даними психологічної

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

науки, цінністю для людини є те, що має особистісну значущість, є частиною «Я»-образу, без чого особистість себе не уявляє» [2]. Але людина – це частина природи. Отже, ціннісне ставлення до природи – це ставлення до неї як до особистісної цінності. Охорона природи – одна з найважливіших проблем сучасності, від правильного і своєчасного вирішення якої залежить здоров'я і благоустрій людей.

Виховання любові до природи та шанобливого ставлення до неї – одне із завдань освіти.

Оскільки шкільні роки – найактивніший період формування ставлення до навколишнього світу, то саме школа, а разом з нею і шкільна бібліотека повинні повсякденно виховувати в учнів раціональне гуманне ставлення до природи, розвивати екологічне мислення та свідомість.

Процес пізнання дітьми природи та її законів здійснюється поступово, шляхом спостережень і відкриттів. У процесі екологічної роботи в учнів – читачів бібліотеки формуються вміння і навички прийняття правильних рішень щодо екології, бережливе ставлення до природи, розуміння її величі в повсякденному житті.

Є різні форми і методи виховання екологічної свідомості. Т.Светлова обирає їх з чітким урахуванням вікових особливостей читачів бібліотеки. Оскільки молодші школярі – чутливі й емоційні слухачі, то для них вибирає екологічні ігри, конкурси знавців природи, екологічні театралізовані свята та ранки, зоологічні вікторини, екскурсії в природу тощо. Такі творчі акції бібліотеки як «Природа просить допомоги», «Зустріч птахів», «Свято квітів», «Наш вірний товариш», «Зелена аптека» стали в школі постійними, в них беруть участь не тільки школярі, а й їх батьки і громадськість. У бібліотеці для читачів – учнів молодшого шкільного віку відведено екологічний куточок, в якому зосереджено всю літературу про рослини, тварин і птахів. Оформленні книжкові виставки: «Покотився клубочок у пташиний куточок», «Покотився клубочок у підводний куточок». Література цих виставок розповідає дітям про мешканців лісу, поля та підводного царства, знайомить малят з казками, віршами та оповіданнями про дивовижний світ живої природи. Поличка „Таємниця квітчаного міста” розповідає юним читачам легенди, казки, вірші та загадки про квіти.

Всі куточки і виставки в бібліотеці гарно оформлені. Особливо привертає увагу ігрові моменти типу: „Що за квітка?”, „3 якого віття це дитя?” Нетрадиційні форми роботи

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

допомагають бібліотекарю залучити учнів середнього віку до читання творів В.Біанкі, М.Шима, М.Пришвіна, К.Паустовського, Є. уцала, Є.Троєпольського та багатьох інших.

На святах та конференціях Тетяна Степанівна зачитує кращі твори читачів-учнів (вірші, оповідання) про природу. Відповідна добірка книжок є обов'язковим атрибутом для кожного з таких заходів. Бібліотекар робить короткий бібліографічний огляд представленої літератури, знайомить читачів з фондом бібліотеки, прагне викликати у них інтерес до кожної книги.

У бібліотеці учні отримують інформацію про будь-яку пташку чи тварину, адже завжди їм на допомогу приходять довідкові видання: „Словарь юного натуралиста”, „Систематика птиц”, „Все про тварин”.

Для учнів середнього шкільного віку в бібліотеці діє виставка „Природа – рідна матінка моя”, де зібрана література про охорону природи, заповідні зони області та України, розміщені альбоми „По сторінках Червоної книги”, „Щедрий голос природи з малку слухаю я”. Розділ „Природа очима художників” представляє картинну галерею репродукцій видатних художників та малюнки читачів – учнів різних вікових категорій.

Учні Радгоспненської школи не просто спостерігають красу природи, вони – господарі природи: взимку допомагають птахам – вивіщують годівниці і постійно приносять їм корм, а навесні будують їм будиночки.

Таке ставлення дітей до природи є результатом копіткої роботи бібліотекаря і педагогів. Т.Светлова разом з учителями географії і біології проводить всі загальношкільні заходи з екологічного виховання школярів. Відповідно до навчальної програми з цих предметів бібліотекар оформляє „тематичні полицки”, добирає матеріал до рефератів, сценаріїв ранків, вечорів, КВК тощо. Спеціально для вчителів – класних керівників оформляється і постійно поповнюється папка „Екологічне виховання”. Для учнів цікаві і корисні матеріали зібрані у папці „Природа рідного краю”, а добіркою літератури „Зелена планета” користуються і вчителі і учні.

„Народний календар” розповідає читачам про свята, звичаї і обряди, пов'язані з ними, а також прикмети, за якими люди передбачають природні явища і погоду.

Рідна природа... Кожен з нас живе в неосяжному, розмаїтому, чарівному світі, але не всі здатні бачити його красу, усвідомлювати себе його часткою. Виховати таку здатність можна тільки у безпосередньому спілкуванні з природою. А для

цього її необхідно вивчати, знати і берегти. Тетяна Степанівна організовує разом з класними керівниками екскурсії в природу, де діти вивчають флору і фауну рідного краю.

Свої пізнання діти закріплюють на творчих акціях шкільної бібліотеки з питань екології. Особливо люблять школярі фітотівальню „У природі – в рідному домі”, де вони не тільки пізнають світ, а й відпочивають. Наприклад, для учнів 5-7 класів бібліотекар проводить з метою узагальнити і доповнити знання учнів про рослинний світ та його значення, показати відображення зелен-роду в легендах, віршах, піснях, прикметах, загадках та прислів'ях; ознайомити з поняттями „фітотівальня” та „фітотерапія”; виховувати любов до природи рідного краю, бережливе ставлення до неї; розвивати інтерес до народної медицини як скарбниці здоров'я; вчити правильному і раціональному використанню лікарських рослин.

ОФОРМЛЕННЯ ФІТОВІТАЛЬНІ ТА ОБЛАДНАННЯ

1. Лозунги, плакати, вислови, афоризми про природу, наприклад: „У природі – в рідному домі”, „Природа – це прекрасна книга і вона доставить більше насолоди тому, хто зуміє її прочитати”.
2. Кімнатні рослини.
3. Турнікет (сторінки усного журналу).
4. Добірка наукових робіт, літератури з питань: „Рідкісні та зникаючі види рослин”, „ Рослини – обереги, рослини – символи”, „ Лікарські рослини”.
5. Ілюстровані матеріали про флору і фауну Землі.
6. Малюнки учнів з теми: „Природа очима дітей”.
7. Гербарії.
8. Учнівські реферати.
9. Папки з добірками матеріалів з тем: „Екологічне виховання”, „Зелена аптека”, „Рослини-обереги, рослини-символи”, „Аптека лісу і поля”, „Лікарські рослини на вашому столі”, „Зелений клас”, „Освітнянський медпункт Наталі Зубицької”, „Природа рідного краю”, „Знайди в рослині порятунок”.
10. Альбоми: „По сторінкам Червоної книги”, „Щедрий голос природи з малку слухаю я”.
11. Книжкова виставка науково-пізнавальної та художньої літератури „Дивосвіт рідної природи”.
12. Гілки верби, калини, горобини.
13. Зелені гілочки кропиви, календули, споришу, мати-мачухи, меліси та інші трави.

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

14. Звукозаписи пісні „Ой в лісі калина”.

15. Мішечки з лікарськими травами.

16. Український віночок.

17. Квіти, рослини, овочі, фрукти, лікувальні чаї.

18. Виставка букетів „Осінні мелодії”.

19. Вироби учнів з природного матеріалу „Природа і фантазія”.

20. Творчі роботи учнів „Буду я природі другом” (загадки, казки, оповідання).

Разом з бібліотечним активом читачів-учнів Т.Светлова дбайливо збирають матеріали у фітотівальню, оформляють приміщення для заходів, пишуть сценарії, розучують ролі. Всі творчі акції, що проходять у фітотівальні, як правило, розпочинають віршем Наталі Забіли:

*„Дуже велика країна моя,
Є в ній озера, річки і моря,
Гори високі, степи і ліси,
Скільки багатства і скільки краси!”*

На такі заходи завжди запрошуються батьки. Відомо, що у сім’ї дитина отримує перші знання про природу та набуває перші навички спілкування з нею. Тому бібліотекар передусім досліджує стан обізнаності батьків з екологічних питань і дотримання ними екологічних вимог у побуті. Для цього проводить з ними співбесіди, анкетування, виступає на батьківських зборах з даної проблеми. Таким чином шкільний бібліотекар залучає батьків до екологічного виховання учнів. Через анкети бібліотекар вивчає:

- розуміння батьками значення та шляхів виховання у дітей бережливого ставлення до природи;
- стан дотримання екологічних вимог у побуті;
- наявність шкідливих звичок у батьків і учнів та ставлення до цих звичок;
- причетність трудової діяльності батьків до екологічних проблем та можливих шляхів залучення їх до спільної роботи шкільної бібліотеки з екологічного виховання дітей.

Аналізуючи анкети батьків, Т.Светлова робить відповідні позначки на формулярах читачів і потім проводить з ними необхідну роботу.

Так бібліотекар досягає головної мети екологічного виховання – забезпечує умови особистісного розвитку учнів у галузі взаємодії із природою, досягнення моральної та

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

громадянської зрілості, соціокультурної компетентності у цьому глобальному питанні життя.

Показником досягнень мети бібліотекаря є рівень екологічної культури учнів. Адже екологічна культура – це стан духовного життя суспільства та окремих особистостей, що зумовлюється історичними причинами і утворює певний тип стосунків із природою, у сфері пізнання та діяльності.

Сформована на основі ціннісного ставлення до природи, екологічна свідомість є обов'язковою умовою забезпечення сталого розвитку суспільства, необхідного для існування цивілізації.

Співбесіди з читачами-учнями Радгоспненської шкільної бібліотеки показали, що кожен з них добре розуміє свою причетність до природи, причини та шляхи вирішення екологічних проблем в подальшому своєму житті.

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI століття), – К.: Райдуга, 1994, – с.23.
2. Вороніна Л. Екологічне просвітництво батьків // Шкільний світ. – 2003. – №45 – С.6.
3. Лазебна О.Формування активної екологічної позиції школярів // Рідна школа. – 2003. – №6. – С.58-60.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. редактор В.Т.Бусел. – К.; Ірпень: ВТІ „Перун”.
5. Мій голос на захист природи. Щорічний Всеукраїнський конкурс // Завуч. – 2001. – № 35. – С. 6-7.

Джеджула О.М.

ВИКОРИСТАННЯ ГРАФІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТА

Реформа вищої освіти потребує підсилення наукового змісту освіти, застосування активних методів навчання, розвитку студентів здатності самостійно мислити. Наявність елементів творчості в будь-якій діяльності розвиває інтерес до справи, викликає задоволення від праці та позитивне ставлення до неї як до життєвої проблеми.

Помилковою ми вважаємо думку про те, що технічні здібності доцільно розвивати в учнів загальноосвітніх шкіл, а студенти, які вибрали для себе технічні спеціальності вже мають такі здібності розвинути. Більшість викладачів вищих навчальних закладів визнають, що сформованість технічних здібностей студентів виявляється на низькому рівні, але, разом з

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

тим, на сьогодні майже відсутні наукові публікації щодо розв'язання даної проблеми.

Структура технічних здібностей, ознаки їх появи, організація розумової діяльності для розвитку творчих здібностей розглядаються у дослідженнях: Е.А.Грабовця, А.М.Василевської, С.Я.Батишива, Т.В.Кудрявцева, В.А.Маляно, В.А.Приподія, В.Н.Сидоренка, І.Д.Клочкова, Д.О.Тхоржевського та ін. Але більшість наукових досліджень пов'язана з вирішенням одznачної проблеми в загальноосвітніх школах.

Під технічними здібностями наука розуміє поєднання індивідуально-психологічних якостей, які дають можливість людині при сприятливих умовах легко і швидко засвоїти систему конструкторсько-технологічних знань, умінь і навичок, тобто оволодіти однією або декількома технічними професіями і досягти успіхів уцьому.

Головними компонентами, які притаманні технічними здібностям, є:

- схильність до техніки і технічної творчості;
- технічне мислення;
- просторова уява;
- уміння конструювати;
- технічна спостережливість;
- яскраво виражена зорова пам'ять;
- практичні навички з обробки матеріалів.

Отже, логічно припустити, що розвиваючі ці компоненти, ми можемо позитивно впливати на формування технічних здібностей студентів.

Кожний з цих компонентів, безумовно, пов'язується з графічною діяльністю. Технічна творчість, технічне мислення, просторова уява і т.д. вимагають уміння користуватися графічними зображеннями як засобами, що накопичують та передають певну інформацію про об'єкт, явище або процес.

Однією з найважливіших дидактичних умов розвитку технічних здібностей ми вважаємо безперервність процесу їх формування.

Розвиток технічних здібностей слід починати в загальноосвітній школі і продовжувати у вищому навчальному закладі. Сидоренко В.К. зауважує, що найкращі умови для цього в загальноосвітніх закладах створюються в процесі трудової та графічної підготовки, підкреслюючи, що визначальним фактором, який впливає на розвиток технічних здібностей, є рівень просторового мислення.

Підтримуючи висновок Сидоренка В.К. про те, що інтеграція трудового навчання та креслення є засобом розвитку технічних здібностей, ми спробували дослідити можливість розвитку технічних здібностей студента на основі використання графічних моделей та сформованості семіотичних закономірностей.

На нашу думку, для розвитку технічних здібностей необхідно включити в систему графічних задач як підсистему технічні задачі, що вимагають графічних способів або засобів для їх розв'язання. Протиріччя, яке закладене в основу технічних задач, ефективно активізує творчу діяльність, котра повинна сприяти формуванню перетворюючого відношення до оточуючої діяльності. Для розв'язання технічних протиріч потрібно розвивати творче мислення, вміння в кожному конкретному випадку висувати припущення, вибрати серед них гіпотезу, доводити її, робити відповідні висновки.

На думку М.С.Антонюка, специфічним призначенням системи технічних задач має бути розвиток пізнавальної активності учнів, не загальнодидактичні, загальновиховні і загальнорозвивальні віддалені цілі навчання, а конкретна, безпосередня мета, яка нерозривно пов'язана з процесом розв'язання студентами технічних задач.

Ми не погоджуємось з таким підходом, адже мета навчання на будь-якому рівні освіти – це підготовка людини до життя, її розвиток та виховання. А звідси підсистема технічних задач повинна відображати чотири функції: навчальну, розвивальну, виховну, контролюючу. Для розвитку технічних здібностей задачі, що розв'язуються, повинні бути пов'язані з реальними технічними пристроями, процесами або дією, спрямованими на забезпечення ефективної роботи механізмів, машин. Цим вимогам відповідають задачі на конструювання технічних об'єктів, задачі технологічного та організаційного характеру.

Технологічні та конструкторські задачі можна класифікувати так:

- на визначення принципів будови виборів і їх призначення;
- на визначення способів з'єднання деталей;
- на аналіз конструкцій виробів: на зміну конструкцій заданих деталей; на конструювання деталі при заданих конструкціях інших деталей; визначення місця її встановлення; міцності і надійності; підбір матеріалів (оптимальних складу і форм) і. т. д.

Компромісне рішення може вимагати трудомістких розрахунків, застосування спеціальних методів оптимального

проектування, проведення експерименту на вибір найкращого варіанта.

Кожна з цих задач, безумовно, вимагає діяльності графічного моделювання, використання графічних зображень для аналізу конструкції, переконструювання виробу і т. ін. Вважаємо за можливе припустити, що саме графічне моделювання позитивно впливає на розвиток технічних здібностей студента. Підґрунтям до цієї гіпотези можуть бути наступні міркування. Фактично під час цілеспрямованого навчання діяльності моделювання ми реально формуємо теоретичне мислення в його модельній (або знаково-символічній) формі.

Перенос на інші (безмодельні) форми теоретичного мислення може пояснюватись тим, що при повноцінному використанні та перетворенні моделі студент оперує не лише матеріальними оболонками, а й самою реальністю, представленою через значення цих оболонок.

Графічне зображення є не чим іншим, як графічною моделлю, яка не тільки є заміником реальної конструкції або уявної конструкції, процесу чи явища, а обов'язково наділена значенням, розуміння якого дозволяє створювати та усвідомлювати суб'єктивно або об'єктивно нову інформацію.

Отже, суттєвою характеристикою діяльності моделювання, що націлена на розвиток технічних здібностей можна вважати семіотичні закономірності, щодо створення та оперування графічною моделлю.

Як предмет засвоєння тут можна виділити знакову ситуацію та її аспекти: а) два плани: **що** підлягає заміщенню та замітник; б) зв'язок між ними (мотивований або умовний); в) алфавіт, правила поєднання його одиниць та принцип перекладу змісту, який заміщається на графічну мову.

За основний принцип ми приймаємо принцип ізоморфізму, решта принципів (структурність, автономність, адекватність, узагальненість) розглядаються як допоміжні. Сформоване усвідомлення семіотичних закономірностей є однією з необхідних умов, що дозволяє перейти студенту до моделювання.

Наведемо приклад задачі на моделювання з використанням графічних засобів на перших етапах графічної підготовки, коли ще відсутні в студента спеціальні знання: пропонується побудувати модель з геометричних фігур за даним ортогональним кресленням. Тут можна організувати парну роботу студентів щодо побудови моделі за даними кресленнями,

або знаходження креслення за даною моделлю. Такий тип задач є зручним для вивчення основних аспектів знакових ситуацій та принципів ізоморфізму, автономності, структурності та ін. Усвідомлення формується всередині дії побудови двовірних (умовно-графічних) моделей: по-перше, здійснюється аналіз об'єкта, що заміщається; по-друге, побудова моделі; або навпаки, аналіз моделі з наступним переносом результатів, на об'єкт, який заміщається.

Для формування усвідомлення семіотичних закономірностей доцільно вибрати моделі, що передбачають кодування за допомогою дискретних та безперервних засобів.

У ході навчання студентам доцільно пропонувати прості завдання на передачу повідомлення про задуманий рисунок за допомогою моделі. При цьому слід особливо акцентувати ті випадки, коли студент допускає ту чи іншу помилку, знаходити ті рисунки, які не дозволяють правильно провести їх декодування та аналізувати допущені помилки.

Завдання можуть містити рисунки, що розрізняються за розміром, кількістю зображених предметів, кольором, а також формою.

Метою розв'язування задач такого типу є засвоєння студентами умовно-графічних, знаково-символічних засобів, навчання побудові моделі на основі врахування принципу взаємнооднозначної відповідності елементів та зв'язків моделі з елементами і зв'язками змісту, який заміщається, навчити вибирати зручні графічні замітники, а також структурувати їх.

При навчанні моделюванню слід виходити з того, що робота з моделлю являє собою подвійно обумовлену дію: вона визначається, з одного боку, закономірностями побудови і функціонування самої моделі (у тому числі загально-семіотичними закономірностями і принципами), з іншого – закономірностями специфічного предметного змісту, що є об'єктом моделювання. Тому, розглядаючи питання про перехід до моделювання на основні усвідомлення деяких семіотичних закономірностей і принципів, необхідно розрізняти два випадки, пов'язані з наявністю або відсутністю у студентів необхідних предметно-специфічних знань.

Сформованість усвідомлення семіотичних закономірностей і принципів повинна дозволити студентам самостійно здійснювати побудову та перетворення моделей в тих задачах, для яких у них є необхідні предметно-специфічні знання.

За відсутності таких знань, на основі тільки сформованого усвідомлення семіотичних закономірностей студенти можливо не в змозі організувати свою роботу з моделлю так, щоб вона привела до отримання нової інформації, але вони будуть спроможними дістати нову інформацію з перетворення моделі, що здійснюється, наприклад викладачем, або перетворюючи її власноруч під відповідним керівництвом. При перетвореннях слід обов'язково врахувати особливості побудови студентом моделі та специфічні закономірності модельованої предметної області, з якою він ще не знайомий.

Отже, рекомендуємо організувати роботу за наступною схемою:

1) студент отримує завдання, самостійно будує для нього модель і дає відповідь. Специфіка задач даного класу полягає в тому, що модель не може розкрити в явній формі деякі важливі для розв'язання задачі відношення, отже не завжди допомагає студенту прийти до правильної відповіді;

2) викладач пропонує студенту провести те чи інше перетворення моделі, що пов'язується як з її особливостями, так і зі специфічними особливостями задач даного класу, які студенту поки не відомі;

3) викладач за допомогою питань спонукає студента провести розшифровку перетворення моделі;

4) задача повторюється знову, і студент при опорі на перетворення моделі дає відповідь.

Прямих указівок на специфіку задач, що пропонуються, не дається, оскільки передбачається, що студент повинен виділити цю специфіку як нову інформацію під час роботи з моделлю.

Вважаємо, що розуміння основних семіотичних закономірностей дозволить студентам змістовно розшифрувати перетворення моделей і отримати необхідну інформацію для розв'язання задачі. При цьому студенти як нову інформацію дістають для себе не тільки відповідь на одиничну конкретну задачу, але й мають можливість дістати інформацію більш загального характеру – як інформацію про специфічні особливості різних типів даного підкласу графічних задач. Але, на нашу думку, слід підкреслити, що тут не можна казати про формування операції логічного включення класів. Мова може йти тільки про те, що графічне моделювання виступає для студентів методом одержання нової інформації про специфіку задач на включення класів, що полягає в тому, що це не такий тип задач, де порівнянню підлягають клас і підклас, а є два підкласи, які не

перетинаються. За рахунок цього стає можливим покращення результатів розв'язання технічних задач.

Таким чином, за відсутності необхідних предметно-специфічних знань (про конструкцію, технологію виготовлення, експлуатацію виробу і т. ін.), що є особливою рисою для студента першому курсу навчання і що гальмує розвиток технічних здібностей, наявність сформованого усвідомлення семіотичних закономірностей, дозволяє студенту дістати нову інформацію з тих перетворень графічної моделі, які проводить або організує викладач, котрий має необхідні предметно-специфічні знання.

Висновок сформулюємо таким чином: усвідомлення семіотичних закономірностей є необхідною умовою здійснення діяльності графічного моделювання, яке є підґрунтям розвитку технічних здібностей. Оскільки рівень графічної підготовки в загальноосвітніх школах не сприяє усвідомленню студентом у подальшому навчанні у вищому навчальному закладі семіотичних закономірностей, то виникає необхідність зробити їх предметом спеціального цілеспрямовано організованого засвоєння під час вивчення графічних дисциплін.

1. Антонюк М.С. Развитие познавательной активности учнів 5-7 класів загальноосвітньої школи в процесі розв'язання технічних задач: Дис... канд. пед. наук. – К., 1993. – 164 с.
2. Кочнев В. И. Система технологических заданий и задач в трудовом общении школьников // Школа и производство. – 1981. – №8. – С.11-14.
3. Пригодій А.В., Терет'єв О.П. Развитие технических творческих здібностей на занятиях з трудового навчання // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Вип. 12. Серія: Педагогічні науки. – 2002. – С. 11-12.
4. Рапацевич Е.С. Формирование технических способностей у школьников. – Минск, 1987. – С. 32.
5. Рыбепцев В.Н. Исследование педагогических особенностей применения технических задач в трудовом обучении: Дисс... канд. пед. наук. – К., 1978. – 152 с.
6. Сидоренко В.К. Інтеграція трудового навчання і креслення як засіб розвитку технічних здібностей школярів (дидактичний аспект). – Автореф. док... пед. наук. – К., 1995. – 48 с.

Корець М.С.

БІФУРКАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Система підготовки вчителів трудового навчання мала за останні 50 років свого розвитку декілька етапів. Вони, як правило, мали адаптований характер відповідно до змін зовнішнього середовища, не змінюючи основні змістові й організаційно-структурні її компоненти. З 1954 року після відновлення навчального предмета трудового навчання розпочали підготовку вчителів фізики і основ виробництва в деяких педагогічних інститутах на фізико-математичних (фізичних) факультетах. Підготовку вчителів за профілями: машинознавство, технологія матеріалів і праця в навчальних майстернях – здійснювали в деяких педагогічних інститутах з 1961 року. Період з 1965 по 1970 роки характеризується масовою підготовкою вчителів загальнотехнічних дисциплін і праці, найчастіше поєднуючи їх кваліфікацію вчителя фізики. Таких вчителів готували не лише в педагогічних інститутах, а й у педагогічних училищах, в яких, як правило, давали кваліфікацію лише вчителя праці. З 1986 року в педагогічних інститутах та училищах була розпочата підготовка вчителів праці і профорієнтації, а з 1991 року була відновлена кваліфікація вчителя трудового навчання. Як видно з цього аналізу, назви кваліфікацій динамічно відстежували зміни в змісті навчального предмета та попиту таких спеціалістів на ринку праці. Цей період характеризується адаптивністю без суттєвих змін в структурі та змісті підготовки вчителів. Можна вважати, що з 1995 року розпочатий період біфуркаційного розвитку системи професійної підготовки вчителів цього навчального предмета. Термін біфуркація (від лат. *bifurcus* – роздвоєння) використовують давно за трьома напрямками: біологічний (поділ трубчастого органу, зокрема трахеї, на два відгалуження), технологічний (поділ течії річки на два відгалуження), що впадають у різні басейни і освітній – поділ старших класів у середній школі на два напрями (наприклад, гуманітарний і природничо-математичний) [1].

На даному етапі здійснюється суттєве реформування освітньої галузі “Технології”, а відповідно – і системи підготовки вчителів: змінюються підходи до формування змісту, форм та методів підготовки таких спеціалістів. Різка зміна структури властивостей освітньої системи, що визначають її сутність, характеризує біфуркаційний розвиток. Оскільки зміна структури

властивостей освітньої системи відбувається в разі переходу її до нового якісного стану, то біфуркацію можна трактувати як «перехід системи в новий якісний стан, причому цей перехід і його характер визначається не лише зміною зовнішніх умов, а й властивостями самої системи» [2, с.140].

Біфуркаційний розвиток освітньої системи можна описати такими параметрами:

- максимально ефективне використання можливостей внутрішнього середовища і ресурсів, що визначаються змінами умов у зовнішньому середовищі;

- перетворення механізмів розвитку від гомеостатичних до гомеодинамічних (останні характеризуються якісними змінами, неперервним самооновленням за рахунок ефективного використання ресурсів зовнішнього і внутрішнього середовища);

- нестійкість і велика кількість можливих траєкторій розвитку освітньої системи [3, с.63].

Виходячи з цих методологічних позицій, нині в технологічному навчанні розв'язуються такі завдання:

- онтодидактичне наповнення змісту структурних одиниць галузі "Технології" відповідно до сучасного рівня розвитку техніки і технологій;

- корінна зміна структури та змісту підготовки вчителів цього навчального предмета відповідно до коректив навчальних програм загальноосвітньої школи та створення пропедевтичних умов для подальшої можливої перекваліфікації вчителя на непедагогічні спеціальності;

- запровадження до змісту навчальних дисциплін науково-технічної підготовки сучасних інформаційних технологій з тим, щоб в перспективі можна було реалізувати дистанційну форму навчання;

- налагодження міждисциплінарних та міжтематичних зв'язків в рамках єдиної навчальної системи, усуюючи дублювання та вивчення простих питань, які можна перенести для самостійного опрацювання.

Окрім цього, з окреслених контурів перспектив розвитку підготовки вчителів трудового навчання в сучасних умовах вимальовуються деякі можливі варіанти поєднання основної спеціальності з фахом не лише освітянського напрямку, але й для роботи в системі служб соціального захисту громадян, різноманітних курсів, закладів перекваліфікації тощо, а також поєднання з фахом виробничого характеру. Для запровадження нових спеціальностей чи спеціалізацій необхідним мінімумом є

наявність трьох складових: науково-педагогічних кадрів; матеріально-технічного та інформаційного забезпечення. Додатково до цього нами було взято до уваги наступні фактори.

Перше. Суміжна спеціальність повинна мати багато навчальних дисциплін, які є спільними для двох фахів, тобто під час опанування основної спеціальності повинні створюватися передумови для навчання за спорідненою спеціальністю. При цьому особлива увага зверталася на те, щоб суміжня спеціальність не вплинула на якість підготовки спеціаліста за основною. Це простіше реалізується, коли додатковий фах педагогічного профілю.

Спільними для підготовки спеціалістів є навчальні дисципліни розділу “Гуманітарна і суспільно-економічна підготовка”. Вони, як правило, становлять майже 20% від загального обсягу годин, що передбачений 5-річним терміном навчання при підготовці фахівця за освітньо-кваліфікаційним рівнем “Спеціаліст”.

У таких умовах для опанування спорідненої спеціальності надається рік навчання, тобто обсяг навчальних дисциплін від всього курсу навчання становить 20%. Враховуючи попередні міркування, спільними при вивченні навчальних дисциплін науково-предметної підготовки повинні бути 60%. Якщо споріднена спеціальність педагогічного профілю, то на вивчення навчальних дисциплін психолого-педагогічного напрямку, як однієї із складових професійної підготовки, відводиться від 10 до 13%. Тоді спільними можуть бути 47...50% навчальних дисциплін від загального обсягу. Для випадку поєднання додаткової спеціалізації технічного спрямування ця цифра ще зменшується, бо для майбутнього вчителя трудового навчання передбачено вивчення циклу навчальних дисциплін фундаментальної підготовки таких, як “Загальна фізика”, “Вища математика”, “Нові інформаційні технології”, “Технічні засоби навчання”, “Безпека життєдіяльності”, “Основи охорони праці” та “Охорона праці в галузі”, обсяг яких становить 10%.

Друге. Споріднена спеціальність повинна мати попит на ринку праці, і в першу чергу в тих регіонах, де прогнозовано будуть працевлаштовані випускники за основним фахом.

Третє. Поєднаний курс має бути не надмірно обтяжливим, нескладним і реальним для опанування його пересічним студентом. Він не повинен передбачати селективність для обмеженого кола здібних студентів.

Четверте. Поєднана спеціальність має бути широко функціональною, тобто мати своє застосування як у міській, так і у сільській місцевості або як у сільському господарстві, так і на промисловому виробництві. Хоча ця позиція може коректуватися залежно від місця розміщення педагогічного закладу освіти та регіонів, які він переважно забезпечує педагогічними кадрами.

Розглянемо перший варіант, коли суміжною є педагогічна спеціальність. Класичне поєднання з підготовкою вчителів за педагогічними спеціальностями з фізики, основ інформатики, професійного навчання практично реалізуються, і особливості здійснення такої підготовки в сучасних умовах нами обґрунтовані в роботі [4]. Ми вважаємо перспективним на сучасному етапі професійної підготовки вчителів трудового навчання запровадження спеціалізації з “Автосправи”. Нині існує досить розгалужена мережа автошкіл, курсів перекваліфікації, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, де є потреба у викладачах автосправи. Як правило, в більшості випадків тут працюють викладачами особи, які мають вищу технічну освіту за спеціальностями, що пов’язані з автомобільним транспортом. Тому спеціалізація “Автосправа” буде необхідною для здобуття другої вищої освіти на контрактній основі для заочної форми навчання. Для цієї спеціалізації є всі необхідні лабораторії, що передбачені нормативами підготовки вчителів трудового навчання незалежно від спеціалізації, а теоретичні основи закладені в нормативних курсах таких навчальних дисциплін, як “Машинознавство”, “Автосправа”, “Технічна механіка”. Для даної спеціалізації нами пропонується вивчення таких навчальних дисциплін науково-технічної підготовки:

- експлуатація і ремонт автомобілів – 144 години (2,6 кр.);
- організація та безпека дорожнього руху – 72 години (1,3 кр.);
- практикум з автомобільної справи – 72 години (1,3 кр.);
- паливомасильні матеріали – 54 години (1 кр.);
- сільськогосподарські машини – 72 години (1,3 кр.);
- основи автоматизації в управлінні транспортними засобами – 54 години (1 кр.);
- методика викладання за спеціалізацією – 72 години (1,3 кр.).

Все разом становить 540 годин, тобто 10 кредитів.

Взагалі назва спеціалізації “Автосправа” має досить застарілу і зовсім незрозумілу форму стосовно до її змісту навчання. У політехнічному словнику є понад сто слів, які мають

першу частину “авто”. Всі вони мають різне змістове значення, незважаючи на те, що мають однакове початкове складове слово “авто”. До речі, в словнику відсутнє слово “Автосправа”, хоча під позицією 61 є слово “Автомобіль”. До традиційної спеціальності чи спеціалізації “Автосправа” найбільше підходить “Автомобільний транспорт”, про що в енциклопедичному словнику значиться: “Автомобільний транспорт – вид транспорту, який здійснює перевіз вантажів і пасажирів по безрейкових шляхах. Основна сфера застосування автомобільного транспорту розвіз і підвіз вантажів до магістральних видів транспорту, перевіз промислових і сільськогосподарських вантажів на короткі відстані, внутрішньоміські перевози і т.і.” [5]. Тому виникає сумнів у правильності назви спеціалізації “Автосправа”, бо перша складова несе високу універсальність, яка лише в одному відсотку стосується тієї проблеми, що розв’язується. Цей термін автоматично був перенесений навіть на назви установ: “Автошкола”, “Автосервіс” та інші. Тому більш коректно буде назвати цю підготовку або “Автотранспортна справа” або “Організація та безпека дорожнього руху”, а на рівні загальноосвітньої школи профільні заняття з трудового навчання за цим напрямом доцільно називати не “Автосправа”, а “Підготовка водіїв” з указанням категорії.

Хоча назва спеціалізації “Організація та безпека дорожнього руху” має більш віддалену сутність від педагогічної галузі освіти, а, зрештою, вона може бути гармонійним поєднанням педагогічного та виробничого напрямів.

У підготовці спеціалістів за суміжним фахом слід розширити класичне бачення з визначення профілів і пропонувати такі, які необхідні на ринку праці для системи перепідготовки, для освітніх закладів, не підпорядкованих Міністерству освіти і науки України.

Тому розглянемо другий варіант, коли поєднання здійснюється не за вчительською спеціальністю, який дещо складніший і більш обмежений у виборі. Але найбільш реально вести паралельну підготовку таких спеціалістів:

- спеціалісти служби охорони праці (для сільськогосподарського і промислового виробництва, для установ державної і недержавної форм власності);
- спеціалісти служби організації та безпеки дорожнього руху;
- спеціалісти захисту інтелектуальної власності;

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

- технічний перекладач (для наукової сфери і сфери сервісу обслуговування);
- менеджер соціальної служби (для державних служб соціального захисту населення).

Таким чином, окреслений якісно новий формат розвитку системи професійної підготовки вчителів для освітньої галузі “Технології”, запровадження якого до навчального процесу потребує розробки системи програмно-методичного забезпечення, яка повинна базуватися на створенні інтегрованих курсів.

1. Словник іншомовних слів // За ред. акад. О.С.Мельничук. – К.: УРЕ, 1985. – 968 с.
2. Казаринов М.Ю. Детермінізм в складних системах управління і самоорганізації. – Л., 1990.
3. Козлова О. Адаптивний та біфуркаційний розвиток освітніх систем // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С.59-63.
4. Корець М.С. Перебудова системи професійної підготовки вчителів для освітньої галузі “Технології” // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – Тернопіль. – 2002. – № 1. – С.26-33.
5. Политехнический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 656 с.

Кравченко І.Ф., Чабан Н.І.

ВИВЧЕННЯ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ПРО ЦІННОСТІ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України важливим є завдання підвищувати відповідальність батьків і матерів за виховання дітей. Організувати цю роботу повинна школа. У зв'язку з цим зростає значення роботи педагогів з батьками та школярами з напрямку сприяння ефективності сімейного виховання.

Соціальні наслідки економічної реформи призвели до ситуації, коли з'явилися діти, представлені самі собі. Раніше школа була зобов'язана дати середню загальну освіту усім без винятку членам суспільства. Після реформи число дітей, що не закінчують школу, зростає. Тому сьогодні в школах створюються умови для педагогічної роботи з метою запобігання неблагополучної ситуації в сім'ях школярів.

Економічна криза останніх років наклала свій відбиток передусім на сім'ю, спричинила різке погіршення її життєвого рівня. Через кризові явища в економіці країни держава неспроможна сповна допомагати молодим подружжям, багатодітним і неповним сім'ям, чинне законодавство недостатньо

захищає права юнаків та дівчат, які щойно створили сім'ю.

Соціологічні дослідження з питань „На кого покладаються студенти, обмірковуючи своє місце в житті?“, показали, що 5% — на державу, 13% — на Бога, решта — на самого себе. 50% студентів, які мають власну сім'ю, відзначають нестаток коштів на утримання дітей, 25% — вживають неякісні продукти, хворіють. Наслідком такої кризи стало зниження народжуваності, зменшення кількості дітей в молодих сім'ях, нестабільність шлюбів. У 67% неблагополучних сімей молодята засвоїли негативний досвід батька із вживання алкоголю, у 57% — матері. На жаль, кожний десятий молодий батько в студентській сім'ї вживає час від часу наркотичні речовини [5: 42-45].

Демографічні проблеми в Україні, які до цього часу були теж складними, загострилися ще більше. Багато людей висловлює стурбованість стрімким зростанням розлучень і падінням у нашому суспільстві сімейних цінностей. Зараз сімейне життя змінюється. Сім'ї нещасливі через насилля в шлюбі, алкоголізм та інші жакливі проблеми.

Тому метою державної сімейної політики стає створення державою всіх необхідних умов для реалізації сім'єю її функцій родинного виховання, поліпшення добробуту кожної людини. Така увага держави до проблем сім'ї не випадкова. Адже в системі соціальних інститутів сім'я має особливу значущість для держави.

На жаль, сьогодні сім'я як цілісний структурний комплекс ще не є предметом підвищення уваги законодавця, а чинне сімейне законодавство виходить, в основному, з принципу надання фінансової допомоги нужденним сім'ям, тоді як сімейна політика має бути гнучкою й базуватися на сучасних тенденціях розвитку суспільства. Ці питання вважаються надзвичайно важливими.

Вчені зазначають, що потрібна більш гнучка й оптимальна система соціального захисту, яка сприяла б переорієнтації політики державної соціальної допомоги на створення необхідних умов, за яких малозабезпечені молоді сім'ї одержали б змогу вийти з кризового становища власними силами. Така організація соціального захисту дозволить скоротити кількість сімей, яким надається допомога державою, і за рахунок цього суттєво збільшити розміри матеріальної підтримки сім'ям, які дійсно її потребують [1-4].

Підкреслюючи роль професійної школи у сімейному вихованні молоді, наголошуємо, що пріоритет повинен бути наданий активним формам підтримки студентських сімей. Таким

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

чином, реалізація сімейної політики в Україні спричинить просування нашої держави на шляху поступу до цивілізованих країн світу, сприятиме духовному розвитку молодого покоління.

Нами здійснено аналіз впливу сім'ї на виховання та світогляд студентів 1 та 4 курсів соціально-психологічного та факультету культури і мистецтв, для чого проведено анкетування, бесіди, опитування. Для такого аналізу використовувались показники:

1. Стан сім'ї – повна, неповна.
2. Кого з батьків має студент у сім'ї.
3. Ким він виховувався.
4. Кількість дітей в батьківській сім'ї студента.
5. Кого з братів та сестер має студент.
6. Матеріальний стан сім'ї.
7. Культурний рівень сім'ї.

Для того, щоб юнаки та дівчата по можливості давали правдиві відповіді, їм пропонувалось у ході письмового опитування не вказувати свої прізвища, а тільки зазначити стать.

Всього в опитуванні виявили добровільне бажання взяти участь 25 студентів. Опитуванням було охоплено 16 дівчат та 9 юнаків. Виявлено, що у повних сім'ях виховувалися 23 студенти, у неповних – тільки 2. Звичайно, 23 з них мають батька та матір, 2 – тільки матір.

Виховних впливів водночас батька й матері зазнали 15 юнаків та дівчат, четверо виховувалися лише матір'ю, троє — матір'ю й бабусею, по одному студенту вказали на виховання тільки батьком, бабусею, а також матір'ю разом із сестрою. Таким чином, можна зробити висновок, що вихованням дітей у сім'ї займаються переважно обоє батьків разом.

Вивчення показало, що переважна більшість студентів (14) є в сім'ї однією дитиною, причому на момент опитування старші брати й сестри обзавелися своїми сім'ями. 9 юнаків та дівчат виховуються у сім'ях із двома дітьми і тільки 2 виховуються у тридітних сім'ях. 3 студенти мають молодших братів, ще 3 – старших братів, 5 – молодших сестер і 1 студент – старшу сестру. Отримані дані свідчать, що більше половини юнаків та дівчат акумулювали всю увагу батьків на своєму вихованні, решта зазнали виховних впливів поряд з іншими дітьми в сім'ї.

Щодо матеріальних статків, то майже всі студенти, крім одного, виховувалися у сім'ях із середнім достатком, що виявилось в ході опитування. П'ятеро зі студентів вказали, що матеріальний стан сім'ї можна віднести більше до бідного, аніж

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

до середнього. Тільки один юнак живе у заможній сім'ї.

На думку 12 студентів, їх сім'ї можна охарактеризувати як висококультурні, ще 12 віднесли свої сім'ї за культурним рівнем до середнього рівня й тільки один визнав низький рівень культури в сім'ї.

Нами було також проведено опитування юнаків та дівчат з метою виявлення характеру їх взаємин з батьками. Для цього використано опитувальник, запропонований Л. Малинковою. Обробка результатів показала, що у 8 студентів відносини з батьками можна охарактеризувати як благополучні, у 17 – задовільними. Обмежений характер стосунків не зафіксовано серед опитуваних.

З метою вивчення уявлень студентів про батьківський ідеал нами розроблено й запропоновано анкету „Твій ідеал батьків” (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика ідеалу батьків

№ п/п	Показники для характеристики	Батько		Мати	
		ідеал	реальність	ідеал	реальність
1.	Вік				
2.	Освіта				
3.	Професія				
4.	Заможність, матеріальний статок				
5.	Ставлення до подружжя				
6.	Ставлення до дітей				
7.	Риси батьків				
8.	Риси, що передались у спадщину дітям				
9.	Життєві цінності у сім'ї				

Вивчення батьківського ідеалу виявило цікаву тенденцію: 15 з 25 юнаків та дівчат хотіли б мати батька й матір молодшого віку; 8 вважають вік батьків ідеальним; тільки 2 віддали перевагу батькам старшого віку.

Щодо освіти, то 12 студентів вважають освіту свого батька ідеальною, 17 виявили таку тенденцію стосовно освіти матері. 13

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

юнаків та дівчат хотіли б, щоб у батька була вища освіта та 8 хотіли б вищої освіти для матері.

Існуючу професію батька та матері характеризують як ідеальну 8, решта студентів хотіли б як для батька, так і для матері вищої за рангом посади.

Високої заробітної плати для батька бажають 23 студенти, а для матері — 21; реально високий рівень оплати праці мають 2 батьків, середній – 20, низький – 3; отримують високу зарплату 1 матір, середню – 14 матерів, низьку – 10 матерів. Таким чином, реально існуючий матеріальний статок батьків вважають ідеальним тільки троє студентів, решта хотіли б бачити своїх батьків більш заможними.

Характеризуючи ставлення батьків до подружжя, юнаки та дівчата відмітили, що ідеал з реальністю повністю співпадає у 12 батьків та 13 матерів. Позитивним є той факт, що більше 20 батьків та матерів виявляють любов у взаємостосунках, 14 батьків та матерів з повагою ставляться одне до одного, 11 батьків та матерів надають допомогу одне одному.

Характеризуючи ставлення до дітей, студенти відзначили любов батьків, їх допомогу. Ця тенденція простежується у відповідях 21 респондента, причому ідеал співпадає з реальним ставленням батьків до своїх дітей. 23 студента виявили бажання бачити повагу з боку батьків до себе, хоча реально її відчують тільки 16. 20 юнаків та дівчат ідеальним характеризують врівноважене ставлення до себе, у реальності ідеал співпадає тільки у 12 опитуваних. 10 респондентів бажали б ідеальним почуття гумору з боку батьків, реальність відображає таке ставлення тільки стосовно 6 студентів.

Цікавим було дослідження ідеальних та реальних якостей батьків. Так, 22 юнаків та дівчат хотіли б бачити у батька й матері такі риси, як стриманість, врівноваженість, почуття гумору, гуманізм. Ще 10 студентів надають перевагу присутності турботливості, діловитості, щедрості. Співпадання цих рис у батька відзначають 5 опитуваних, у матері – 6. Таким чином, можна зробити висновок, що більше половини студентів вбачають у своїх батьків ідеальні стосунки та якості.

Майже аналогічні риси хотіли б учні отримати у спадщину, з них: почуття гумору – 22 студенти, стриманість – 20 студентів, повагу та культуру поведінки – 8 студентів, діловитість – 6 студентів. Більшість юнаків та дівчат самокритично ставляться до себе і вважають своїх батьків кращими. Так, 15 респондентів зазначають, що отримали в спадщину від батьків почуття гумору,

12 – врівноваженість, 3 – діловитість.

Серед життєвих цінностей у батька й матері 21 студент відзначили найвищим багатством людину та її життя, 15 зазначили, що батьки цінують вільний час, повагу до праці з боку суспільства, справедливість. У цих же юнаків та дівчат ідеал співпав з реальністю. Життєвими цінностями батьків було також визнано рівність, свободу, здоров'я (відповіді 10 респондентів).

Отримані в процесі опитування дані свідчать про авторитет батьків для майже половини опитуваних юнаків та дівчат, повагу до батьківського досвіду виявляє переважна більшість студентів. Таким чином, можна зробити висновок про достатньо високий рівень виховного впливу, якого зазнали студенти в житті з боку батьків. Відтак сімейне виховання відіграє важливу роль у формуванні громадянських якостей та життєвого досвіду молодого покоління.

На кураторській годині студентам було запропоновано виконати три завдання і заповнити анкету „Моя майбутня сім'я”. Як і в попередньому опитуванні, з метою отримання правдивих відповідей, ми пропонували юнакам та дівчатам не вказувати своє прізвище на бланках з відповідями. Натомість вони зазначали лише стать.

Завдання № 1.

Виберіть подарунок для батька та матері на новорічне свято. Обґрунтуйте свій вибір.

Завдання № 2.

2.1. Розробіть меню сніданку для всієї сім'ї. Після того, як юнаки та дівчата виконали цю частину завдання, їм було запропоновано другу частину.

2.2 Відзначте, які страви із запропонованого меню полюбляють батько, матір, брат, сестра та Ви.

Завдання № 3.

Розробіть план прибирання квартири (помешкання). Вкажіть, які роботи виконуватимуть батьки, брати й сестри і власне Ви.

Нами проаналізовано результати виконання цих завдань. Відповіді на перше завдання показали, що 10 опитаних вибрали подарунки з метою принести батькам радість та задоволення, 8 виявили турботу про здоров'я батьків, 5 юнаків та дівчат виходили зі своїх фінансових можливостей та наявних здібностей щодо виготовлення подарунків, а двоє запропонували грошові подарунки.

У ході виконання другого завдання виявилось, що,

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

складаючи меню, 14 юнаків та дівчат виявили обізнаність стосовно уподобань своїх батьків і врахували це в ході вибору страв, 6 студентів прагнули догодити батькам, але показали, що вони погано знають смаки своїх рідних, 5 студентів орієнтувалися тільки на власний смак.

У третьому завданні, коли юнаки та дівчата розробили план прибирання квартири, було враховано майже всі традиційно необхідні роботи. Це свідчить про те, що вони постійно допомагають батькам утримувати помешкання в належному стані. Розподіл обов'язків показав, що 18 юнаків та дівчат біля 70 % робіт беруть на себе, п'ятеро розпланували виконання власноруч 50 % робіт, двоє запропонували собі меншу частку (біля 30 % робіт). Найтяжчі роботи беруться виконувати 17 студентів з 25, восьмеро пропонують ці обов'язки для батька; десятеро активно залучають до прибирання братів та сестер.

Таким чином, можна зробити висновок, що в сімейному вихованні більшість юнаків та дівчат виявляють повагу до батьків, цінують їх думку, поділяють їх щоденні турботи у сім'ї.

Для нас була цікавою думка студентів стосовно майбутньої сім'ї. Юнаки та дівчата давали відповіді на розроблену нами анкету „Моя майбутня сім'я”.

Аналіз відповідей на питання анкети показав, що дівчата планують створити сім'ю у віці 19-24 років, юнаки – 20-26 років. Дівчата бачать майбутнього чоловіка старшим у межах 2-5 років, юнаки хочуть мати дружину молодшу за себе на 2-5 років. Таким чином, в уявленнях студентів панує традиційний ідеал сімейного подружжя стосовно вікових меж. Дев'ятнадцятеро ідеальним вважають наявність двох дітей у сім'ї, четверо надають перевагу одній дитині, двоє хотіли б мати в сім'ї трьох дітей. 13 студентів з тих, хто бажає мати в майбутньому двох дітей, перевагу віддали хлопчику та дівчинці, троє – тільки хлопчикам (відзначено у відповідях юнаків), троє студентів хотіли б мати тільки дівчат (відзначено у відповідях дівчат). У переважної більшості юнаків та дівчат різниця у віці бажаних дітей складає 2-3 роки, незначну частку склали відповіді, де вказано різницю 1, 4-5 років.

Головою сім'ї 20 студентів хочуть бачити тільки чоловіка, причому відповіді всіх юнаків позначені саме цією тенденцією; 5 дівчат бачать свою майбутню сім'ю рівноправною.

Серед сімейних цінностей, в першу чергу, називались рівноправ'я (16 респондентів), любов (12 респондентів), справедливість (11 респондентів), людське життя (10 респондентів), цінування праці (10 респондентів), вільний час (9 респондентів),

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

повага (7 респондентів), людина (7 респондентів), гроші, добробут (6 респондентів). Решті: допомозі, співчуттю, культурі поведінки, свободі, взаєморозумінню, чесності, злагоді, вірності, гармонії перевагу надавали 1-2 студенти.

У характеристиках майбутньої дружини (чоловіка) переважали такі якості, як здатність любити (11 студентів), доброта (11 студентів), врівноваженість (8 студентів), життєрадісність, почуття гумору (6 студентів), розум (6 студентів), ніжність (5 студентів); для майбутніх чоловіків дівчата називали мужність (8 студентів), для майбутніх дружин хлопці називали красу (4 студентів). Серед інших якостей було виділено чесність, серйозність, справедливість, повага до людей, працелюбність (по 3 студентів).

З батьківської сім'ї до майбутньої юнаки та дівчата хотіли б перенести любов (18 студентів), взаєморозуміння (15 студентів), повагу (13 студентів), любов до дітей та досвід їх виховання (8 студентів), рівноправність (7 студентів), взаємодопомогу та підтримку (5 студентів), доброту (4 студентів), турботливість, справедливість, цінунання праці, матеріальну підтримку (2 студенти), почуття гумору, вірність, людяність, міцність сім'ї (1 студент). Таким чином, можна зробити висновок, що сім'ї юнаків та дівчат впливають значною мірою на їх уявлення щодо власного майбутнього. Студенти в життєвих ідеалах прагнуть значною мірою наслідувати батьків і перенести їх життєвий досвід у свою майбутню сім'ю.

1. Деменьтьєва И.Ф. Семья в системе стартовых жизненных условий // Социологические исследования. – 1995. – № 6. – С. 8-12.
2. Концепція виховання у національній системі освіти // Інф. зб. МО України. – 1996. – № 13. – С. 12–28.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності (проект) // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 3–7.
4. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18–26.
5. Костирко І.Г. Ринкові трансформації і проблеми сім'ї Південного регіону України: теорія і практика // Національна Академія Наук України. – К.: Б.К., 2002. – 144 с.

Масленнікова Н.А.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ДІАГНОСТИКИ МУЗИЧНОГО СПРИЙМАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

На сучасному етапі розвитку та реформування освітньої системи постає питання її переорганізації з парадигми “людина освіти” на якісно нову – “людина культури”. У зв’язку з цим актуальною є проблема розуміння різноманітних проявів культури.

Творчість є фундаментальним принципом існування та розвитку культури. Лише креативна людина гуманізує дійсність, породжує культурну ауру. Музика допомагає з’ясувати закони художньої творчості. Діалектика форми та змісту, раціонального та ірраціонального, ідеального та матеріального знаходять своє вираження в музичному процесі. Музика, як втілення чистого руху, пронизує всі сфери художньої культури.

Найважливішу ланку піднесення дієвості музики становить формування музичного сприймання. Загально визнано, що в цьому процесі, динаміка якого зумовлена об’єктивними і суб’єктивними чинниками, продовжується, трансформується та завершується соціальне буття музики. Його результатом виступає певний досвід перцептивно-інтелектуальної діяльності, котрий визначається поняттям культури музичного сприймання і характеризує основну тенденцію спрямування музики на розвиток духовності.

Сприймання музичного твору – складна, історично і соціально обумовлена діяльність, яка включає в себе різні процеси – пізнавальні, емоційні та емоційно-оцінні.

Л.Л. Бочкарьов відзначає, що в сучасних поглядах на музику поширились уявлення про її сприймання, як активного процесу. Змістове значення, інтерпретація і експресія музики – більшою мірою продукти діяльності психічних процесів суб’єкта пізнання, ніж самих музичних об’єктів. Будь-який відгук на музику є результатом прихованого процесу ідентифікації моделей, що входять до структури музичного образу, з раніше засвоєною суб’єктом музичною та позамузичною інформацією [2.с.58].

Виявлення особистісного смислу музичного твору розглядається як необхідна умова його повноцінного сприймання. Адекватне сприймання – це прочитання тексту у світлі не лише музично-мовних, жанрових, стилістичних і духовно-ціннісних

принципів культури, але й глибоко особистісного смислу [7, с.66].

Взаємодія емоційних компонентів сприймання музики, співвідношення емоційного і раціонального наявні в кожному пізнавальному акті. Емоції, що виникають у слухача при сприйманні музичного твору, визначаються тими його потребами, які задовольняються інформацією, що міститься в цьому творі.

Сприймаючи музику, майбутній учитель не лише виражає своє емоційне "Я", але й пізнає її ідейно-емоційний зміст. У його свідомості відображається звуковий матеріал, відтворюються переживання, образи і думки, втілені композитором у цьому матеріалі. Для розуміння музики необхідна складна пошукова аналітико-синтетична робота свідомості, спрямована на відокремлення й об'єднання основних елементів звукової тканини твору, їх осмислення на основі активізації емоційно-образних асоціативних комплексів. Це може набувати різних форм залежно від характеру музики, ситуаційних факторів і культури самого сприймання, ведучи до різних за якістю пізнавально-виховних результатів [43, с.53].

Н.О.Ветлугіна вбачала особливість сприймання музики в тому, щоб у поєднанні звуків різної висоти, тривалості, сили і тембру відчувати красу звучання, його виразність, почути цілісні художні образи, які викликають у слухача певні настрої, почуття і думки, пов'язані з цими образами. Вона підкреслювала, що цілісність сприймання знаходиться у нерозривному зв'язку з його диференціацією [3, с. 66].

Будь-який зміст виражається специфічними музичними засобами, то для його розуміння необхідно мати уявлення про виразне значення всіх цих засобів, про смисл музичних категорій, постійно розвивати музичне мислення майбутнього вчителя. Без навичок такої діяльності неможливе глибоке розуміння музичного твору, тобто усвідомлення його ідеї, концепції, настрою, його емоційно-художньої впливовості на слухача. На думку Б.В.Асаф'єва, невідповідний слухач сприймає лише окремі моменти музики, яка звучить, точніше, переживає свої враження від цих моментів. Ціле, тобто твір, залишається, як правило, несприйнятим.

Сприймання музичних творів у часі вимагає від слухача активного спостереження за розвитком музичного образу. Тому важливо не тільки переживати зміст музики, але й розрізняти провідні музичні засоби. Цим характеризується певний якісний рівень сприймання. Методологічною основою такого підходу є думка Б.В.Асаф'єва про те, що сприймання музики неможливе

без усвідомлення і розуміння того, що сприймається. "Ніколи не слід відмовлятися від ствердження інтелектуального начала в музичній творчості і сприйманні, – писав учений, – Слухаючи, ми не тільки відчуваємо певні етапи, але й диференціюємо матеріал, який сприймається, проводимо відбір, оцінюємо"

З огляду на вищезазначене, у музичному сприйманні умовно можна виділити дві сфери: емоційно-чуттєву (естетичні емоції, переживання, почуття) і раціонально-інтелектуальну (знання, погляди, судження). Для емоційно-чуттєвої сфери на вищих рівнях її розвитку характерна глибина і яскравість естетичних переживань, емоцій і почуттів, багатство, різноманітність, рефлексивність і розвинуте асоціативне, образне відчуття музичної інформації. Розвиток раціонально-інтелектуальної сфери на вищих рівнях свідомості відрізняється розумінням прекрасного, художнього в музиці, глибиною і творчим характером естетичних поглядів і суджень, умінням вербально відобразити своє усвідомлення музичних явищ. Тут, обґрунтовуючи своє ціннісне ставлення до музики, погляди і судження, особистість дає аргументовані відповіді на питання, котрі пов'язані з прослуховуванням конкретного музичного матеріалу, що корелюються високим рівнем її знань, творчо-аналітичними судженнями, багатством асоціативних уявлень.

Суттєвим є питання про кількісну і якісну міру оцінки результатів музичного сприймання. Чи можливо виділити тут певні норми та еталони, з якими можна було б порівнювати фактичні результати? Слід відзначити, що педагогіка розглядає такі норми обов'язковою частиною будь-якого навчального плану чи програми, неодмінною умовою й основою діагностики. Прикладом нормативів можуть слугувати критерії оцінювання знань, умінь і навичок, якими керуються майбутні вчителі в своїй практичній роботі.

Як відомо, ефективність діагностики й оцінювання залежить від того, якою мірою виділені норми можуть бути придатними для практичного використання в педагогічному процесі, зручними для проведення відповідних спостережень, доступними для реальних вимірювань. Вони повинні також враховувати конкретні умови, за яких здійснюється діагностика.

О.Я.Ростовський звертає увагу на те, що в музичному вихованні неприйнятним є жорсткий нормативний підхід до оцінки результатів музичного сприймання. "Тут потрібні зовсім інші критерії. Насамперед слід враховувати, що контроль за музичним сприйманням тісно пов'язаний з інформаційними про-

цесами, серед яких важливу роль відіграє зворотній зв'язок". Він вважає, що можна оцінювати ефективність музичного сприймання за поведінкою і висловлюваннями особистості, за готовністю до самостійної його оцінки, за активністю відстоювання власної точки зору тощо.

О.П.Рудницька більш детально розглядає критерії психолого-педагогічної діагностики музичного сприймання та поділяє їх на три основні групи.

Першу групу становлять критерії ціннісних орієнтацій творчо обдарованої особистості майбутнього вчителя. Вони відображають особливості світосприймання особистості, художньо-естетичний світогляд, знання і досвід спілкування з мистецтвом, своєрідність музичних інтересів і потреб, характерні риси поведінки в різних ситуаціях сприймання музики тощо.

Серед показників розвитку ціннісних орієнтацій найголовнішими є такі: а) загальна музично-естетична ерудиція; б) музичний тезаурус (активний фонд музичних знань); в) частота спілкування з творами музичного мистецтва; г) вибірковість індивідуальних музичних уподобань (улюблені твори, композитори, види музичної діяльності, передачі засобів музичної інформації тощо).

Друга група об'єднує критерії естетичної оцінки особистістю музичних творів. Вони охоплюють дані про перцептивні та інтелектуальні уміння реципієнтів, їх здатність до емоційного переживання музичного твору, аналізу семантичного значення засобів виразності, емпатичного проникнення в художній світ автора, творчої інтерпретації образного змісту твору і т.п.

Показниками естетичної оцінки слід вважати такі: а) адекватність емоційного реагування на музику; б) уміння визначити змістовну сутність елементів музичної мови; в) наявність та характер асоціацій; г) обґрунтованість оцінних суджень; д) цілісність та повнота осягнення твору; е) уміння співвідносити вербальну і виконавську інтерпретації музики.

У третю групу входять критерії самооцінки особистістю свого естетичного ставлення до музики, а також до себе як суб'єкта музичного сприймання. Основні показники самооцінки становлять: а) готовність до самопізнання своїх музичних вражень; б) самооцінки своєї підготовки до спілкування з музикою; г) здатність до самоусвідомлення наявних внутрішніх суперечностей; д) потяг до самовдосконалення; е) уміння визначати і планувати подальший розвиток власного "Я".

Особливості критеріїв і показників наведених груп психоло-

го-педагогічного діагностування музичного сприймання дозволяє припустити, що вони можуть бути не лише основою вивчення рівнів його сформованості, а й становлять фундамент вивчення індивідуально-типологічних особливостей спілкування майбутнього вчителя з музикою, класифікація котрих є першочерговим завданням у галузі розвитку музичної культури особистості. У науковій літературі з цих питань підкреслюється, що індивідуальність музичного сприймання – не тільки деяка його зовнішня характеристика, а й об'єктивна внутрішня необхідність, пов'язана з особистісним смислом. Можна стверджувати, що індивідуальне сприймання музики є найважливішою передумовою формування і розвитку творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів. Інакше кажучи, становлення музичного сприймання є водночас і становленням його особистісної та художньої унікальності.

1. Асафьев Б.В.Музыкальная форма как процесс. – Л.:Музгиз.,1963. – Кн.І и II.
2. Бочкарев Л.Л. Психологический механизм музыкального переживания. – К.,1989.
3. Ветлугина Н.А. Возраст и музыкальная восприимчивость // Двойственность музыкальной формі и восприятия музыки: Сб. ст. / Под ред. В.Н.Максимова. – М.: Музыка, 1980.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред Л.М.Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989.
5. Двойственность музыкальной формі и восприятия музыки: Сб. статей / Под ред. В.П. Максимова. – М.: Музыка, 1980.
6. Ростовський О.Я. Педагогічне керування процесом музичного сприймання школярів. – К., 1993.
7. Тарасова К.В. Онтогенез музыкальных способностей. – М.: Педагогика, 1988.

Маслова Т.М.

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ЕСТАМП”

Поняття “естамп” знаходиться у професійно-художньому та науковому вжитку з середини 19 століття [6,53], широта застосування зумовлює розкриття його змісту художниками-графіками, мистецтвознавцями, педагогами. З кінця 60-х рр. 20 століття, це поняття пов'язане з сукупністю авторських графічних технік створення друкарської форми і друкуванням з неї зображення, а також з навчальною дисципліною з їх опанування. В наш час триває процес формування технологічних різновидів естампа,

проте єдиного визначення поняття “естамп” мистецтвознавча та навчально-методична література не надає, що ускладнює процес формування професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Автор статті, присвяченої техніко-технологічним особливостям друкованої графіки, О.О.Петрушевський ще у 1890 р., зауважує на недоліках теоретичного забезпечення графічного мистецтва: “... усі різновиди гравірування являють собою нині дуже складну систему, до того ж з непевною термінологією, що не виражає сутності кожної з них” [3, 329]. У 1978 р. на недоліки термінології графічного мистецтва у навчанні студентів звертає увагу А.І. Мажуга: “І у мистецтвознавчій літературі і в педагогічному вжитку часто виникають непорозуміння з іншими поняттями, пов’язаними з графічним мистецтвом: “естамп”, “гравюра”, “офорт”, і т.д. Дуже часто терміном “гравюра” замінюють більш широкий за значенням “естамп”[1, 61].

У науково-методичній літературі поняття “естамп” використовують: В.А.Басманов, Н.Я.Богомольний, А.С.В.Елісео, В.А.Єрьомін, В.Н.Звонцов, Б.І.Клабуновський, Н.П.Костерін, А.І.Мажуга, М.І.Резніченко, М.В.Тарасова, А.В.Чебикін та ін. У наукових літературних джерелах сукупність графічних друкованих технік також визначають як: “естампна графіка” (Н.Я.Богомольний, І.Кириченко А.В.Чебикін); “естампні техніки” (В.А.Бокань, Н.Я.Богомольний, А.В.Чебикін); “робота в матеріалі”, “види графіки” (П.І.Суворов); “графічні матеріали”, “художньо-технічні матеріали” (С.С.Головатий); “технічні прийоми” (К.А.Зеленіна); “друкована графіка” (М.І.Резніченко); “тиражована графіка” (В.Г.Єфименко, І.В.Орос, М.І.Резніченко); “графічні техніки” (В.М.Звонцов, В.І.Шистко); “гравюра” (К.В.Безменова, П.Кристаллер, Є.С.Круглікова, В.В.Турова, М.Шмід).

Мовне дослідження слова розкриває загальну характеристику поняття “естамп”. У “Словнику іншомовних слів” (2000) знаходимо переклад іменника “estampe”, що походить від дієслова “estamper” – відтискувати, карбувати [5, 207]. Автори “Популярной художественной энциклопедии” (1986) наводять походження цього слова з французької “estampe” та з італійської “stampa” – друк, відбиток [4, 414]. У педагогічному вжитку найчастіше зустрічаємо походження слова “естамп” від французького “estamp” або “estampe” – відбиток, та “estamper” – штампувати, друкувати, відбивати (А.І.Мажуга, Н.В.Звонцов). Отже, загальне значення слова “естамп” пов’язане з видом художньої діяльності – друкуванням та її результатом – відбитком. Проте, більшість визначень містять лише один з цих складових

поняття, називаючи естамп відбитком: “Естамп – картина-відбиток, знімок з гравюри” (С.І.Ожегов) [2, 791].

Енциклопедичні словники також у більшості розкривають поняття естампа лише як продукт художньої діяльності. До того ж, обмежують технологічні можливості створення друкарської форми гравіруванням: “Естамп – відбиток на папері (зрідка на пергаменті або на якій-небудь тканині) зображення, гравірованого на міді будь-яким способом – різцем, сухою голкою, офортом, акватинтою й ін., а також відбиток гравюри на сталі, камені, або на дереві” [8, 77]. Автори “Української радянської енциклопедії” (1979) також визначають термін “естамп” як результат художньої діяльності: “...твір друкованої графіки (гравюра, офорт, літографія, тощо), який являє собою відбиток на папері, рідко – на шовку та ін. матеріалах...” [6, 53].

Ще одним фактором визначення естампа як цілісного поняття є його авторська, оригінальна сутність, адже сучасні техніко-технологічні можливості отримання друкованого зображення є дуже широкими. Створюючи естамп, автор безпосередньо “фізично” виконує кожен технологічний процес на відміну від автоматизованих процесів поліграфії, хоча деякі операції, при підготовці друкарської дошки або друкуванні, може виконувати інший майстер. Висновок, що виконання естампа відбувається лише з авторської форми, знаходимо у “Словнику іншомовних слів”: “Естамп – твір графіки, відбиток з форми, виготовленої за участю автора” [5, 207], та в “Українській радянській енциклопедії”: “Естамп – підписаний художником відбиток на папері, зроблений з власноручно виконаного графічного твору [6, 53]. Автори І.А.Мажуга та А.С.В.Елісео розширюють зміст визначення та називають обов’язковим елементом створення естампа авторський творчий пошук: “Естамп – вид графіки, що дозволяє отримувати тираж, тобто більшу або меншу, в залежності від конкретної технології кількість повноцінних авторських екземплярів художнього твору” [1, 61] та “Естамп – графічний художній твір, отриманий з авторської друкарської форми”. Таку ж ідею у визначенні даного поняття висловлюють Н.Я.Богомольний, В.Н.Звонцов, А.В.Чебикін, М.І.Флекель. На нашу думку, естамп – поняття, що об’єднує всі способи виконання авторського друкованого зображення.

Наступна важлива проблема теоретичного визначення комплексного поняття “естамп” є побудова відповідної класифікації техніко-технологічних різновидів цього мистецтва, у чому, на жаль, досі немає спільної науково-обґрунтованої думки. Так,

називаючи різновидами естампа “гравюра, офорт, літографія”, автори багатьох монографій та енциклопедичних видань, на нашу думку, припускаються помилки в побудові родо-видових залежностей: офорт включає процес гравірування хімічними засобами, отже входить до більш широкого за змістом способу створення друкарської форми – гравюра. У сучасних виданнях: “Універсальний словник-енциклопедія”(1999) та “Енциклопедія для дітей. Искусство”(2000) поняття “естамп” відсутнє, проте узагальнюючим та найбільш широким за змістом подається термін “гравюра”.

Отже, на наш погляд, наведені у навчально-методичній літературі визначення, розкривають поняття “естамп” частково. На сьогодні існує потреба в чіткій диференціації рівнів комплексного поняття естампа відповідно до навчальної дисципліни, яка складає основу фахової підготовки учителя образотворчого мистецтва за спеціалізацією “Етика, естетика”. Таким чином, комплексне поняття “естамп” визначають такі характеристики:

1) зв'язок трьох змістових ланок: процес діяльності – продукт діяльності – галузь застосування, тобто естамп – процес створення графічного друкованого зображення, твір графічного мистецтва (відбиток), та вид графічного мистецтва; 2) стійка техніко-технологічна структура: естамп як узагальнююче поняття для всієї групи, та розгалуження сукупності графічних друкованих технік; 3) авторська сутність технологічних та технічних процесів: виконання друкарської форми, друкування, застосування технічних та образотворчих прийомів, що відрізняє естамп від тиражування зображення поліграфічним способом; 4) станкове призначення творів естампа на відміну від репродукції.

1. Мажуга А.И. О терминологии графического искусства и её роли в обучении студентов // Вопросы методики преподавания специальных дисциплин в русской и советской художественной школе. – М., 1987.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 57000 слов / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – 17 изд. стер. – М.: Рус. яз., 1985. – 797 с.
3. Петрушевский О.О. Способы размножения произведений искусства // Вестник изящных искусств. – СПб., 1890. – т.8. – вып. 5. – С. 325-356.
4. Популярная художественная энциклопедия: Архитектура, Живопись, Скульптура, Графика, Декоративно-прикладное искусство / Гл. ред. В.М.Полевой. – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – Кн. 2.

5. Словник іншомовних слів / нац. ун-т ім. Т.Шевченка; укр. мовно-інформ. фонд НАН України; Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
6. Українська радянська енциклопедія. – Т.4. – Вид. друге. / Голов. ред. укр. рад. енцикл. – К., 1979.
7. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М.Попович. – К.: Ірина, 1999. – Т.VII. – 1551 с., іл.
8. Энциклопедический словарь. – Т.XLI. – издатели Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. – СПб, 1904.
9. Энциклопедия для детей. – Т.7. Искусство. – Ч.2. Архитектура, изобразительное и декоративно-прикладное искусство XVII – XX веков / Гл.ред. М.Д.Аксенова. – М.: Аванта+, 2000. – 656 с.: ил.

Рудяков А.Н.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Достижения педагогической науки и практики выдвигают новые требования к системе подготовки педагогических кадров, к повышению их квалификации, к модернизации системы последипломного педагогического образования.

Развитие инновационной деятельности, изменение содержания образования поставили учителя перед серьезной проблемой – соответствия личностных и профессиональных качеств, профессиональной компетентности задачам современного образования.

У педагога есть два варианта решения этой проблемы: самообразовательная работа с максимальным доступом к источникам информации и работа в системе последипломного образования, в первую очередь, это курсы повышения квалификации в институтах последипломного педагогического образования, в различных учебно-методических центрах.

Модернизация содержания образования и методов обучения становится возможной с включением в образовательный процесс компьютерных и информационных технологий.

Одной из проблем перехода на использование в образовательном процессе информационных технологий является стереотипность мышления руководителей общеобразовательных учебных заведений, учителей. Конечно же, многие из них назовут причину такого отставания в отсутствии необходимого оборудования.

Исследования, проведенные в Крымском республиканском институте последипломного педагогического образования, пока-

зывают, что 70% педагогов осведомлены об информационных технологиях в образовательном процессе, 61% – хотели бы использовать их в преподавании (обучающие программы), но только 8% – подтвердили использование компьютерных технологий или их элементов в преподавании своего предмета.

Результаты исследования позволили нам внести изменения в содержание курсовой подготовки с целью максимального ознакомления учителей с компьютерной техникой, обучения навыкам использования компьютерных технологий в учебном процессе по своему предмету.

Для этого в рабочие планы курсов повышения квалификации введены 4-6 часовые спецкурсы по информатике для всех категорий педагогических работников. Занятия проводятся дифференцированно, с учетом имеющегося опыта работы с компьютером. Часть слушателей осваивает навыки пользователя компьютерной техники, другие – осваивают навыки демонстрационного использования компьютеров в учебном процессе, третьи – изучают программы и методику проведения занятий по предмету по компьютерным технологиям.

Модернизация содержания и совершенствования методики преподавания невозможны в настоящее время без активного информационного обеспечения педагогического процесса.

Важное место в этом процессе занимает использование Интернет-ресурсов. Слушатели нашего института имеют возможность приобрести навыки пользователя Интернет-сети, самостоятельно находить и получать необходимую информацию.

В процессе приобщения слушателей к использованию в учебном процессе компьютерных технологий, Интернет-ресурсов формируется не только практический навык, но и новый уровень мышления педагогов, без чего модернизация образования, его развитие невозможны.

Базой для внедрения в образовательный процесс компьютерных технологий и обучения педагогических работников навыкам работы с компьютерной техникой являются два учебных класса, оборудованных современной техникой, подключение всех компьютеров института к выделенной линии Интернет.

Информационно-методическому обеспечению последипломного педагогического образования, становлению и развитию системы дистанционного обучения служит ежемесячная телепередача «Учительский час», в которой освещаются достижения педагогической науки и практики, внедрение

инновационных образовательных технологий в преподавании учебных дисциплин и воспитательной работе.

Ответы на многие вопросы методологии, методики, содержания последипломного педагогического образования педагоги находят в издаваемых институтом журналах «Педагогическая жизнь Крыма», «Ученые записки Крымского республиканского института последипломного педагогического образования» и еще в шести научно-методических журналах.

Одной из составляющих реформирования и модернизации образования является развитие регионального компонента в учебно-воспитательном процессе.

В своей книге «Освіта і наука України: шляхи модернізації» Министр образования и науки Украины В.Г.Кремень отмечает, что для воспитания гражданина, патриота «необходима целенаправленная работа по воспитанию у молодого человека ощущения полноценного хозяина своей страны, ответственного субъекта, творца ее будущего».

С этой целью творческой группой Крымского республиканского института последипломного педагогического образования во главе с ректором, доктором филологических наук, профессором Рудяковым А.Н. разработана крымская региональная Концепция приоритетных направлений воспитательной работы в учебных заведениях Автономной Республики Крым. Концепция утверждена коллегией Министерства образования и науки Автономной Республики Крым 25.02.2004 г. и успешно реализуется в учебно-воспитательном процессе.

В основу Концепции положены три главных, на наш взгляд, составляющих воспитательного процесса. Воспитание чувства патриотизма, любви к «малой Родине», являющейся основой любви к «большой Родине». Человек, любящий свой край, свою природу, историю, культуру родного края не может быть безучастным к проблемам своей страны.

Вторым приоритетным направлением воспитательной работы является воспитание толерантности во всех ее проявлениях (личностная, этническая, религиозная, имущественная и т.д.).

Третьим направлением мы определили формирование жизнестойкости личности (способность самореализации в современных условиях, формирование навыков здорового образа жизни, способность противостоять негативным явлениям и т.д.).

Эти подходы, на наш взгляд, органично дополняют и конкретизируют основные направления общегосударственных

подходов к воспитанию подрастающего поколения – будущего нашей страны.

Реализация концепции предусматривает изменение подходов к содержанию и организации внешкольной и внеклассной образовательной деятельности. В связи с этим предусмотрены новые подходы к повышению квалификации педагогических кадров и в первую очередь классных руководителей, организаторов внешкольной и внеклассной работы, руководителей кружков, руководителей общеобразовательных учебных заведений.

В учебных планах повышения квалификации указанных категорий педагогических работников предусмотрены содержательные и методические блоки по реализации Концепции, различные виды практической деятельности (тренинги, игровые формы работы и т.д.).

В.Г.Кремень, определяя задачи реформирования образования, отметил, что «наша задача – так реформировать образование, чтобы как можно полнее передать будущим поколениям культурное наследие и позитивный опыт предшественников и одновременно как можно решительней отгородить их от того, что застарело и отжило».

Сагоян Е.К.

СОВРЕМЕННАЯ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ СИТУАЦИЯ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ ПЕДАГОГА

В начале XXI столетия происходят интенсивные изменения во всех сферах жизнедеятельности республики Молдова как и в других странах мирового сообщества (политике, экономике, науке, культурной сфере, образовании), обусловленные переходом от техногенной к антропогенной цивилизации. Эти изменения естественным образом влияют и на современную школу как один из важнейших социальных институтов. Воздействие происходит в нескольких направлениях, среди которых центральное место занимают идеи педагогики и психологии гуманизма, находящие практическую реализацию в лично-ориентированном образовании. Лично-ориентированное образование выдвигает особые требования к педагогической культуре учителя в целом и к коммуникативной культуре, как к одному из её компонентов, в частности. По мнению Е.В.Бондаревской, это должна быть культура особого гуманистического типа, в основе которой как главная ценность

рассматривается личность ребенка, а общение с ним должно строиться на основе диалога, открытости, уважения [27, с.39].

С другой стороны, изменения, происходящие в обществе, которое становится открытым и демократическим, влияют на образовательные потребности учащихся. В настоящее время сущность этих потребностей находит проявление в следующем:

1. Происходит возрастание интереса молодежи к классической культуре, гуманитарным наукам, человеку как объекту коммуникации.

2. Требования демократического общества стимулируют каждого человека к уяснению роли общей и коммуникативной культуры в становлении гармонической личности. Необходимостью становится новая коммуникативная культура, построенная на особенностях диалогового общения, формирование которой требует изменения стереотипов мышления и коммуникации. Так, например, наблюдая за парламентскими дебатами в странах СНГ, учащиеся лицеев им. Д.Кантемира, Н.Йорга, информатики и иностранных языков Ассоциации “Universmoldova”, учащиеся средней школы №13 г.Кишинева, принимающие участие в проводимой нами опытно-экспериментальной работе, указали на низкий уровень коммуникативной культуры парламентариев, агональный характер полемики, в результате чего происходит уровня снижение доверия к властным структурам.

3. Падает интерес молодежи к сухим, отвлеченным, далеким от жизни грамматически-орфографическим курсам в школе, так как они не обеспечивают актуальных потребностей общения, необходимых каждому. Поэтому усилились интерес и тяготение учащихся к многогранным курсам словесности, риторики, к общечеловеческой культуре, что объективизирует повышение психолого-педагогических требований к коммуникативной культуре преподавателя.

4. Мощным стимулом, влияющим на изменение требований к коммуникативной деятельности и культуре учителя-воспитателя, стало появление на протяжении последних десятилетий целого созвездия наук об общении: современных теорий коммуникации и культуры общения, социолингвистики, педагогической риторики, театральной педагогики, Public relations, деловой риторики и других, имеющих непосредственное отношение к решению задач эффективного включения выпускника современной школы в жизнедеятельность общества.

5. Наблюдается положительная мотивация молодежи к

изучению себя, своих возможностей в плане самосовершенствования, как основы антропоцентризма, посредством усиления роли и значения гуманитарного и культурологического знания.

Как видим, общество с одной стороны, а изменившиеся социокультурные установки учащихся с другой, выдвигают новые требования к коммуникативной культуре учителя: толерантность, открытость, демократизм.

Однако наши наблюдения свидетельствуют о том, что только 19% учителей придерживаются демократического стиля общения: умело побуждают школьников к диалогу, дискуссии, открыто проявляют уважение к личности ученика, толерантность, формируют стремление к самостоятельности, творчеству, активной познавательной деятельности. Остальные тяготеют к директивной педагогике, монологическому способу «передачи» знаний, авторитарному «приспособлению» индивидуальных особенностей личности ученика к требованиям учителя, что свидетельствует о недостаточно высокой профессиональной педагогической культуре в целом и коммуникативной культуре педагога в частности.

По нашему мнению, эти явления можно объяснить инертностью как системы образования в целом, так и стереотипностью мышления учителей, десятилетиями подвергавшемуся авторитарному, директивному воздействию. Вероятно, следует согласиться с позицией И.В.Абакумовой и П.Н.Ермакова, пытающимися проанализировать ситуацию с позиций становления толерантности личности: "Недавнее прошлое отечественного образования с его идеологическими стереотипами и ориентациями, непримиримостью к инакомыслию, четким разделением исторических деятелей на прогрессивных и реакционных, героев книг — на положительных и отрицательных — таково нынешнее педагогическое наследие. На пути к толерантному сознанию предстоит не только переработка содержания образовательного процесса, обновление технологий обучения и общения как механизмов развития толерантного сознания учащихся, но и преодоление инерции мышления учителя, его переход на подлинно гуманистические педагогические позиции» [2, с. 80].

Как видим, к настоящему времени сложилось противоречие между современными социально-педагогическими требованиями к коммуникативной культуре учителя и уровнем её развития. Разрешение этого противоречия требует разработки теоретических и прикладных (технологических) аспектов

развития коммуникативной культуры учителя с учетом сложившихся социально-культурных и психолого-педагогических реалий. Один из путей решения этой задачи нам видится в непрерывном профессиональном образовании учителя.

Мы предполагаем, что идея непрерывности педагогического образования в современных условиях должна быть возвышена до уровня современной парадигмы и с учетом концепции NALM (Европейского движения обновления образования взрослых) иметь следующие отличительные черты:

- интеграция трех основных путей образования: университетского (академического), самообразования и организованного повышения педагогической квалификации;
- ориентация на развитие целостной личности педагога (познавательных процессов, эмоционально-волевой сферы, совершенствования личностного профессионального опыта) в сочетании со стимулированием его активности к самообразованию;
- моделирование непрерывного образования педагогов как «преодоление барьеров в мышлении, чувствах, воле, общении» [3].

В соответствии с установками гуманистического общения в процессе непрерывного образования педагогу важно научиться преодолевать барьеры в области симпатий и антипатий, восприятия индивидуальности школьника; коммуникативные барьеры; барьеры «закрытости» общения; формировать умения владения собой, сдержанности в негативных эмоциональных состояниях. Установление диалоговых отношений, сотрудничества, творческого взаимодействия, способствующих формированию адекватной самооценки педагога и развитию его коммуникативной культуры, требуют организации специфического образовательного пространства. Таким пространством, по мнению исследователей разных стран, может быть естественное социокультурное окружение личности. Для педагога – это школа, где он работает и где может реализовать знания и умения, приобретенные в процессе обучения, раскрыть свою индивидуальность.

Такой подход к непрерывному образованию педагогов в условиях современной школы, который существенно отличается от ранее существовавшей системы повышения квалификации учителей, характеризующейся строго очередной механической последовательностью и формализованным концентризмом

(наприклад, п'ятилітнім інтервалом между курсами підвищення кваліфікації учителя), являється альтернативним і потребує створення певних умов, розробки відповідних принципів, теоретических моделей і технологій.

1. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 37-43.
2. Абакумова И.В., Ермаков П.Н. О становлении толерантной личности в поликультурном образовании // Материалы II Межд.научно-практической конференции «Динамика научных исследований» 20-27 ноября, 2003. – Днепропетровск: Наука и образование. – С.80-81.
3. Ионова Е.Н., Топтыгин А.Л. Принципы и формы реализации программы образования взрослых // Материалы II Межд.научно-практической конференции «Динамика научных исследований» 20-27 ноября, 2003. – Днепропетровск: Наука и образование. – С.41-42.

Сафонова В.Є.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ ДЛЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З ДИСЦИПЛІНИ “ЕКОНОМІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ І ПЛАНУВАННЯ”

Динамічні зміни, що відбуваються сьогодні значно швидше ніж у минулому, удосконалення системи взаємозв'язків суспільного життя, кількісного і якісного розвитку продуктивних сил в умовах науково-технічного прогресу, загострення конкурентної боротьби, нові вимоги до економіки підприємств у перспективі вимагають розроблення сучасної навчально-методичної літератури для підготовки фахівців у процесі викладання спеціальних дисциплін. Разом з тим, при підготовці навчальних видань з курсу “Економічне прогнозування і планування” необхідно враховувати, що методи прогнозування і планування, починаючи з 70-х років, зазнали істотних удосконалень. Особливу роль в цьому відіграють два фактори. Перший — це економічні коливання останньої чверті ХХ століття. Вони спонукали економістів і менеджерів у різних країнах знаходити нові адекватні методи управління. Другий фактор пов'язаний із швидким поширенням інформаційних технологій і комп'ютерної техніки. Ці засоби зробили загальнодоступними аналіз перспектив соціально-економічного розвитку і прогнозування. Вони дозволили автоматизувати, спростити і прискорити виконання великої кількості складних функцій планування і контролю.

Економічна наука має глибокі традиції прогнозування і планування. Відомий всьому світу американський економіст російського походження Василь Леонт'єв – лауреат Нобелівської премії – зробив вагомий внесок у систему прогнозування і планування розвитку економіки різних країн та світової економіки. Його твердження не втратили актуальності і сьогодні. У сфері математичних методів аналізу, прогнозування і планування широко відомі також представники російської економіко-математичної школи, такі, як лауреат Нобелівської премії Л.В.Канторович, відомі економісти В.С.Немчинов і В.В.Новожилов.

У довготерміновому прогнозуванні і стратегічному плануванні успіхи досягалися не часто. Наприклад, починаючи з 50-х років ХХ ст., довгострокові горизонти прогнозування і планування в американських корпораціях нерідко досягали 50 років. У США з усіх прикладних напрямів, які використовуються в економічній науці, прогнозування стало одним із основних. Причина — необхідність розробки і впровадження досконалих методів регулювання на всіх рівнях управління з урахуванням постійної зміни ситуації.

Значна увага економічному прогнозуванню в останній час приділяється і в Україні, про що свідчить прийнятий Верховною Радою і підписаний Президентом Закон України “Про державне прогнозування і розробку програм економічного і соціального розвитку України”. В законі зазначено, що прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку розробляються на основі комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного і трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери територіально-адміністративних одиниць. Прогнози розвитку галузей економіки розробляються на середньостроковий період і затверджуються в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Розробка надійних і ефективних прогнозів можлива тільки при наявності сучасного інструментарію й опанування принципів його умілого використання. Ось чому сучасним спеціалістам, особливо менеджерам, плановикам, важливо вчитися прогнозуванню, щоб оцінити майбутнє і обґрунтувати планові завдання.

Розвиток вищої економічної освіти в Україні потребує поряд з удосконаленням сучасних технологій навчання, разом з

використанням різних форм і методів навчальної діяльності, розв'язання питань організації самостійної роботи студентів та активізації їх розумових здібностей. Під час вивчення курсів з проблем економічного прогнозування і планування студенти повинні оволодіти системою знань щодо принципів і методів наукового передбачення економічного розвитку, спроможністю розуміти сутність визначених у програмі тем і узагальнювати суспільні явища, що відбуваються.

У результаті вивчення вказаного курсу студенти повинні оволодіти методологією економічного обґрунтування наступних дій, навичками розробки прогнозів в умовах ринкового господарювання і прийняття вірних управлінських рішень у різних ситуаціях.

Під час вивчення спецкурсу "Економічне прогнозування і планування" необхідно враховувати його тісний взаємозв'язок із такими дисциплінами, як економічна теорія, макро- і мікро-економіка, економіка і планування на підприємстві, статистика, маркетинг, менеджмент, фінанси, грошовий обіг і кредит та ін.

Суттєвим недоліком, який знижує ефективність навчання, є відсутність або недостатня забезпеченість вищих навчальних закладів навчально-методичною та науковою літературою, яка б відповідала вимогам сьогодення. До неї можна віднести видання тезісно-постановочного характеру (навчальні посібник та конспекти лекцій) – для самостійного опрацювання теоретичного матеріалу курсу; зразків і прикладів практичного використання теоретичних положень; розробок з питань контролю та самоконтролю або тести різного рівня, які сприяють підвищенню якості засвоєння матеріалу, що вивчається. Самостійна робота студентів повинна бути націлена також на оволодіння методологічних підходів до прогнозування в умовах ринкових відносин і перетворень економіки.

Засвоєння змісту дисципліни з прогнозування, на наш погляд, має спиратися на такі методичні засади: вивчення рекомендованої літератури; написання відповідей на питання для самоперевірки; рішення задач, наведених в методичних вказівках; виконання тестів, наведених в методичних вказівках.

Під час екзаменаційної сесії студентам можна запропонувати виконувати аудиторну контрольну роботу, яка вклучає в себе питання з теоретичного матеріалу, тести і задачі. Оцінку знань і вмій студентів за дисципліною можливо проводити на основі тестування.

Конкретні знання студент повинен отримувати з урахуванням мотиваційної спрямованості інформації, що дозволить мобілізувати їх увагу та мислення. У процесі наведення навчального матеріалу автором підручника або посібника, розробки повинні бути сформовані та відпрацьовані методичні засоби засвоєння текстуального матеріалу. Враховуючи те, що навчальний процес сучасної вищої школи організується за модульно-рейтинговою системою, важливим у викладанні матеріалу навчального видання є застосування принципу модульності. Його можна забезпечити такими дидактичними засобами як побудова навчального курсу за модульними програмами. Навчальний матеріал повинен бути представлений окремими блоками, які легко засвоїти і які у своїй сукупності утворюють єдиний модуль, що являє закінчений блок інформації і забезпечує досягнення поставлених дидактичних цілей. Викладання матеріалу модульними блоками, як засвідчує досвід, дозволяє краще його осмислити та відтворити логічні взаємозв'язки.

Видані останнім часом підручники і навчальні посібники з економічного прогнозування і планування ще не досягли бажаного науково-методичного рівня і тих вимог, які задані Міністерством освіти і науки України. У деяких посібниках є спроби застосувати передові методи техніко-аналітичного аналізу, які використовуються провідними фінансовими спеціалістами всього світу. Однак, на нашу думку, “надмірна” математизація предмета не сприяє його кращому засвоєнню студентами. В окремих підручниках із застосуванням математичного апарату докладно розглядаються спеціальні методи прогнозування, в інших – за математичними викладками не проглядається прогнозування.

Доцільним є супроводження теоретичного матеріалу наочними додатками, символами або малюнками, які акцентують увагу на найбільш важливі частини змісту і дозволяють шляхом образно-знакового мислення перенести основну частину матеріалу, що наводиться, у відділ довготривалої пам'яті. Так, відомий вчитель-аматор Шаталов В.Ф. шляхом використання системи опорних сигналів, за якими надається можливість запам'ятати наведений матеріал (використання різних комбінацій образного мислення дозволяє краще засвоїти матеріал), спромігся залучити кожного школяра до повсякденної розумової праці, виховати пізнавальну самостійність та активність.

Ураховуючи, що процес засвоєння знань носить спіралеподібний характер, для засвоєння навчального матеріалу доцільно було б викладати зміст лекцій відповідними циклами, що приведе до його послідовного поглиблення. Це дозволить реалізувати дидактичні принципи міцності і надійності отриманих знань.

Особливу увагу необхідно звертати на введення спеціальної термінології в галузі прогнозування. З метою більш активного засвоєння матеріалу теми доцільно застосовувати спеціальні термінологічні словники. Якщо дозволяє видання, вносити деякі терміни окремо або разом із поясненнями до них на ділянках чистого поля поряд із основним текстом навчального матеріалу.

Піж час підготовки навчальних посібників важливо врахувати вимоги навчальної програми, яка визначає загальну кількість годин, що виділяються на кожну дисципліну навчальним планом. При цьому автори не повинні збільшувати визначений обсяг інформації, а досягати максимуму інформативності шляхом поглиблення наукової “змістовності” тих положень, які включені до навчальних програм.

Особливу увагу слід звертати на ілюстрацію та доповнення навчального матеріалу спеціально розробленими задачами та прикладами з поясненнями. Такий методичний прийом буде сприяти більш ґрунтовному засвоєнню матеріалу спеціальної дисципліни і надасть можливість студентам поєднати теоретичні знання з практичними навичками.

Використання в навчальному процесі комп’ютерної техніки, доступних і ефективних програмних продуктів сприяє отриманню знань з прогнозування і планування доступними методами. Авторам підручників бажано враховувати необхідність рекомендації тим, хто освоює матеріал з прогнозування, який метод в тому чи іншому випадку вибрати, який програмний продукт застосувати.

Для подальшого вдосконалення засобів навчально-методичного забезпечення навчального процесу на сьогоднішній день мають значення також розробки практикумів із спеціальних дисциплін, в тому числі з курсів прогнозування. Лабораторні практикуми повинні містити необхідний інструментарій для окремих робіт, мету та задачі їх виконання, перелік потрібних приладів та опис їх застосування, методику виконання робіт, а також інструкції щодо контролю та самоконтролю при перевірці отриманих знань та навичок. З метою досягнення більшої ефективності у проведеному поступового контролю чи

самоконтролю засвоєння знань важливим слід вважати не тільки вимоги до постановки питань, а й їх поступовість в розкритті теми. Найбільш доцільними для самоконтролю та самооцінки знань є розробки тестів різного рівня: від репродуктивних до продуктивних, тобто завдань творчого характеру, які дозволяють шляхом наведених у навчальних посібниках методик, або власним шляхом, поступово підійти до відповідей на питання, які будуть розглянуті в наступних розділах посібника. Доцільно також у навчальних виданнях з курсу прогнозування наводити алгоритм розв'язання задач за допомогою електронно-обчислювальної техніки, які мають логічною мовою відображати загальну методику розв'язання цих завдань. Це дозволить під час самостійної роботи студентів ще більше сконцентрувати їх увагу на творчому процесі та розвивати мислення.

Таким чином, навчальні розробки зі спеціальних дисциплін повинні відповідати моделям спеціаліста, освітній професійній програмі та нести в собі сучасну інформацію з використанням досвіду в галузі прогнозування і планування. Вони мають бути спрямовані на організацію самостійної підготовки студентів, досягнення ефективності навчання, удосконалення творчого мислення та розумових здібностей майбутніх спеціалістів.

Сподіваємося, що висловлені положення стосовно науково-методичних порад у вдосконаленні процесу викладання навчальної дисципліни “Економічне прогнозування і планування” студентам старших курсів вищих закладів освіти можуть бути також у певній мірі корисними при викладанні спецкурсів “Прогнозування і планування в умовах ринку” та “Соціально-економічне прогнозування” з урахуванням змісту та наукової специфіки вказаних дисциплін.

1. Фурман А. Підручник у модульно-розвивальній системі: зміст, структура, оформлення // Рідна школа. – 2000. – №7. – С.24.
2. Мачабели М.Ш. Социально-экономическое прогнозирование: Методические рекомендации по изучению дисциплины для студентов заочной формы обучения. – М.: Издательство – книготорговый центр «Маркетинг»: МУПК, 2002. – С.4.
3. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Просвіта, Пошуково-видавн. агентство “Книга Пам'яті України”, 2000. – С. 22.
4. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування і планування: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 5-6.

Семенов І.В.

ШЛЯХИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕХНІКИ В ЛАБОРАТОРНИЙ ПРАКТИКУМ З МАШИНОЗНАВСТВА

Сучасний стан та перспективи розвитку інформаційно-комунікативних технологій, проникнення їх в усі сфери життя суспільства вимагає від системи освіти оновлювати зміст та постійно вдосконалювати організацію навчально-виховного процесу, запроваджувати нові методи та методики викладання навчальних дисциплін відповідно до потреб сьогодення.

В структурі фахової підготовки майбутніх вчителів трудового навчання та технології виробництва інтегрований курс “Машинознавство” є базовою навчальною дисципліною, метою якого є сформулювати у студентів цілісне уявлення про машину як найважливіший речовий елемент продуктивних сил, матеріальну основу сучасного механізованого та автоматизованого виробництва [1].

У навчальній програмі інтегрованого курсу “Машинознавство” вказується, що при опануванні його студенти повинні отримати уявлення про будову, роботу, техніко-технологічні можливості та конструктивні особливості різних типів машин, які використовуються в сучасному виробництві, та вміння одержані знання адаптувати до умов практичної діяльності в шкільних навчальних майстернях на уроках трудового навчання [4].

З усіх форм навчальної роботи, які використовуються під час викладання цього курсу, доля лабораторних робіт найбільша, і складає близько половини всього навчального часу, що, безперечно, свідчить про виняткову роль лабораторних практикумів в структурі фахової підготовки вчителів трудового навчання [4]. Адже в процесі виконання таких робіт студенти не тільки вдосконалюють теоретичні знання, отримані на лекціях та під час самостійної підготовки, але й набувають вміння і навичок творчої діяльності. Лабораторні заняття забезпечують реалізацію одного з найважливіших принципів дидактики – принципу зв'язку теорії з практикою. Вони мають дуже велике виховне значення, сприяють розвитку спостережливості та інтересу до технічного прогресу, мислення, та набуття й закріплення знань.

Необхідно відзначити, що хоча система лабораторно-практичних робіт при викладанні окремих навчальних дисциплін, зокрема інтегрованого курсу „Машинознавство”, і забезпечує найвищу ефективність засвоєння навчального матеріалу, вона має ряд суттєвих недоліків, усунути які за допомогою

традиційних методів організації навчального процесу практично неможливо. „Пом'якшити” негативний вплив на засвоєння навчального матеріалу, або навіть позбутися більшості цих недоліків традиційних лабораторних занять можна шляхом впровадження в навчальний процес засобів сучасної інформаційної техніки.

Як зазначається в роботі [5], можна виділити два основних шляхи запровадження новітніх засобів організації навчального процесу в систему освіти. Перший напрям полягає в створенні педагогічних програмних комплексів, в основу яких покладено активні методи навчання, що ґрунтуються, насамперед, на самостійних формах здобуття знань і роботи з інформацією (комп'ютерні практикуми). Такі комплекси поволі витісняють демонстраційні та ілюстративно-пояснювальні методи, які широко використовуються традиційною методикою навчання, зорієнтованою, в основному, на колективне сприйняття інформації [3].

Другий підхід до інформатизації навчального процесу полягає в розробці таких педагогічних програмних засобів та методик їх використання, які б гармонійно доповнювали традиційні методи та форми організації навчального процесу [5]. На наш погляд, саме цей підхід дозволить максимально підвищити ефективність проведення більшості лабораторних занять, зокрема з інтегрованого курсу „Машинознавство” у підготовці майбутніх вчителів трудового навчання.

Детальний аналіз різноманітних типів лабораторних робіт, їх переваги та недоліки, наведений в дослідженні [6]. Як зазначає Д.Ф.Рудик, лабораторні заняття з загальнотехнічних дисциплін класифікуються за такими ознаками:

- за призначенням (обов'язкові та додаткові);
- за змістом (ілюстративні та дослідницькі);
- за формою проведення (фронтальні та індивідуальні);
- за рівнем пізнавальної діяльності (ті, які виконуються за розробленими інструкціями, та ті, які розробляються за заданою темою – проблемні лабораторні роботи).

Проаналізуємо можливість усунення найбільш типових недоліків цих робіт та обґрунтуємо необхідність та можливість запровадження сучасних засобів інформаційної техніки в лабораторний практикум з інтегрованого курсу „Машинознавство”, зокрема під час вивчення його розділу „Енергетичні машини”.

Зміст навчальної програми розділу „Енергетичні машини”, а саме його лабораторний практикум, вимагає від лабораторій

кафедри як потужної матеріально-технічної бази, що сьогодні практично неможливо забезпечити; так і охоплення всього матеріалу курсу протягом одного семестру, що важко здійснити за браком часу, адже рекомендований програмою перелік містить близько 25 лабораторних робіт [1]. Слід сказати, що цей перелік лабораторних робіт носить рекомендований характер – їх змістовне наповнення визначає кафедра, орієнтуючись на можливості власної матеріальної бази та виробниче оточення вищого закладу освіти.

Виходом із цього складного стану, на наш погляд, доволі ефективним, може бути заміна традиційної методики проведення деяких лабораторних робіт, новою, із використанням засобів сучасної інформаційної техніки. Прикладом може слугувати лабораторно-розрахункова робота “Розрахунок простого трубопроводу”, яка за традиційної методики проведення розрахована на 4 аудиторні години. Розроблене нами програмне забезпечення та методика виконання цієї роботи з використанням ПЕОМ передбачає дві аудиторні години для її проведення. Окрім економії цінного навчального часу, такий підхід дозволяє реалізувати цілий ряд інших переваг, зокрема студенти мають можливість не тільки проводити розрахунки основних параметрів трубопроводу, але й досліджувати в динаміці їх вплив на конструкцію реальних гідравлічних систем. Використання НІТ в лабораторному практикумі також дозволяє зменшити негативний вплив на хід навчального процесу нестачі матеріально-технічного обладнання лабораторій. Наприклад, проведення робіт, пов’язаних з ознайомленням з технологічними схемами різних типів електростанцій, що передбачено лабораторним практикумом із розділу “Енергетичні машини”, пов’язано з певними труднощами. Вдосконалити методику виконання робіт такого плану, зробити їх цікавими для студентів можна шляхом використання ПЕОМ із відповідним програмним забезпеченням. Як один з прикладів можна навести пакет програмних засобів Producing Energy, який дозволяє в динаміці досліджувати й вивчати функціонування атомних, теплових, вітряних та інших типів генераторів електричної енергії.

Що стосується додаткових лабораторних робіт цього розділу, які призначені для студентів, що мають добрі теоретичні знання, проявляють нахил та інтерес до експериментально-дослідницької діяльності, то ПЕОМ із відповідними програмними засобами тут також можуть прийти на допомогу. Роботи такого

плану поглиблюють і розширюють програмний матеріал, забезпечують зв'язок з іншими дисциплінами, знайомлять студентів із постановкою та сучасними методами дослідження. Додаткові лабораторні роботи залучають студентів до науково-педагогічних досліджень. Такі заняття, на наш погляд, доцільно проводити в позааудиторний час у вигляді комп'ютерних практикумів. Адже такий практикум, при умові ефективної методики його проведення, дозволяє не тільки розширити теоретичний та практичний програмний матеріал, але й сприяє формуванню в студентів мотиваційної сторони навчання та розуміння необхідності застосування інформаційних технологій у своїй майбутній професійній діяльності в школі. Сьогодні на ринку існує велика кількість програмних засобів, які доповнюють і розширюють програмний матеріал з розділу “Енергетичні машини” і призначені для реалізації на сучасних ПЕОМ. Прикладами можуть слугувати такі пакети програм як Interactive Physics, Producing Energy, Chamber Works, Pearls Virtual laboratory for Physics, Physics lab Simulation, Multi Purpose lab Interface тощо.

Щодо ілюстративних лабораторних робіт, то їх основним недоліком, як відзначає Д.Ф.Рудик [6], є те, що вони, у більшості випадків, позбавляють студентів ініціативи та вміння самостійно робити висновки, мало сприяють розвитку навичок творчого мислення, оскільки результати роботи вже відомі завчасно.

Прикладом ілюстративної роботи в лабораторному практикумі з розділу „Енергетичні машини” може слугувати лабораторна робота “Дослідження характеру руху рідини. Досліди Рейнольдса”. Під час виконання цієї роботи студенти навчаються візуально й аналітично визначати режим руху рідини та опановують методику розрахунку критичного значення середньої швидкості потоку та числа Рейнольдса. Часто студенти можуть заздалегідь передбачити результати дослідження, адже, спостерігаючи візуально той чи інший режим руху рідини і знаючи критичне значення числа Рейнольдса для цього типу труби, можна передбачити, в яких межах буде знаходитись значення числа Рейнольдса в даному досліді.

На наш погляд, недоліків традиційних ілюстративних робіт, які були зазначені вище, можна позбавитись шляхом використання в них засобів сучасної інформаційної техніки. Так, наприклад, нами була розроблена комп'ютерна програма для підтримки традиційної методики проведення лабораторної роботи “Дослідження характеру руху рідини. Досліди

Рейнольдса”. У ній, зокрема, передбачено доповнити цю роботу комп’ютерним моделюванням залежності числа Рейнольдса від таких параметрів, як діаметр труби, в’язкість рідини, температура рідини, середня швидкість потоку. Досліджуючи ці графічні залежності, студенти встановлюють закономірності впливу різних факторів на режим руху рідини, наводять приклади з практики, роблять висновки. Така форма проведення заняття розвиває творче мислення студентів, дозволяє їм проявляти ініціативу, аналізувати можливості транспортування рідини при різних режимах руху тощо. Звичайно, можливості ПЕОМ щодо вдосконалення ілюстративних лабораторних робіт не обмежуються лише комп’ютерним моделюванням, – це лише один із прикладів застосування комп’ютера для підвищення ефективності навчально-виховного процесу.

Інший вид лабораторних робіт, який не так часто використовується в даному практикумі, – фронтальні лабораторні заняття. Фронтальні лабораторні заняття мають цілий ряд суттєвих недоліків, які, як правило, й обмежують використання даної форми проведення занять, зокрема в лабораторному практикумі з інтегрованого курсу “Машинознавство” [6]:

- не завжди можна забезпечити розвиток самостійності й ініціативності у студентів;
- необхідно переобладнувати лабораторію при переході від однієї лабораторної роботи до іншої;
- важко здійснювати індивідуальний контроль за якістю виконаної роботи, оскільки має місце списування результатів випробувань, досліджень, спостережень і т.д.;
- для проведення кожної такої роботи потрібно мати 13-15 комплектів дослідницьких установок, приладів, вимірювальних інструментів тощо.

Використання сучасних інформаційних технологій та відповідного програмного забезпечення дозволяє позбутись майже всіх недоліків, які притаманні традиційним фронтальним лабораторним заняттям. Напрямки та можливості покращення ефективності проведення таких робіт засобами НІТ дуже широкі: запровадження машинного контролю самостійності виконання поставлених завдань, рівня набутих знань, умінь та навичок; також комп’ютер із відповідним програмним забезпеченням може, в деяких випадках, замінити дослідницькі установки, обладнання і т.д., що дозволить розв’язати проблему нестачі комплектів необхідних приладів для кожного студента, а також відповідає необхідності в переобладнанні лабораторії при

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

переході від однієї роботи до іншої; розширюються можливості подачі цінної, зокрема, графічної інформації і тощо.

Результати наших експериментальних досліджень показали, що найбільш доцільно використовувати ПЕОМ на тих фронтальних лабораторних заняттях, де студенти не працюють із лабораторним обладнанням і дослідницькими установками. Адже в таких роботах ЕОМ не замінює набуття безпосередніх практичних навичок роботи з приладами, але разом з тим, дозволяє реалізовувати всі інші цілі лабораторних занять у вищих закладах освіти. Прикладами фронтальних лабораторних робіт у лабораторному практикумі з інтегрованого курсу “Машинознавство”, для проведення яких доцільно використати засоби НІТ, є: “Розрахунок простого трубопроводу”, “Дослідження параметрів водяної пари за допомогою діаграм і таблиць”, “Теплозабезпечення житлових та промислових приміщень” та ін.

Бригадна форма проведення лабораторних занять під час вивчення інтегрованого курсу „Машинознавство” є найбільш поширеною. Разом із тим вона має дуже суттєвий недолік: під час підготовки до виконання робіт студенти вивчають навчальний теоретичний матеріал у більшості випадків самостійно, без хоча б попереднього лекційного ознайомлення, та ще й фрагментарно, у відриві від контексту. Причиною виникнення цієї проблеми є те, що лекційний та лабораторний курси починаються майже одночасно. Це призводить до того, що лабораторний курс, який виконується бригадно за певним графіком, дуже часто випереджає теоретичний лекційний курс, який розвивається в часі послідовно, крок за кроком. Як наслідок, студенти, не маючи системної й послідовної підготовки, виконують лабораторні роботи недостатньо самостійно. Змінити цю систему на сьогоднішній день без погіршення ефективності навчального процесу майже неможливо, адже при існуючій матеріально-технічній базі оснащення навчальних лабораторій, тільки бригадна форма проведення більшості лабораторних робіт здатна забезпечити найкращу ефективність навчання.

Для зменшення негативних наслідків невідповідності в часі матеріалу теоретичного лекційного курсу та лабораторних робіт пропонується впровадити нову методику проведення таких занять із використанням засобів сучасної інформаційної техніки. Така методика з відповідними програмними засобами розроблена і впроваджується нами для виконання циклу лабораторних робіт з розділу „Енергетичні машини”. Створені педагогічні програмні засоби та методика їх використання для

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

підтримки лабораторного практикуму, передбачають підвищення ефективності навчального процесу майже на всіх етапах проведення лабораторної роботи: допуску до виконання роботи, обробки експериментальних даних досліджень, пояснення результатів експерименту та звіту.

Проведена класифікація та аналіз різних типів лабораторних робіт, свідчить про те, що традиційна методика проведення більшості лабораторних занять має цілий ряд суттєвих недоліків, які не сприяють підвищенню ефективності викладання „Машинознавства” під час підготовки майбутніх вчителів трудового навчання. Позбутися більшості цих недоліків можна завдяки впровадженню в навчальний процес сучасної інформаційної техніки та відповідних педагогічних програмних засобів, що, звичайно, неодмінно вимагає зміни традиційної методики проведення лабораторних занять і формування нової, яка б в повній мірі враховувала всі достоїнства сучасних ПЕОМ із метою підвищення ефективності проведення таких робіт.

1. Корець М.С. Лабораторний практикум з машинознавства. Навчальний посібник. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2000. – 273 с.
2. Корець М.С. Науково-технічна підготовка вчителів для освітньої галузі “Технології”: Монографія. – К.: НПУ, 2002. – 258 с.
3. Подолянчук С., Гуревич Р. Інформаційно-комунікаційні технології під час вивчення курсу „Опір матеріалів”// Трудова підготовка в закладах освіти. – 2002. – №4. – С.47-52.
4. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання 5-9 класи / В.М.Мадзігон, Г.Є.Левченко, Л.І.Денисенко та ін. – К.: Шкільний світ, 2001.
5. Програми вищих педагогічних закладів освіти: “Машинознавство” (для студентів спеціальності 7.01.01.02. “Трудове навчання”) / За ред. проф. Д.О.Тхоржевського. – К., 1996.
6. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования. – М.: Школа-Пресс, 1994.
7. Рудик Д.Ф. Пути повышения эффективности лабораторных занятий по общетехническим дисциплинам в педагогических вузах: Автореф. дисс....канд. пед. наук: 13.00.01 / Киев. пед. ин-т. – К., 1983. – 21 с.

Сергеева Л.М.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ РОБІТНИКІВ

Однією з найпомітніших тенденцій сучасного світу, що надто динамічно розвивається, є намагання країн, політичних систем взаємодіяти, інтегруватися саме в системі освіти, зміцнювати міжнародне співробітництво в цьому напрямку.

Суспільно-економічна формація, яка існувала, почала набувати іншої форми, через що почала змінюватися і складова її частина – система освіти. У свою чергу система професійно-технічної освіти в умовах реформування всіх ланок освіти та майбутніх ринкових відносин залишатися старою не могла. Розпочалися пошуки нового змісту професійної освіти, перспективних форм його реалізації. У документах ЮНЕСКО “Технічна і професійна освіта і навчання: погляд для ХХІ століття”, сформульовано незвичайний, нетрадиційний висновок: двадцять перше століття стане ерою знання, інформації та комунікації. Глобалізація і революція в інформаційній і комунікаційній технологіях вимагають розробки нової парадигми, орієнтованої на людину. Технічна і професійна освіта як складова частина неперервної освіти покликана відіграти важливу роль у новій ері як ефективний інструмент реалізації завдань культури миру, забезпечення стабільного розвитку на основі охорони навколишнього середовища, соціальної згоди і міжнародного співробітництва [1,2]. Це впливає на зміст, методи і форми професійної освіти, вимагає аналізу педагогічних умов, що змінюються формування і адаптації в суспільстві фахівців нової генерації. Соціально-педагогічні умови слід розглядати як синтез трансформованих у педагогічне середовище політичних, економічних та соціальних процесів, які відбуваються в суспільстві. Характерною їх ознакою є прямий та зворотній вплив на соціальну сферу суспільства, яка, в свою чергу, обумовлює зміни педагогічних умов [2,9].

У ХХІ столітті, на думку Л.Кравчука, людство створить нову світову етику, що стане основою нової культури світу. Воно матиме новий імператив спілкування з природою, людей між собою, який базується на глибоких знаннях, нових технологіях, більш досконалому управлінні [3, 5]. Це дуже важливо для вдосконалення навчально-виховного процесу у ПТНЗ.

Культура робітника формується і розвивається протягом усього його свідомого життя. У цьому безперервному процесі

особливо важливим є період навчання. Поняття культури тісно пов'язано з предметно-практичною діяльністю людини, у процесі якої здійснюються суспільні відносини. Саме походження поняття “культура” (від латинського *cultura* – вирощування, обробка) чітко встановлює зв'язок цього поняття з працею [4, 164]. Загальна та професійна культура майбутнього робітника є складовими його фахової компетентності.

Трудова діяльність – важливий вид суспільно значущої активності людини. Цілком зрозуміло, що робітник завжди був і залишається завершальною ланкою в ланцюгу виробничих відносин. З його рук виходить кінцевий матеріальний продукт, який потім використовується на всіх рівнях. І від того, яка якість цього продукту, наскільки в ньому реалізований задум автора, залежить авторитет конкретного підприємства, престиж певної галузі, їх місце у вітчизняному та світовому виробництві. В.Ковальчук вважає, що не можна нехтувати культурним потенціалом як окремого робітника, так і цілих колективів. Це опора, основна база всього матеріального виробництва. І саме тому, наголошує педагог-практик, так важливо організувати в ПТНЗ навчально-виховну систему як основу культури праці майбутнього робітника [5, 221].

Культура обіймає і характеризує всі сфери людської діяльності. У кожному виді діяльності можна по-різному реалізувати повноту знань, умінь, набутий досвід і таке інше. Чим вищий ступінь прояву в діяльності людини цих якостей, тим вища культура цього виду діяльності. У культурі прийнято відокремлювати такі елементи, як культура поведінки, спілкування, праці, побуту, відтворення самої людини тощо. Культура праці — це вміння працювати з високою майстерністю, точністю, економією, з високою продуктивністю і якістю, з постійним пошуком більш досконалих і ефективних методів праці. До культури робітника відноситься також відповідальність робітника за виконану ним роботу.

Враховуючи, що випускники ПТНЗ кулінарного профілю – це кваліфіковані робітники й молодші спеціалісти, що готуються до роботи у галузях громадського харчування, сервісного обслуговування населення, туристського і готельного бізнесу, формування основ професійної культури надають їм кращі можливості для роботи на ринку товарів і послуг, удосконалюють вміння практичної роботи та знання психології та етики ділового спілкування, управління персоналом, соціальної відповідальності за ринкову діяльність підприємства. Оволодіння основами

професійної культури мають на меті підготувати учнів до роботи у конкретному соціальному середовищі.

На кожному році навчання особливу увагу педагоги приділяють обов'язковим вимогам до працівників сфери послуг – товариськості, доброзичливості, уміння володіти собою, викликати довіру. Щоб переконати відвідувача, виробники намагаються формалізувати найбільш значимі для покупця параметри послуги і надають їх по можливості наочно. Учні повинні мати сформовані комунікативні навички. Якість комунікації тісно пов'язана з почуттям довіри, зокрема, до циркулюючої інформації. Здібності до спілкування, пише Ф. де Вуут, не є похідною тільки розуму, вони також похідні душевних якостей, здатності слухати, поваги до інших людей. Відданість спільній ідеї – наступний елемент довіри. Людина, яка присвятила себе спільній справі, більш надійна, ніж той, хто, хоч і витрачає багато часу, переслідує лише свої цілі. Прийняті ціннісні орієнтири дозволяють не лише обґрунтувати зроблений етичний вибір, але й викласти основу для розуміння зайнятих в організації людей, для соціальної взаємодії і т.д. [6, 23]. Ось чому, на нашу думку, гостро постає проблема розробки і активного впровадження методик розвитку особистісних якостей майбутнього фахівця, таких, як професійна компетентність, підприємливість, організаторські здібності, вміння йти на ризик і приймати ефективні рішення, виходячи із складних ситуацій, розвинений інтелект, високий рівень культури та моральність. Наприклад, комунікативні здібності особистості характеризуються її здатностями легко і швидко встановлювати ділові і товариські контакти з людьми, прагненнями до розширення сфери спілкування, до участі в громадських або групових заходах, що задовольняють потребу особистості в широкому й інтенсивному спілкуванні. Так, наприклад, кухар V розряду повинен уміти вирішувати управлінські завдання на рівні своїх повноважень і добре розуміти, що висока культура – це фактор успіху.

Важливе місце і значення в діяльності робітників сфери ресторанного бізнесу займає спілкування, починаючи від уміння вести себе в будь-якій ситуації з гідністю, честю та повагою до інших і закінчуючи умінням повністю контролювати свою поведінку в різних умовах, обставинах і, навіть, екстремальних ситуаціях. Справжня культура спілкування передбачає й уміння налагодити своє спілкування з іншими, і потребу знайти правильний тон спілкування, намагання дати можливість іншій людині вільно висловитись і показати свою культуру поведінки.

Створені педагогічні умови під час індивідуального професійного навчання дають можливість учням у реальному соціальному середовищі відшліфувати основи професійної культури, а саме: навички спостерігати відвідувача, приймати необхідну форму поведінки з ним, пробудження інтересу клієнта, спілкування з ним. Так званий “торговельний діалог” займає чимале місце у привертанні уваги споживача, пробудження інтересу та прийняття рішення. Тільки в умовах індивідуального виробничого навчання учні вчать за віком, статтю, за голосом, виразом обличчя, рухами рук і ходом встановлювати головні риси характеру, настрою споживача. В умовах “торговельного діалогу” учні виховують у собі такі якості, як гостинність, привітність, тактовність, чемність, добродійність, розвивають уважність, врівноваженість, стриманість, передбачливість, готовність до надання послуг у процесі обслуговування.

Індивідуальне виробниче навчання, на нашу думку, дає можливість учням переконатися у необхідності формування основ професійної культури. Учні вправляються у проведенні порівняльного аналізу обслуговування різних споживачів – жінок, гостей з дітьми, споживачів літнього віку. Так, учні спостерігають і з'ясовують, що жінки краще ніж чоловіки розбираються у стравах, саме вони переважно вибирають меню, надають великої уваги інтер'єру зали, сервіровці столу, зовнішності обслуговуючого персоналу. Гості з дітьми повинні обслуговуватися в першу чергу, тому що діти більш рухомі й нетерплячі, нервують при очікуванні страв і дошкуляють батькам. Для літніх споживачів слід рекомендувати дієтичні страви і напої, бути особливо уважними і шанобливими. Всі свої спостереження учні обговорюють з педагогом професійної освіти (майстром виробничого навчання), отримують індивідуальні завдання, аналізують їх виконання у процесі виробничого навчання. Особлива увага, зазначає Т.Десятов, приділяється підвищенню рівня підготовки молодих робітників шляхом уведення механізму постійного оновлення змісту професійного навчання і навчальних предметів, що визначають сучасний фаховий і загальноосвітній рівень робітника, запровадження ступеневої системи підготовки робітничих кадрів [7, 31].

Поліпшенню практичного формування основ професійної культури учнів ПТНЗ кулінарного профілю сприяє навчальна дисципліна “Культура молодого робітника”, що викладається на І курсі (табл. 1). Наводимо тематичний план цієї дисципліни:

№	Назва теми	Кількість годин
1.	Зміст і завдання курсу, його структура. Поняття культури	2
2.	Культура праці та виробництва	6
3.	Культурні форми спілкування та поведінки. Загальна характеристика простих норм моралі	10
4.	Культура дозвілля	2
5.	Мистецтво і духовний світ молоді	10
6.	Людина та закон	4
7.	Наука та релігія	4
8.	Культура людини і природа	4
9.	Залікове заняття	3
	Всього:	45

Безперечно, корисним для формування основ професійної культури є знання з даного навчального курсу. Так, наприклад, програмою передбачено, що при вивченні теми “Культура праці та виробництва” (6 годин) учні повинні засвоїти:

- теоретичні положення поняття виробництва, вимоги щодо культури праці та виробництва; питання наукової організації праці, дбайливого ставлення до робочого часу, високої загальноосвітньої та професійної підготовки як першочергових вимог, що стоять перед сучасними робітниками;

- естетичні фактори в організації виробничого середовища (робоче місце, гігієнічні умови, зовнішній вигляд робітника, побутове обслуговування); значення звуку, кольору, світла, зелені в організації виробничого середовища; технічна естетика як наука; дизайн як вид творчої діяльності в сучасному виробництві; основні вимоги дизайну до технічної форми (користь, зручність, краса), проблема формоутворення в дизайні;

- ергономіка як наука, що виникла на зіткненні між різноманітними технічними дисциплінами і науками про людину, її трудову діяльність; соціальна сутність дизайну; основні вимоги, що стоять перед художником-конструктором, вимоги технічної естетики до майбутньої професії учнів; сучасні вимоги до умов праці та побуту на підприємствах хлібопекарної промисловості;

При ознайомленні з навчальним матеріалом теми “Культурні форми спілкування та поведінки. Загальна характеристика

ОСВІТА ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ

простих норм моралі” (10 годин) учні повинні засвоїти:

- побут як уклад повсякденного життя; вихованість; внутрішня та зовнішня культура; краса та добро в поведінці людини;

- загальна характеристика простих норм моралі; спілкування як особлива форма взаємовідносин людини; ввічливість, такт, делікатність;

- моральні відносини дружби та любові; моральні відносини в сім'ї та колективі; обов'язок і совість; честь та гідність; відносини людини до себе самої; сутність самоповаги людини; скромність і простота, вимогливість;

- охайність та акуратність як відношення людини до себе; зовнішній вигляд людини; естетична роль одягу; мода як суспільне явище, її зміст, причини популярності; людина та речі.

Тематичним планом передбачено також ознайомлення з темою “Людина та закон” (4 години), що має на меті формування в учнів основ правової культури. Однак, на наш погляд, ця тема повторює навчальний матеріал, який вивчається в курсі “Основи правових знань” І курс (18 годин). Ось наприклад, за 4 навчальні години учням пропонується ознайомитися з:

- основами державного права; основами суспільного ладу і політики; політичною, економічною системою. Держава та особистість. Основні права та обов'язки громадян України. Вищі органи державної влади та управління України;

- адміністративне право, адміністративні правопорушення. Протиправна дія. Види адміністративних стягнень. Порядок розгляду справ щодо адміністративних порушень;

- цивільне право, цивільне правопорушення. Юридичні особи. Позивна давність;

- сімейне право. Законодавство про шлюб та сім'ю. Акти громадського стану;

- трудове право. Основні трудові права та обов'язки робітників. Вибір роботи та порядок укладення трудової домовленості. Трудові книжки. Підстави та порядок переведення на іншу роботу. Пільги робітникам та службовцям, що навчаються;

- кримінальний кодекс України, відповідальність за скоєні злочини згідно кримінального законодавства України. Поняття злочину. Підстави та умови кримінальної відповідальності. Призначення покарання. Відповідальність за окремі види злочинів.

Слід наголосити, що тільки на ознайомлення з новою редакцією Кримінального кодексу України програмою курсу “Основи правових знань” передбачено 4 години, де учні

детально знайомляться з конкретним кроком демократизації нового Кримінального кодексу України [8,125].

Отже, соціальна і культурна творчість людей, що працюють, їх безпосередня участь в самоорганізації і самоуправлінні спільною діяльністю, взаємоконтроль, виявлення спільних цінностей і цілей, колективна відповідальність за результати й високу ефективність роботи – складові підприємницького успіху [9,12]. Під час всього циклу навчально-виховної роботи учні повинні переконатися, що знання, які вони отримують, дійсно мають безпосереднє професійне застосування, а результатом зусиль педагогів є переконання учнів ПТНЗ у необхідності формування основ професійної культури. Саме форми і методи, спрямовані на розвиток особистості та її творчої активності, актуалізують особистий досвід учнів, формують культуру переживань, культуру думки, професійну культуру, потребу у творчості.

1. Ничкало Н. Профтехосвіта на рубежі століття: єдність науки і практики // Професійно-технічна освіта. – 2000. – №1. – С.2-5.
2. Островерхова Н., Даниленко Л. Ефективність управління загальноосвітньою школою: соціально-педагогічний аспект. – К.: Школяр, 1995. – 301 с.
3. Кравчук Л. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи: Кол. моногр. / Г.В.Щокін, М.В.Попович, М.С.Кармазіна та інші. – К.:МАУП, 2000. – 384 с.
4. Професійна освіта: словник: Навчальний посібник / укл. С.У.Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 1999. – 465 с.
5. Ковальчук В. Формування культури праці засобами естетичного виховання // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – 2002. – №5. – 353 с.
6. де Вуут Ф. Перемены в университетском менеджменте // Alma mater. – 1997. – №2. – С.32-37.
7. Десятов Т. Професійно-технічна освіта в перехідний період // Професійно-технічна освіта. – 1998. – № 1. – С.18-19.
8. Сергеева Л. Оновлення змісту навчальної дисципліни “Основи правових знань у підготовці фахівців громадського харчування // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. – 2002. – №5. – 353 с.
9. Коротков Э.М., Поршнева А.Г., Румянцев В.С. и др. Менеджмент-образование // Менеджмент в России и зарубежом. – 1997. – июль-август. – С.25.

Білоконь Л.О., Вишневський В.П, Довдер В.О.

ІДЕЇ ТА РЕАЛІЇ ВІДРОДЖЕННЯ НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ ДЕКОРАТИВНО УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ХЕРСОНЩИНИ

Сучасний період характеризується високо розвинутим рівнем виробництва матеріальних благ для задоволення утилітарних потреб людей. Разом з цим спостерігається значне підвищення потреб у задоволенні духовної життєдіяльності людей. Поряд із збільшенням кількості та підвищенням якості товарів масового вжитку невинно зростає майже ностальгичний інтерес до одиничних оригінальних об'єктів народно-ужиткового, декоративно-прикладного та художнього мистецтва. Ця обставина загострила об'єктивні передумови переосмислення педагогічної громадськістю України проблеми залучення молоді до діяльності з різних напрямків народних художніх промислів. Актуальність цих проблем обумовлена взаємопов'язаними ідеями: національно-культурологічною, педагогічно-виховною, утилітарно-естетичною та прагматично-гуманістичною.

Національно-культурологічна ідея полягає в тому, що під впливом соціально-економічних перетворень у суспільстві України значно підсилились намагання відродити культурну спадщину, яка була, є і буде основою духовного життя і духовного розвитку нашого народу з притаманними йому ознаками самотності.

Педагогічно-виховна ідея спирається на те, що українські виховні традиції, які існували і відшліфовувалися протягом тисячоліть, попри періоди їх штучного замовчування та утискання, зберегли певні досягнення на крутосхилах спіралі еволюції нашого суспільства. Така життєздатність українських виховних систем пояснюється тим, що з покоління в покоління виховні традиції спиралась на міцний фундамент – високий рівень переконань в об'єктивній необхідності трудової активності та працелюбства як першопричини матеріального і духовного добробуту.

Високий рівень уваги та поваги в широких верствах нашого народу до традиційних у різних регіонах мотивів, жанрів та напрямків оздоблення українського народного костюму, житла, побутового краму тощо зумовлює утилітарно-естетичну ідею. Вона полягає в органічному поєднанні загальних норм та категорій естетики з високо оцінюваними людством українськими

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

національними традиціями художнього оздоблення навколишніх об'єктів.

Прагматично-гуманістична ідея поєднує в собі усвідомлення об'єктивної необхідності формування і розвитку в молоді здібностей до художньо-творчої діяльності з соціальним захистом в умовах нестабільної економіки та виробничої кризи. Адже практична готовність створювати предмети ужиткового мистецтва може бути запорукою розвитку власного бізнесу, який забезпечить економічну підтримку в разі неможливості працевлаштування. Отже така прагматична підготовка несе на собі ознаки реального, а не ілюзорного гуманізму.

Зазначені ідеї утворюють комплекс чинників актуальності проблеми впровадження в масову педагогічну практику різноманітних напрямків і форм позакласної роботи з декоративно-ужиткового мистецтва.

За останні роки в Україні проведена робота в системі народної освіти щодо розширення та вдосконалення форм і методів роботи школи й позашкільних закладів з пропаганди та відродження декоративно-ужиткового мистецтва (далі в роботі – ДУМ) на уроках трудового навчання та в позакласній роботі.

В державних документах “Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття)” (1994 р.), “Концепція національного виховання” (1995 р.), “Закон України “Про освіту”(1998 р.), “Національна доктрина розвитку освіти” (2002 р.); публікаціях та дослідженнях останнього десятиріччя підкреслюється, що процеси, які відбуваються в структурі особистості під впливом участі в творчих об'єднаннях з ДУМ, безпосередньо впливають на розвиток національної культури. Культура нації – мірило цивілізованості народу та, водночас, своєрідний генетичний зв'язок поколінь, це складна багатогалузева система, яка охоплює духовний світ народу, його самосвідомість, сукупність переконань та поглядів. Національна культура безпосередньо пов'язана з наукою, мораллю, освітою, вона формує націю, створює та підвищує її неповторний духовний потенціал.

Важливим свідченням, що характеризує відродження національних культур, традицій народу, є тенденція зростання інтересу, особливо молоді, до традиційних для кожної нації видів декоративно-ужиткового мистецтва. Сучасне ДУМ України характеризується значною активізацією творчих процесів, стрімким прагненням до переоцінки цінностей.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

За останні роки на Херсонщині проведена робота в системі народної освіти щодо розширення та вдосконалення форм і методів роботи школи й позашкільних закладів з пропаганди та відродження ДУМ на уроках трудового навчання і в позакласній роботі.

У сучасних закладах освіти позакласна робота займає значне місце. Це стосується всіх навчальних предметів, у тому числі й трудового навчання. На уроках учитель обмежений часом, змістом, об'єкти роботи підбирають досить прості. Гуртковій роботі учень може, за своїм бажанням, приділити значно більше часу, тому й об'єкти підбирають складніші. При цьому створюються умови для творчого застосування знань і вмінь. Досвід показує, що учні, працюючи в гуртках, надзвичайно захоплюються, не шкодують часу і здатні створювати оригінальні цікаві вироби.

Значних успіхів у справі виховання елементів національної культури учнів у систематичній позакласній роботі з ДУМ досягли педагоги-практики м. Херсона: А. Войтинський та І. Кириченко (ЗОШ №4, в якій організована декоративно-прикладна творчість у техніках метало-пластики, рельєфного та барельєфного різьблення деревини); В.Тестін (ЗОШ №24, – художнє точіння і випалювання); В.Куленко (ЗОШ №30, – інкрустація й орнаментальний розпис деревини); багато років творчо і натхненно працює в техніках геометричного різьблення, інкрустації та пейзажного розпису виробів з деревини творче об'єднання школярів під керівництвом В.Карпекіна (ЗОШ №32); В.Солдат та О.Лукашевич (ЗОШ №41 – виготовлення меблів, оздоблених різьбленням та одягу, оздобленого в традиціях українського народу); С.Грібов (ЗОШ №46, – рельєфне різьблення деревини); О.Могилевська та Т.Колікова (ЗОШ №52 – українська народна вишивка та художня обробка шкіри) О.Бикова (ЦОМ – флористика та фауністика) і багато інших вчителів. Значно розвинута за останні роки робота з організації ДУМ школярів в регіонах області: А.Костиря (ЗОШ №1 смт Чаплинки – точіння, різьблення деревини та виготовлення макетів історичних споруд); С.Буран (ЗОШ №3 м.Каховки – метало-пластика); М.Соценко (ЗОШ №3 м.Складовська – художнє оздоблення одягу) та ін.

Разом з різноманіттям технік тепер у школах знаходять застосування різноманітні форми організації позакласної роботи, їх можна класифікувати за різними ознаками. Залежно від

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

охоплення учнів розрізняють три основні форми організації позакласної роботи: масову, індивідуальну та групову.

До масової форми відносять такі заходи, коли охоплюється значна кількість учнів. Це лекції, доповіді, виробничі екскурсії, тематичні вечори та ін.

У деяких випадках виникає потреба в самостійній роботі окремих учнів (підготовка реферату, доповіді). Це є індивідуальна форма організації позакласної роботи учнів.

Групова форма позакласної роботи найхарактерніше проявляється в гуртках технічної та художньої творчості та ін. Тут об'єднуються невеликі колективи учнів, які працюють досить тривалий час у практично незмінному складі.

Звичайно, такий поділ форм організації позакласної роботи дещо умовний, бо на практиці гурткова робота поєднується з виробничими екскурсіями, тематичними вечорами підготовкою рефератів та ін.

Залежно від змісту роботи і поставленої мети розрізняють три основні типи гуртків, що реалізуються в системі трудової підготовки: предметні, позапредметні і гуртки-курси або гуртки-студії.

Предметні гуртки – це різноманітні гуртки, які мають своїм завданням поглибити знання і, головним чином, уміння, набуті учнями в процесі трудового навчання.

Позапредметні гуртки стоять поза навчальним предметом, хоч і спираються на них. Нахили учнів дуже різноманітні, їх неможливо охопити шкільними навчальними предметами. Дуже часто учні виявляють бажання займатися такою діяльністю, яка не пов'язана безпосередньо з будь-яким навчальним предметом, хоч і тяжіє до одного з них.

Гуртки-курси – це організаційна форма, де учні набувають певної професії, займають особливе місце в позакласній роботі.

У практичній діяльності шкіл та позашкільних дитячих закладах до сучасного часу склались такі типи гуртків технічної та художньої творчості:

1. Підготовчі технічні гуртки (для молодших школярів). У них учні в доступній формі знайомляться з елементами техніки та найпростішими технологічними процесами, працюю з папером, розвивають початкові вміння з обробки деревини, пластичної маси, металів. Учні виготовляють іграшки, нескладні моделі машин та механізмів, наочність та інше.

2. Предметні (науково-технічні) гуртки (фізико-технічні, хіміко-технологічні, агрохімічні, електро- та радіотехнічні й інші).

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Метою таких гуртків є розширення та поглиблення знань, закріплення практичних умінь учнів з різноманітних навчальних предметів, у тому числі й трудового навчання.

3. Спортивно-технічні гуртки (авіамоделльні, авто- та судомодельні, картингистів та інші). У спортивно-технічних гуртках учні вивчають спеціальну техніку, конструюють та виготовляють моделі і макети автомобілей, кораблів, локомотивів та інших технічних засобів пересування для спортивних змагань або демонстрацій на виставках.

4. Виробничо-технічні гуртки (юних дизайнерів, столярів-конструкторів, електротехніків, радіотехніків, конструювання лабораторій сільгосптехніки, приладобудування та інше). Ці гуртки об'єднують учнів, які цікавляться якою-небудь галуззю техніки або виробництва, намагаються оволодіти навичками роботи в цій галузі. Головне, що характеризує роботу виробничо-технічного гуртка – це моделювання відповідних машин, агрегатів, промислових установок, а також творча конструкторська діяльність гуртківців у вибраній галузі науки, техніки, виробництва.

Гуртки-студії художньо-прикладної творчості (художньої обробки деревини, металу, інкрустації, макраме, в'язання, мозаїки, художнього розпису, гончарства, вишивання, фарбування та художнього розпису тканини тощо). У них формуються естетичні смаки школярів, розвиваються їх індивідуальні інтереси до декоративно-ужиткового мистецтва, до прикладної художньої творчості.

Останнім часом на Херсонщині широкого поширення набули гуртки художньо-прикладної творчості, значно зменшилась кількість гуртків науково-технічного та конструкторського напрямку. Це зумовлено, в більшості випадках, відсутністю матеріально-технічної бази, яка необхідна для нормального функціонування та існування гуртка.

Однак, не дивлячись на те, що можливості створення гуртків художньої та прикладної творчості дещо більші, ніж гуртків технічної творчості, під час їх створення та існування також виникають значні проблеми, пов'язанні із створенням та утриманням матеріально-технічної бази гуртка, недостатнім фінансуванням з боку державних органів влади, відбором зацікавлених учнів та ін. Незважаючи на перелічені труднощі, проблема чіткої організації гурткової роботи такого нахилу актуальна, тому велику увагу слід приділяти дотриманню технології педагогічного керівництва діяльністю учнів, яка лежить

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

в основі керівництва позакласною та позашкільною виховною роботою.

Педагогічне керівництво навчальною діяльністю учнів у сучасній педагогічній науці визначається як процес керування групами людей, окремими особами, колективами, при якому керівник свідомо та доцільно керує, а керуємий – свідомо керується.

Так, педагогічне керівництво діяльністю учнів в позакласній роботі з декоративно-ужиткового мистецтва можна визначити наступним чином: взаємосвідомий, взаємоактивний процес переведення керованої підсистеми (колективу гуртківців) з одного стану в інший за допомогою доцільної діяльності суб'єктів керівництва (вчителів, керівників гуртка), у ході якої за допомогою регулюючих засобів (принципів педагогічної діяльності, методів, форм роботи тощо) досягається результат, що прогнозується.

Зміст засобів педагогічного керівництва: форм, методів, принципів, повинен забезпечувати реалізацію наступних вимог:

- **Сумісної діяльності** – в якій учень виступає не як об'єкт навчання та виховання, а як суб'єкт – активний учасник та співтворець. Така позиція в майбутній діяльності учня дасть йому змогу бути активним, проявляти максимум самостійності у вирішенні поставлених перед ним завдань та проблем, а також надасть змогу розвитку потреби в саморозвитку та самовихованні.

- **Інтенсифікації** – що досягається за рахунок комплексування та інтегрування змісту підготовки учнів на заняттях з трудового навчання та інших загальноосвітніх дисциплін, які викладаються в школі, із змістом програми гуртка ДУМ. Використання іноваційних засобів та методів навчання і виховання.

- **Зміни ролей** – яка реалізується на основі особистісно-рольового підходу до навчання та виховання, передбачає подолання відсутності об'єднуючих чинників у життєдіяльності учнів та педагога шляхом організації змістовного та цілеспрямованого спілкування школярів (між собою, з керівниками гуртка, викладачами, батьками та іншими членами суспільних відносин).

- **Єдності формуючого та діагностуючого підходів** – які враховують особистісні нахили та можливості кожного з гуртківців, їх наміри щодо подальшого життя, що потребує здійснення діагностики кожного учня (члена гуртка), результати

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

якої необхідно враховувати під час планування та проведення позакласної роботи.

На підставі даних вимог, визначилась наступна система принципів, методів та форм педагогічного керівництва діяльністю учнів у позакласній роботі учнів з ДУМ. Сучасні вчені і педагогіки пропонують наступний комплекс принципів, дотримання яких забезпечує досягнення поставленої мети та завдань:

1. **Принцип добровільності** – учні самі вибирають форму позакласної роботи, яка їх цікавить (кружок, секція та інше), а також галузь, що буде представлена в змісті та тематиці роботи створюваного колективу. Добровільність виявляється у виборі видів занять, об'єктів праці тощо.

2. **Принцип суспільної спрямованості** – зміст діяльності гурткових занять повинен носити суспільно значимий характер, відповідати актуальним задачам соціально-економічного розвитку країни, бути пов'язаним із досягненнями сучасної науки, культури та ін.

3. **Принцип ініціативи та самодіяльності** – під час діяльності необхідно враховувати побажання школярів, їх ініціативні пропозиції та дії, щоб під час занять учень міг проявити себе.

4. **Принцип розвитку винахідливості, дитячої художньої творчості.** Під час занять перед школярами повинні ставитись завдання пошукового, винахідницького характеру: створення нових приладів, установок, вдосконалення існуючих.

5. **Принцип урахування вікових і індивідуальних особливостей учнів** передбачає те, що завдання та зміст гурткових занять повинні відповідати можливостям учнів різного віку, бо гуртки комплектуються з учнів, різниця у віці котрих один-два роки.

6. **Принцип педагогічно-виправданого прагматизму** передбачає необхідність і можливість значного пріоритету практичної діяльності та зменшення теоретичної частини занять за рахунок самоосвіти з метою максимально можливого використання часу на продуктивне виготовлення гуртківцями обраних ними об'єктів. Такий прагматичний підхід підвищує зацікавленість та активність учнів.

7. **Принцип наступності** передбачає, що гурткові заняття повинні чітко плануватися, у роботі повинно весь час ураховуватись поступове ускладнення видів діяльності, які повинні бути доступні та, в той же час, сприяти розвитку відповідних вмінь та навичок практичної діяльності.

8. Принцип сприйнятливості передбачає певну узгодженість змісту навчального матеріалу уроків трудового навчання та інших шкільних предметів із змістом позакласної роботи, а також певну опору на знання та вміння учнів, отриманні на попередніх етапах їх підготовки під час роботи на наступних етапах.

Ураховуючи те, що в позакласній роботі з декоративно-ужиткового мистецтва відбувається як навчання учнів, тобто набуття ними нових знань, умінь та навичок, так і виховання учнів, тобто формування їх естетичного смаку, самосвідомості, громадської та особистої думки, загальнолюдських рис, світогляду тощо, можна сказати, що в позакласній роботі застосовуються як деякі методи навчання, так і деякі методи виховання. Тому і розглядати методи, які використовуються в позакласній роботі, необхідно як з боку методів навчання, так і з боку методів виховання.

Методи навчання – це спосіб, який дає позитивні наслідки у засвоєнні учнями знань, умінь та навичок. Методи навчання тісно пов'язані з методами виховання, оскільки неможливо сформуванню певної якості особистості чи поведінки, не навчаючи школярів нормам суспільної поведінки, не пояснюючи вимог, не формуючи певних поглядів і переконань. Методи виховання – це першоосновні способи діяльності вихователя, які спрямовані на формування позитивних загальнолюдських рис учнів, їх світогляду та певних переконань. У той же час методи виховання, а особливо такі, як пред'явлення вимог, заохочення, засудження, створення суспільної думки, приклад вихователя, виступають у ролі методів стимулювання навчальної діяльності. Більше того, без застосування методів виховання в процесі навчання неможливо забезпечити його успішне функціонування. Все це визначає необхідність розглядати ці методи в їх єдності.

Як і методи навчання, методи виховання об'єднують за певними ознаками в декілька груп:

1. Методи формування свідомості особистості учня – ця група методів включає в себе методи всебічної дії на свідомість, почуття та волю школярів. До цієї групи методів відносяться бесіди, лекції, приклади завдань, виконаних іншими учнями.

2. Методи організації діяльності, спілкування і формування досвіду поведінки – ця група методів передбачає організацію діяльності і формування досвіду суспільної поведінки. До складу методів виховання цієї групи входять

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

педагогічна вимога, суспільна думка, вправи, доручення, створення виховуючих ситуацій.

3. **Методи стимулювання і мотивації діяльності і поведінки** – ця група поєднує методи, які виконують функції регулювання, корегування та стимулювання поведінки і діяльності школярів. Це пов'язано з тим, що вчинки і дії школярів повинні бути так чи інакше оціненими; оцінка покликана закріплювати, зміцнювати чи, навпаки, руйнувати, стримувати, обмежувати форми і методи поведінки і діяльності, що утворюються. Цю групу методів складають змагання, заохочення і покарання.

4. **Методи контролю, самоконтролю та самооцінки діяльності і поведінки** – ця група методів покликана здійснювати постійний аналіз виховного процесу, давати йому об'єктивну оцінку.

Як свідчить досвід роботи провідних педагогів Херсонщини, застосування системи зазначених методів в цілому забезпечує досягнення певного виховного ефекту. Однак існує суттєва потреба в озброєнні масової практики засобами дослідження і перевірки педагогічної ефективності розроблюваних комплексів змістовно-методичного та матеріально-технічного забезпечення позакласної роботи з ДУМ. Така потреба зумовила розробку нами критеріально-оцінювального апарату, використання якого дозволить педагогам-практикам самостійно досліджувати і вдосконалювати методику своєї навчально-виховної роботи в означеному напрямку. Оскільки участь школярів у діяльності за напрямком декоративно-ужиткового мистецтва об'єктивно впливає на трудову та естетичну вихованість особистості, ми обрали ці два компоненти особистості в якості інтегративних критеріїв. Кожен з них має свою розгалужену структуру часткових критеріїв показників та проявів когнітивного і мотиваційно-поведінкового характеру. Наочно ці структури зображені в схемах 1 та 2.

Ураховуючи, що естетична вихованість особистості в більшому ступені, ніж трудова вихованість зумовлена емоційно-оціночними, емоційно-сенсорними та емоційно-регулятивними компонентами, ми вважали за необхідне для підвищення валідності дослідження ефективності естетичного виховання застосувати спеціальні методики діагностики показників цих компонентів у гуртківців після конкретних етапів їх діяльності.

Схема 1. Структура критеріїв та показників трудової вихованості

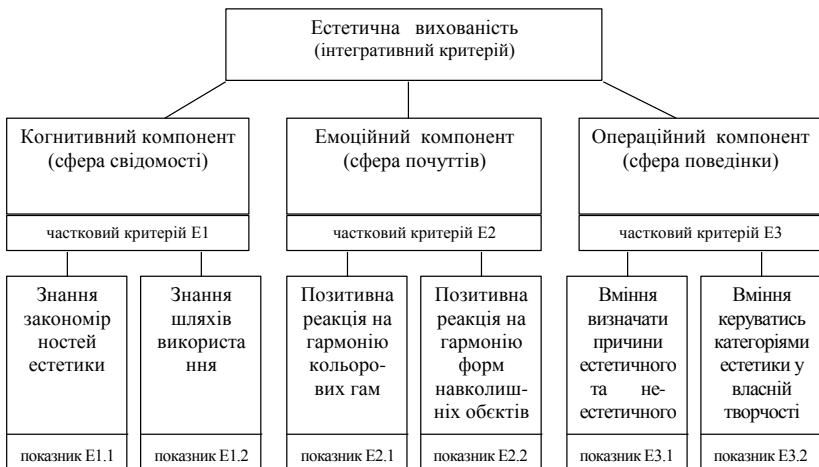

Схема 2. Структура критеріїв та показників естетичної вихованості

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

В якості одного з таких діагностуючих засобів динаміки змін інтегрованого критерію естетичної вихованості нами розроблений і пройшов експериментальну перевірку комплекс з трьох груп тестів. При цьому ми спирались на наступні логіку і алгоритм складання тестового матеріалу:

– У сучасній українській мові слово „тест” означає „проба”, „завдання”, „іспит”, „перевірка” і вживається (в основному) в галузях психології, педагогіки, медицини. У практиці тестування розрізняють психологічні й педагогічні тести. Існують також тести змішаного типу, тобто такі, що водночас дозволяють діагностувати і психічні властивості, і педагогічно набуті новоутворення. Такі тести – це система завдань специфічної форми, визначеного змісту, зростаючої складності та ступеню застосування емоційно-вольової та інтелектуальної сфери психіки. Ураховуючи, що естетичні властивості особистості лежать на межі психологічного і педагогічного в структурі особистості, ми вважали за доцільне розробити саме тести психолого-педагогічного типу.

1. Структурування властивостей, які досліджуються тестуванням.

2. Встановлення логічних звязків між результатом тестування і причинами, які привели до цього результату.

3. Складання тестових завдань на базі структурно-логічних схем.

4. Вибір оптимальної форми тестових завдань.

5. Перевірка тестів у різних типах аудиторій, різних групах учнів.

Спираючись на зазначений алгоритм, ми розробили три групи тестів, узгодивши їх зміст з логікою і змістом діяльності учнів у галузі декоративно-ужиткового мистецтва, попередньо випробувавши з учнями ВПУ №2, що навчаються за спеціальністю „Художній розпис”, і переконавшись в їх певній ефективності, застосували як методичні засоби для діагностики та тренінгу якостей естетичної вихованості гуртківців у загальноосвітніх закладах.

Перша група тестів розроблена нами спеціально як засоби діагностики емоційно-оціночних властивостей особистості, друга – для діагностики і розвитку емоційно-сенсорних процесів, третя – для оцінки та тренінгу емоційно-регулятивних функцій. До першої групи ввійшли тести на виявлення знань учнів про певні категорії естетики щодо кольорових гам, пропозицій, композицій та техніки їх використання в художніх творах, в одязі

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

людей, побуті тощо.

Для другої групи ми розробили тести з визначення пріоритетів позитивної реакції почуттів, що зумовлюють задоволення та стійке вибіркове ставлення особистості до оточуючих об'єктів.

Третя група тестів складена таким чином, що вони дозволяли діагностувати вміння використовувати певні закономірності естетики в практичній діяльності.

Для кожної групи було розроблено по 15 тестів. Такі тести мають характер невеликих проблемних завдань. Наводимо їх приклади:

Тести першої групи.

1. Вкажіть серед перелічених нижче три прості (монохроматичні) кольори:

- а) червоний; б) помаранчевий; в) жовтий; г) зелений;*
- д) блакитний; е) синій; ж) фіолетовий; з) рожевий.*

2. Змішуванням яких кольорів можна отримати смарагдовий колір:

- а) синій, голубий та червоний;*
- б) зелений, жовтий та фіолетовий;*
- в) фіолетовий, помаранчевий та синій;*
- г) синій, голубий та жовтий;*
- д) синій, зелений та червоний.*

3. Вкажіть принцип композиції художнього оформлення об'єкту, який передбачає використання одного елементу декілька разів:

- а) ритмічність; б) повторюваність; в) пропорційність;*
- г) симетричність; д) стилістичність; е) цілісність;*
- ж) утилітарність; з) гармонійність.*

4. Характерне для художнього або художньо-промислового твору розміщення основних елементів і частин в певній системі, послідовності, із застосуванням прийомів з'єднання в цілісний образ це:

- а) симетрія; б) пропорція; в) гармонія;*
- д) ритм; г) композиція; е) стиль.*

5. Художні твори Куїнджі мають спільну ознаку, за якою їх легко відрізнити від творів інших художників. Який прийом використовував Куїнджі для досягнення такої особливості своїх картин?

- а) контрастність; б) асиметрію; в) ритмічність;*
- г) акцентуацію; д) багатобарв'я; е) гіперболізацію.*

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

6. Яку оптичну ілюзію зумовлює чорний одяг на людині:

- а) збільшує габарити фігури людини;
- б) підкреслює повноту фігури;
- в) зменшує габарити;
- г) відволікає від особливостей фігури;
- д) підкреслює особливості фігури.

Тести другої групи.

1. Яке співвідношення сторін предмету прямокутної форми зумовлює найбільше емоційне задоволення при розгляді цього предмету:

- а) 1:1,5; б) 1:2; в) 1:2,5; г) 1:3; д) 1:4.

2. Співставте характерні риси особистості людини з кольором який на вашу думку відповідає кожній рисі:

- А) ніжність _____ а) жовтий;
- Б) лагідність _____ б) червоний;
- В) експресивність _____ в) синій;
- Г) врівноваженість _____ г) зелений;
- Д) хоробрість _____ д) сірий;
- Е) скромність _____ е) фіолетовий.

3. Назвіть чотири основні причини, що зумовлюють феноменальний ефект сприйняття “чорного квадрату”:

- а) висока частота енергетичного подразнення сітчатки ока довжиною світлової хвилі “чорного кольору”;
- б) прямолінійність ліній сторін квадрату;
- в) нестандартність ідеї художника;
- г) прямокутність усіх кутів, що зменшує навантаження аналітичного мислення при їх порівнянні між собою;
- д) відсутність енергетичного подразнення сітчатки ока довжиною світлової хвилі “чорного кольору”, що створює передумови для заспокоєння;
- е) уявне відчуття нескінченності, що ілюзорно збігає в центр “чорного квадрату”;
- ж) орієнтація двох пар сторін паралельно та перпендикулярно лінії горизонту, з якою людина завжди порівнює орієнтацію навколишніх предметів.

4. Який основний художній прийом використаний у фрагменті зображеному на рисунку?

ЛОГИКА

- а) симетрія;
- б) нюанс;
- в) концентрація;
- г) контраст;
- д) ритмічність.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

5. З якою метою в деяких художніх творах автори навмисно порушують пропорції при зображенні людського тіла?

а) для привертання уваги глядача до непропорційного фрагменту як основного носія ідеї художника;

б) для відвертання уваги глядача від основної сюжетної ідеї твору;

в) для перевірки точності окоміру глядача.

6. Сукупність яких двох кольорів викликає, на вашу думку, відчуття гармонії?

а) червоний + синій;

г) коричневий + синій;

б) червоний + зелений;

д) коричневий + зелений;

в) фіолетовий + зелений;

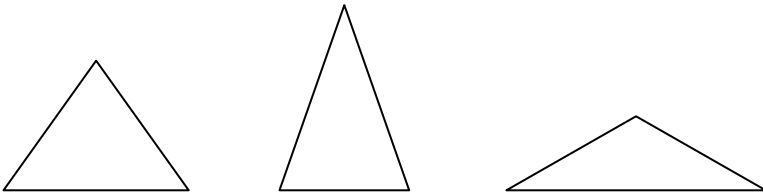
е) черний + червоний.

Тести третьої групи.

1. Виберіть довжину, яку слід відрізати від тканини шириною 80см, щоб отримати заготовку для панно, виконаного в техніці батік максимально наближену до "золотого перетину":

а) 40см; б) 60см; в) 80см; г) 100см; д) 130см.

2. Перед вами три трикутники. Домалуйте в кожному з них зображення рослинних елементів, які можуть бути використані як мотиви для художніх композицій розпису деревини в традиціях різних регіонів України:

3. Вкажіть який елемент об'єднує в єдиний цілісний образ орнамент, мотивом якого є виноград:

а) листя; б) лоза; в) грони суусики

4. Яким прийомом ви б скористалися, якби вам довелось оформлювати видовжений у горизонтальному напрямку стелд, щоб створити оптичну ілюзію збільшення його висоти і зменшення довжини:

а) зобразили б основний зміст на фоні вертикальних ліній пастельної тональності;

б) зобразили б основний зміст на фоні горизонтальних ліній пастельної тональності;

в) допишіть свій варіант _____

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

5. Яким кольором ви зафарбували б фрагмент на художньому творі, щоб зосередити на ньому зір людини в перші секунди розгляду твору:

а) білим;	є) жовтим;	ж) чорним;
б) синім;	д) червоним;	з) блакитним;
в) зеленим;	е) фіолетовим;	й) сірим.

6. Який психологічний ефект зумовлює використання для одягу тканин з яскравими великими квітами?

- збільшує габарити фігури людини;
- відволікає від особливостей фігури;
- зменшує габарити фігури;
- підкреслює особливості фігури.

Діагностика показників естетичної вихованості шляхом тестування гуртківців за тестами зазначених груп, здійснена на заняттях творчих об'єднань школярів з ДУМ, показала тенденцію більш ефективного впливу такого змістовно-методичного забезпечення на формування компонентів трудової та естетичної вихованості школярів, що може розцінюватись як доказ можливості і доцільності його впровадження в масову практику виховання гуртківців у позакласній роботі з художньої творчості та декоративно-ужиткового мистецтва як одного з провідних шляхів відродження української національної культури.

Гончаренко Л.А.

ФОРМУВАННЯ В ОСОБИСТОСТІ УЯВЛЕННЯ ПРО ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

В умовах оновленого суспільства різні сфери людського життя переживають певні перетворення. Такі перетворення відбуваються і в системі освіти, яка шукає нових шляхів свого вдосконалення. І це природно, оскільки новий час, нове суспільство вимагають і введення інновацій.

Сучасне українське суспільство ставить перед освітянами низку нагальних проблем, яку педагоги покликані вирішувати. Однією з таких актуальних проблем є формування в особистості уявлення про багатокультурність та цілісність світу. Особливо необхідною воно постає на сучасному етапі через процес глобалізації світу, який відбувається на політичному, економічному, культурному рівнях.

Культурна глобалізація – це явище нове, яке перебуває на початковій стадії формування. Під час такого процесу

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

відбувається зближення культур, яке в свою чергу може призвести до втрати багатьма народностями національної культури. Щоб цього не сталося, необхідно в країнах з багатоетнічним населенням враховувати етнокультурний фактор, а також створювати умови для ознайомлення з культурами інших народів і разом з тим виховувати толерантне ставлення одні до одних. Саме такі умови закладені в ідеях полікультурності, що набули поширення в багатьох країнах світу і стали актуальними в Україні.

Звичайно доносити до людей такі ідеї покликані освітяни, які можуть це зробити в контексті полікультурної освіти і виховання.

В Україні така освіта і таке виховання є складовою національної освіти, що передбачено Національною доктриною розвитку освіти. Закладені такі ідеї і в Державному стандарті базової та повної середньої освіти, в інших документах. Отже, “полікультурна освіта і виховання учнів загальноосвітньої школи – така організація і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності учнів, взаємостосунків, яка забезпечує ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні, створення умов для виникнення між ними почуття довіри і солідарності, уміння взаємодіяти” [1, 4].

Звичайно, на сьогоднішній день в Україні такої освіти потребують не лише діти, а й дорослі, зокрема педагоги, які мають бути готовими до професійної діяльності за таких умов. А якщо вчителі володіють необхідними знаннями, то вони зможуть виховати особистість, здатну жити в умовах полікультурного середовища.

Важливу роль на сучасному етапі у формуванні ідей багатокультурності належить учителям, оскільки вони виступають посередниками між культурою та особистістю. Саме педагог має виховати особистість з демократичним світоглядом, яка б з повагою ставилася до культур, релігій тих народів, що живуть поруч. Забезпечити таке виховання краще на уроках гуманітарних дисциплін, де вчитель має сформувавати в дітей сутнісне розуміння культури, як явища, що має складну структуру.

Серед гуманітарних предметів особлива роль у процесі такого формування належить суспільствознавчим дисциплінам, бо історія й археологія, етнографія й фольклористика, мовознавство й топоніміка, інші історичні дисципліни дають багатющий фактологічний матеріал, який переконливо демонструє, що Україна – це єдиний, взаємопов’язаний і

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

взаємозалежний полікультурний світ. Але при цьому ми не можемо виключати з цього процесу педагогів, що подають знання з інших наук, оскільки полікультурність має міждисциплінарний характер, тобто вона вплітається в усі навчальні дисципліни. І це недаремно, бо один або навіть декілька предметів не в змозі пояснити всі необхідні аспекти культурного життя етносів. Отже, знання з полікультурності мають подаватися на всіх шкільних предметах.

Щодо суспільствознавчих дисциплін, то вони мають бути фундаментом, який закладається при формуванні ідей багатокультурності. Необхідні знання щодо такого формування містяться у Державному стандарті базової і повної середньої освіти, в якому подається зміст освітньої галузі “Суспільствознавство”. Стосовно нашого питання в змісті галузі є розділ – “Людина і культура”, в якому необхідно розкрити “багатоманітність культури, культурну спільність людей” [2, 5]. Окрім змісту в документі зазначені вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, які передбачають: “Уявлення про співвідношення матеріальної і духовної, національної і загальнолюдської культури, культурної спільності людей; полікультурний характер сучасного суспільства і необхідність злагоди між представниками різних культур [2, 5]. Таким чином, вищезазначена освітня галузь має подати найширші знання з полікультурності.

Керуючись вимогами до рівня знань учнів, варто зазначити, що формувати у дітей уявлення про полікультурність необхідно з розуміння терміна “культура”, який на сьогодні має чисельну кількість визначень та подається і в широкому, і у вузьких значеннях.

На уроках історії вчителів варто подавати відомості про різноманітність культур, про природність їх існування і за допомогою таких відомостей формувати у дітей уявлення про багатокультурність суспільства, в якому вони живуть. Формуючи такі знання, педагогу доречно особливу увагу школярів звернути на те, що поряд існують інші стилі життя, які не схожі між собою, але при цьому кожен з них є також важливим і має право на існування.

Усвідомлення дітьми поняття “культура” допоможе їм збагнути співвідношення між матеріальними і духовними, загальнолюдськими та національними цінностями. Отже, діти мають знати і розуміти, що представники різних етнічних груп

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

мають спільні риси, але в свою чергу у кожної народності ці риси проявляються по-своєму.

Історичний матеріал є найкращим прикладом, за допомогою якого можна проілюструвати стосунки народностей на різних етапах їх співіснування. Аналіз таких стосунків допоможе дитині розібратися в причинах їх виникнення і дасть можливість зробити певні висновки.

Особливістю історичної науки є те, що вона розглядає становлення єдиного історичного простору. Завдяки історії діти мають можливість познайомитися з культурами минулого: дізнатися про обмеженість первісного суспільства, про шляхи формування сучасних спільнот тощо, а головне – прослідкувати за процесом становлення міжкультурних стосунків. Увагу дітей на уроках історії варто звернути на те, що заселення нових територій спонукало представників одних етнічних груп контактувати з іншими народами, що іноді призводило до об'єднання в держави; що колонізація земель посилила взаємовплив культур та цивілізацій. Народи почали обмінюватися один з одним матеріальними і духовними цінностями. Під час такого обміну відбувався взаємовплив та збагачення культур. Згодом виникають економічні зв'язки, що призводять до зближення. З появою торгівлі відбувається не тільки обмін товарами між людьми, а й передача культурних, наукових цінностей. Отже, уроки історії допоможуть школярам не лише прослідкувати умови формування полікультурних середовищ, а й зрозуміти наслідки впливу однієї культури на іншу, наприклад, європейської на інші регіони світу.

Таким чином, історія подає дітям величезний фактичний матеріал, що сприяє усвідомленню ними процесів становлення та розвитку полікультурного середовища. Саме історична наука при вивченні полікультурних спільнот надає важливого значення процесам їх становлення у часі та просторі.

Ефективними щодо формування у дітей уявлення про полікультурність є умови, які сприяють залученню учнів до процесу вирішення різноманітних ситуацій, в яких зачіпаються міжетнічні відносини або постає необхідність прийняти рішення з тих чи інших етнічних питань. Таку роботу проводять під час обговорення, яке спонукає дітей до прийняття обдуманого рішення. Вчитель, готуючись до таких занять, має враховувати широке коло питань, що стосуються різних етнічних груп, а також спиратися не лише на історичний матеріал, а й на сучасні проблеми, з якими стикаються народності у реальному житті.

Разом із знаннями про культурні відмінності варто формувати в школярів толерантні стосунки, які мають проявлятися до людей незалежно від приналежності до етнічної групи, тобто виховувати в дитини міжетнічну толерантність. Остання допоможе учневі позбавитися від стереотипів, ксенофобії, схильностей до дискримінації, расизму, шовінізму. Отже, завдання вчителя полягає у вихованні в молоді таких стосунків, що базуються на взаємосприйнятті, взаємотерпимості і взаємоповазі до різниці в поглядах, уявленнях, переконаннях та діях.

Отже, вищесказане дає можливість зробити висновок про те, що суспільствознавчим дисциплінам належить важлива роль у формуванні в особистості уявлення про різноманітність та багатокультурність суспільства, де живуть представники різних етнічних, культурних, релігійних груп, стосунки яких мають базуватися на взаєморозумінні, толерантності.

1. Голік Л.О., Клиненко Т.В., Красовицький М.Ю., Левченко Г.І. Полікультурна освіта в Україні // Завуч. –1999. – № 29/35 (жовтень). – С.3-4.
2. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Історія України. – 2004. – №9.– С.5.

Кулькіна Є.П.

РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Соціалізація є процесом і результатом засвоєння і подальшого активного відтворення індивідом соціального досвіду. У процесі спільної діяльності і спілкування формується його соціальність – культура мислення і культура почуттів, культура духовного життя і культура поведінки.

Поза людським суспільством духовний, соціальний, психічний розвиток відбуватися не може. Про це свідчать досить характерні факти.

Упродовж останніх десятиліть у багатьох газетах друкувалася коротка інформація: “11 років на горищі”. В Текумсі (Канада) стало відомо, що одна жінка тримала замкненими на горищі трьох із своїх шести дітей протягом 11 років. Вона боялася, що господар вижене її з квартири, якщо дізнається, що вона має шістьох дітей, а не трьох, як сказала йому, наймаючи квартиру. Тепер діти не вміють говорити і ходити. Вони недорозвинуті розумово, проходять лікування в психіатричній лікарні.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Як бачимо, достатньо було дітей, які вже досягли певного рівня розвитку, позбавити необхідних умов життя, спілкування з людьми, як вони втратили такі невіддільні від людини особливості, як здатність ходити, говорити, відстали у своєму розумовому розвитку.

Успадковані задатки розвиваються прямо пропорційно тим елементам середовища, з якими дитина нерозривно пов'язана, активно взаємодіє. Так, задатки до мовлення самі по собі ще не визначають, чи буде дитина загалом розмовляти. Це залежить від наявності відповідного оточення – людей. Ці задатки також не визначають, яка саме мова буде розвиватися. Це залежить від того, якою мовою розмовляють люди, які безпосередньо оточують дитину. Мова дитини розвивається у зв'язку з її природною потребою спілкуватися і намагання взяти активну участь у діяльності оточуючих її дорослих і ровесників, шляхом її активних дій з приводу оволодіння мовою. Про вплив безпосереднього оточення на ступінь засвоєння мови свідчать численні життєві факти.

Дитина будь-якої національності може знати чи не знати рідну мову, якщо її сім'я живе в середовищі людей іншої національності. Якщо в сім'ї розмовляють рідною мовою і спілкуються нею з дитиною, то дитина її опанує. Тим часом спілкування з людьми, що її оточують, дає змогу одночасно засвоїти й іншу мову. Якщо ж у сім'ї з дитиною будуть розмовляти лише мовою оточуючих, то рідної мови вона знати не буде. Іноземна мова засвоюється швидше і глибше, якщо людина певний час живе серед людей, які розмовляють цією мовою.

Чимало дослідників намагалися встановити точні кількісні пропорції впливу середовища і спадковості на розвиток людини.

Усе, що характеризує сформовану особистість, індивідуальність має свої передумови в генетичній природі індивіда. Проте ця природа не визначає якостей майбутньої особистості, індивідуальності. Вона утворюється і розвивається як результат взаємодії даної людини з оточуючим соціальним і природним середовищем, його власною життєдіяльністю і вихованням. В яких пропорціях переплетуться ці фактори, до якого результату призведе їх взаємодія, залежить від багатьох причин, дію яких ні врахувати, ні виміряти неможливо. Тому кожна людина розвивається “по-своєму”, і ступінь впливу середовища на її розвиток у неї також свій.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Зміст поняття “соціалізація” є нестабільним і неоднозначним. Представники структурно-функціонального напрямку американської соціології (Т.Парсонс, Р.Мертон) лід соціалізацією розуміють процес повної інтеграції особистості в соціальну систему, в ході якого відбувається її пристосування.

Останнє традиційно розкривається цією школою за допомогою поняття “адаптація”. Тому “соціалізація” трактується як процес входження людини у соціальне середовище і її пристосування до культурних, психологічних та соціологічних факторів.

Представники гуманістичної психології (Г.Олпорт, К.Роджерс та інші) під соціалізацією розуміють процес самоактуалізації “Я – концепції”, самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, як процес подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню.

Ці підходи не суперечать один одному, а визначають двосторонній характер соціалізації. Особистість засвоює соціальний досвід (етнічні, класові, групові, професійні та інші соціальні стереотипи і стандарти, сформовані суспільством) шляхом входження до системи існуючих соціальних зв'язків. Водночас через природну активність вона зберігає і розвиває тенденцію до автономії, незалежності, свободи, формування власної позиції, неповторної індивідуальності. Саме ця тенденція і забезпечує розвиток та перетворення не тільки особистості, а й суспільства.

Таким чином, єдність процесів адаптації, інтеграції і самореалізації забезпечує оптимальний розвиток особистості в її взаємодії з середовищем, що оточує, а їх перетин і є суттю соціалізації.

Процес соціалізації ніколи не завершується, він продовжується безперервно протягом усього життя. Йому властива внутрішня динаміка здобутків і втрат (Г.С.Костюк), безмежність саморозкриття особистості.

Соціалізація може бути регульованою і спонтанною. Вона здійснюється як у навчальних закладах, так і поза ними [1, 69-72].

Становлення особистості починається в дошкільному віці з ранньої етнізації та соціалізації дитини, тобто з її природного входження в духовний світ і традиційне життя рідного народу, в культуру нації як складову загальнолюдської культури.

Словник психолого-педагогічних термінів подає наукові визначення поняття “соціалізація”. Це відповідно:

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда;
- утворення її як особистості;
- включення у суспільне життя як активної та дійової сили;
- процес входження особистості в соціальне середовище;
- пристосування до соціального середовища;
- освоєння соціальних ролей та функцій.

За визначенням Віри Кузьменко, про соціальну компетентність дошкільняти свідчитимуть певні показники. Дитина:

- знає, що саме становить моральні цінності для даного колективу;
- варіює свою поведінку задля пошуку найбільш адекватної за тих чи інших умов;
- прагне впливати на інших для підтримки позитивних цінностей;
- узгоджує свою поведінку з поведінкою однолітків через самозіставлення;
- володіє вмінням коректно (за змістом та інтонацією) обстоювати власні інтереси.

Тобто в дитини мають бути сформовані: чесність, сумлінність, охайність, доброзичливість; відповідальне ставлення до виконання трудових завдань та доручень; уміння доводити справу до кінця; діставати втіху від цікавої роботи; бажання допомагати іншому; зацікавлення професіями дорослих; шанобливе ставлення до всього, що виготовлене людськими руками.

Таким чином, соціалізація дитини дошкільного віку – одна з передумов формування життєздатної особистості; вона найефективніше здійснюється в процесі виконання трудових завдань [2].

Залучення дітей до посильної праці, до виконання нескладних трудових завдань може стати основою формування багатьох соціально-моральних якостей [3].

Головними трансляторами соціальних і культурних цінностей були і залишаються батьки дитини. Сила виховного впливу сім'ї зумовлена характером процесу засвоєння морального досвіду в ній. Цей процес має ряд особливостей: вплив батьків є найпершим впливом дорослих на формування особистості дитини, а перше сприймання, як відомо, є найсильнішим і має тенденцію до збереження; воно здійснюється передусім шляхом реального прикладу життя

батьків; торкається багатьох сторін життя дитини, у тому числі і найпотаємніших, що створює особливу психологічну і емоційну атмосферу в сім'ї; спирається на традиції слухняності, що панують у стосунках з батьком і матір'ю.

Спілкування з ровесниками є неодмінною умовою соціалізації дитини. Воно створюється у таких малих групах, як групи дитячого садка, різні дитячі об'єднання.

Міжособовим відношенням дитини з ровесниками властива вікова динаміка. Так, дошкільники у грі і реальному житті відтворюють взаємини дорослих, реалізують норми і цінності, які засвоїли у спілкуванні з ними. Якщо дошкільник дотримується цих норм, то він оцінюється іншими дітьми позитивно, якщо ж відходить від них, то виникають "скарги" дорослому, викликані бажанням підтвердити норму. Відносини дітей у групах ровесників характеризуються ситуативністю і нестійкістю. Діти часто сваряться і швидко миряться. Проте саме в цьому спілкуванні відбувається засвоєння певних норм взаємодії. Від позиції дитини в групі, уміння спілкуватися, популярності серед ровесників, інтенсивності спілкування залежить прискорення процесу соціалізації.

1. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник. – 3-є видання, доповнене. – 2001р. – С.69-79.
2. Артемова Л. Соціалізація дитини в родині // Дошкільне виховання. – 2004. – №3.
3. Калуська Л. Праця як важливий засіб ранньої соціалізації дитини // Дошкільне виховання. – 2004. – №3.

Міхова Т.В.

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ПОКАЗНИК ЙОГО ПІДГОТОВКИ ДО ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ПРОДУКТИВНИХ СПОСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз наукових джерел щодо проблеми продуктивної діяльності засвідчує, що діяльнісна природа творчості може бути предметом цілеспрямованого педагогічного керівництва (М.В.Дьомін, О.Л.Нікіфоров).

Спираючись на визначення вчених (Виговської О.І., Кан-Каліка В.О. Посталюк М.Ю.), творчого, продуктивного характеру професійна діяльність педагога набуває під впливом зовнішніх чинників, але визначається його внутрішніми, суб'єктивними чинниками.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Втім, підготовка майбутніх педагогів до формування у школярів продуктивних способів образотворчої діяльності за традицією розглядається як процес “формування” або “виховання” особистості професіонала. Проте відомо, що виховання – це поняття переважно зовнішнього впливу на розвиток особистості. Цей вплив може бути стихійним або цілеспрямованим. Він може бути чітко визначений за своїми організаційними засобами, методами виховного впливу і відтоді йдеться про формування особистості, тобто фіксується момент усвідомленого, педагогічно керованого і доцільного впливу на процес розвитку особистості.

Виявлення змісту і методики організації навчального процесу, які позитивно впливають на засвоєння майбутніми вчителями продуктивних способів образотворчої діяльності і забезпечують їх перенесення у сферу організації образотворчої діяльності учнів, може відбуватися за різною логікою, на підставі різних засад, з орієнтацією на різні показники результативності цього процесу. Метою статті ми означили пошук засад у творчій природі продуктивних способів образотворчої діяльності, їх культуровідповідності в межах художньо-педагогічної компетентності майбутнього вчителя.

Звертаючись до поняття “компетентність”, ми враховували, що це є найбільш загальний показник результативності та ефективності процесу підготовки особистості до виконання певної діяльності. У довідковій літературі “компетентність” визначається як похідне від латинського *competere*, що означає „домагаюсь, відповідаю, підходжу”. Ознаками компетентності є знання та досвід у певній галузі [6]. В іншому словнику компетенція розглядається як “коло питань, у яких хто-небудь добре обізнаний” [4]. Тобто компетентний фахівець – це той, хто знає, є обізнаним у певній галузі.

Стернберг Р. розглядає компетентність як психологічне явище, новоутворення в структурі особистості, яке є наслідком розвитку певних розумових процесів. А саме: планування, відстеження, оцінка та пошук шляхів і засобів рішення проблеми, отримання й оброблення інформації. Основу формування компетентності складає накопичення бази знань та набуття досвіду її організації та реорганізації: “Широка та організована база знань і проблемні схеми, що виникають разом з нею, складають фундамент для різноманітних видів компетентності” [5, с.16].

Отже, педагогічна компетентність вчителя – це

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

новоутворення в структурі особистості, що визначає його відповідність виконуваній педагогічній діяльності і виникає внаслідок здобуття бази знань щодо сутності і способів здійснення цієї діяльності, набуття вмінь і навичок їх використання у сфері вирішення завдань, що входять у професійно-педагогічну діяльність.

Художньо-педагогічна компетентність – це окремий випадок прояву означеного вище новоутворення, який визначається особливостями професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва, а саме: вмінням навчати, розвивати та виховувати дітей, використовуючи засоби образотворчої діяльності. Вчитель образотворчого мистецтва, здійснюючи свою педагогічну діяльність, повинен не тільки володіти знаннями в галузі цієї діяльності, але й володіти знаннями та певним досвідом художньо-образотворчої діяльності. Образотворча діяльність являє собою той реальний матеріал, зміст та властивості якого визначають мету, конкретні завдання й засоби педагогічної діяльності вчителя образотворчого мистецтва.

Відомо, що компетентність у виконанні будь-якої діяльності на психологічному рівні виявляє себе як взаємодія когнітивного і операційно-дієвого компонентів у структурі діяльності. Зважаючи на це, емпіричні показники художньо-педагогічної компетентності майбутніх учителів щодо формування продуктивних способів образотворчої діяльності у школярів, ми визначили в такий спосіб.

Когнітивний компонент – це наявність знань про: сутність продуктивної образотворчої діяльності й ознак її прояву; систему дій, що забезпечує продуктивний характер образотворчої діяльності; засоби педагогічного стимулювання продуктивних способів образотворчої діяльності; основи образотворчої грамоти та закономірності створення художнього образу засобами образотворчої діяльності.

Для визначення операційно-дієвого компонента, як уміння оперувати (використовувати) знаннями, ми виділили такі ознаки: вміння визначати мету образотворчої діяльності і формулювати її як певне пізнавальне завдання; вміння планувати процес розв'язання цього завдання засобами образотворчої діяльності; вміння стимулювати творчу активність особистості до експериментування із засобами образотворчої діяльності; вміння усвідомлено реконструювати й аналізувати процес створення продукту образотворчої діяльності.

За визнанням багатьох дослідників-педагогів, творчий,

продуктивний характер професійної діяльності педагога визначається її внутрішніми, саме суб'єктивними чинниками (Виговська О.І., Кан-Калік В.О.) “Це педагогічна діяльність, в якій підчас її здійснення на правах мети й результату та за рахунок її засобів твориться її суб'єкт – учитель” [2].

Потреба врахування єдності зовнішнього і внутрішнього впливів, суб'єктивного і об'єктивного, природного і суспільного в процесі підготовки майбутніх учителів до формування в школярів продуктивних способів образотворчої діяльності обумовила визначення такої наукової концепції, яка б задовольняла всім цим вимогам. Ми дійшли висновку, що таким вимогам задовольняє культурно-діяльнісна концепція становлення особистості як професіонала [35]. Згідно з цією концепцією особистість як професіонал формується не просто в результаті впливу на неї умов соціального середовища, соціального оточення, а в результаті того, що індивід самостійно входить у “світ людини”, узгоджуючи систему власних потреб, знань, цінностей, що формуються в процесі його соціалізації, з потребами і вимогами відповідних соціальних інституцій суспільства. З погляду на індивіда як активного суб'єкта, що творить самого себе, впливає, що практична участь індивідів у творчій, продуктивній діяльності є необхідною передумовою формування в нього відповідних особистісних властивостей. Цей процес, з точки зору культурно-діяльнісної концепції, визначається поняттям соціалізації, яке розуміється як “становлення особистості через формування в індивіда конкретних соціально-історичних властивостей завдяки предметно-діяльнісному засвоєнню ним певної системи загальних форм культури конкретного суспільства” [3, с.139].

Залучення індивідів до процесу засвоєння наявних форм культури відбувається, за культурно-діяльнісною концепцією, засобами спілкування. Саме навчання через спілкування, на думку авторів, залишає місце для самостійного усвідомленого вибору особистості в тому, що вона бажає опанувати та включити у власний образ світу і життєдіяльності.

Усвідомлення творчого процесу пов'язано з виходом цього процесу на логічний рівень. Потреба у виході на цей рівень виникає відтоді, коли людина намагається, чи зобов'язана, передати знайдений спосіб рішення проблеми іншому. Така ситуація вимагає розчленування зливої на психологічному рівні взаємодії суб'єкта і об'єкта, визначення власне дій суб'єкта, за допомогою яких він опановував властивості об'єкта і

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

перетворював їх згідно зі своїм задумом-метою. Водночас усвідомлюються ті зміни, які відбулися в об'єкті як прямий чи побічний результат дій суб'єкта.

З цього випливає, що усвідомленість творчого процесу не тільки не суперечить природі цього процесу, але й є його важливою ознакою відтоді, коли виникає потреба передати досвід створення нового комусь іншому, або ще раз відтворити його.

Це дає підстави для висновку, що збереження в культурі зразків продуктивної діяльності відбувається тоді, коли інша людина, інші покоління навчаються способу створення нового в продуктах своєї діяльності.

На нашу думку, використання вчителем продуктивних способів образотворчої діяльності, як показник художньо-педагогічної компетентності, визначається через те, що він спрямовує свої дії на: досягнення позитивного характеру у взаємодії учителя й учнів, яка відбувається на уроках малювання в процесі усвідомлення образотворчої діяльності; адекватне розуміння й сприймання можливостей в образотворчій діяльності, позитивне ставлення до них у кожного учасника педагогічного процесу (учителя та його учнів); готовність до постійного усвідомленого вдосконалення й оптимізації як власної образотворчої діяльності, так і діяльності своїх учнів; толерантність щодо розмаїття способів та форм самовираження учнів в образотворчій діяльності.

Отже, зміст означених дій, їх перенесення в процес навчання цій діяльності школярів вимагають відтворення в змісті і методиці організації навчально-виховного процесу таких принципів: єдність культуровідповідного, діяльнісного й особистісного підходів в організації процесу навчання образотворчій діяльності; самопізнання і саморозвиток особистості в образотворчій діяльності; педагогічне управління й особистісне самоуправління процесом образотворчої діяльності, спрямованого на співпрацю і співтворчість учителя та учнів у цій діяльності.

1. Виговська О.І. Підготовка сучасного вчителя до творчої педагогічної діяльності: концепція, технологія. – К.: НПУ, 1997. – 22 с.
2. Виговська О.І. Творча педагогічна діяльність. Авторська концепція. – К.: ПДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1997. – 21 с.
3. Москаленко В.В., Циба В.Т. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 4. – С.136-142.

4. Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под общей ред. Н.Ю.Шведовой: Изд. 18-е. – М., 1986. – 797 с.
5. Практический интеллект / Под ред. Р.Стернберга. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
6. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров: изд. 4-е. – М.: Сов. Энциклопедия, 1987. – 1600 с.

Свириденко Л.О.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Більшість освітян нашої країни розуміють, що правильним і продуктивним підходом до розбудови системи освіти України в сучасних умовах може бути особистісно-орієнтована педагогіка. Ця педагогіка висуває такі завдання:

- розвиток здібностей учнів до самовизначення;
- розкриття обдарованості дітей;
- сприяння самореалізації учня.

Нові уявлення про природу, процеси пізнання, розвиток науки та людини за останні роки пояснюють актуальність цієї теми.

Мета статті полягає в тому, щоб, користуючись теоретичними наробками вчених і вчителів-практиків, визначити пріоритетні напрямки діяльності вчителя і учнів на уроках біології в умовах особистісно-орієнтованого навчання.

Особистісно-орієнтоване навчання, згідно з технологією І.С.Якиманської, можна розуміти так:

- 1) особистісно-орієнтоване навчання повинно забезпечити розвиток та саморозвиток особистості учня як суб'єкта пізнавальної діяльності;
- 2) цей освітній процес, спираючись на здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації, суб'єктивний досвід учня, створює можливість для кожного учня реалізувати себе в різних видах діяльності;
- 3) зміст освіти, засоби і методи добираються й організовуються так, щоб учень міг виявити вибірковість до навчального предмета;
- 4) освіченість є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей учня.

Метою особистісно-орієнтованого уроку є створення умов для виявлення пізнавальної активності учнів через різноманітні засоби діяльності вчителя. Такими засобами є:

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- 1) створення вчителем мотивації навчальної діяльності, опираючись на особистий досвід учнів та їх організацію щодо місця заняття;
- 2) використання дидактичного матеріалу, який дозволяє учневі обирати для себе вид та форму змісту навчального матеріалу;
- 3) визначення значущих завдань, що викликають потребу учня в новому, важкому або посиленому для нього акті дії;
- 4) пошук вирішення завдань на основі суб'єктивного досвіду учня;
- 5) варіювання домашнього завдання (диференціація за рівнями складності та способами виконання).

За такої діяльності вчителя змінюється діяльність учня. Учні не просто слухають розповіді вчителя, а постійно співпрацюють з ним у режимі діалогу, висловлюють свої думки, діляться своїм розумінням змісту, обговорюють те, що пропонують однокласники, за допомогою вчителя ведуть відбір змісту, закріпленого науковим знанням.

Таким чином, особистісно-орієнтоване навчання забезпечує розвиток і саморозвиток особистості учня, надає кожному учневі можливість реалізувати себе в навчальній діяльності, створює умови для вибору учнем предмета вивчення, оскільки таке навчання базується на принципі варіативності. Нині різні автори виділяють різноманітні технології, які належать до особистісно-орієнтованих. Ми звернемо увагу на групову форму навчальної діяльності, яка позитивно зарекомендувала себе. Ця форма відкриває для дітей можливість співпраці, взаємостосунків, пізнання навколишнього світу. Головним у груповій роботі є навчальне співробітництво, завдяки якому учні перетворюються на активних суб'єктів власного учіння. У невеликій групі кожен з учнів має можливість зробити свій внесок у процес навчання; учні мають можливість більше говорити, слухати, отримати зворотну реакцію, ніж у навчанні всім класом. І все це відбувається без спонукань учителя, а за власним бажанням учнів.

Групові форми навчальної діяльності можна застосовувати на різних етапах уроку. У запропонованій розробці уроку застосовуються такі групові форми діяльності: „Шумова атака”, „Експертні групи”, „Сінквейн”.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Шумова атака

Групам пропонується проблема для розв'язання без втручання вчителя. Учні можуть використовувати повний діапазон аргументів від логічних до безглузких.

Експертні групи

Учні в групі розраховуються на „1”, „2”, „3”. Кожному члену групи даються для виконання різні частини завдання. Учні з різних груп, які мають однакову частину завдання, збираються в окремі групи для виконання завдання. Експертним групам надаються довідкові, інформаційні матеріали. Виконавши завдання, учні повертаються у свої первісні групи, щоб поділитися результатами своєї роботи.

Сінквейн

Це вірш, який вимагає викладання великого обсягу навчальної інформації в коротких виразах, що дозволяє описувати і рефлексувати з відповідною метою. Вірш складається з п'яти рядків:

- 1) назва об'єкту (іменник);
- 2) два прикметника;
- 3) три дієслова;
- 4) вираз на тему;
- 5) іменник, який є синонімом назви.

Наведемо зміст такого уроку.

Тема: Загальна характеристика типу Молюски (7 клас)

Мета: формувати в учнів:

- 1) уміння виділяти головне в розглядуваному матеріалі;
- 2) елементи пошукової діяльності;
- 3) вміння обґрунтовувати свої думки та наміри.

Завдання:

Освітні

1. Навчити учнів визначати ускладнення і спеціалізацію систем органів організму.
2. Розвивати вміння учнів застосовувати свої знання на практиці.

Розвивальні

1. Розвивати уяву, формувати елементи аналітико-синтетичної діяльності.
2. Формувати творчу активність учнів.

Виховні

1. Екологічне виховання на основі знань про значення цих тварин в природі та життєдіяльності людини.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

2. Виховувати потяг до дослідницької роботи.
3. Виховувати інтерес до біологічних наук та вміння працювати в малих групах.

Тип уроку: Урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: таблиця „Будова молюсків”, „Еволюція тваринного світу”, навчальні посібники, допоміжна література, дидактичний матеріал для груп, аркуші паперу для презентації.

Структура уроку

1. Мотивування навчальної діяльності, оголошення теми, мети, завдань уроку.
2. Засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок.
3. Закріплення набутих знань.
4. Інструктаж щодо виконання домашнього завдання.

Зміст уроку	Коментарі до реалізації особистісно-орієнтованого навчання
1. Мотивування навчальної діяльності. Хто такий „морський ангел”? Вам на допомогу надається опис: „Він схожий на невеличкого чоловічка без рук і ніг, але з крильцями на спині. Перше враження від зустрічі з ним: він справді прекрасний. Хоча насправді він не такий вже й ангел, він – хижак. Риби не поїдають його через дуже гіркий смак.” Хто він такий? До якого типу тварин він належить? 2. Засвоєння нових знань. 1) Інтелектуальна гра „Шумова атака”. Групам пропонується розв’язати проблемне запитання: „Яке еволюційне походження типу Молюски?” 2) Експертні групи: а) Зовнішня будова (Тіло) б) Травна система (Їжа) с) Кровоносна система (Кров)	- мотивація навчальної діяльності; - позитивна установка на роботу; - ознайомлення з правилами роботи; - формування прийому підведення під поняття; - інтеграція попередньо отриманих знань з новим матеріалом; - стимулювання учнів до вибору та самостійного використання різних способів виконання завдань;

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

d) Дихальна система (Кисень) e) Видільна система (Продукти виведення) f) Нервова система і органи чуття (Подразнення) g) Статева система (Розмноження) (Додаток 1).	- пошук розв'язання задач; - створення ситуацій для спілкування й обговорення; - створення умов для самовираження учнів;
Всі групи виконують роботу за планом: - вивчити своє питання; - підготувати інформаційне повідомлення для інших груп; - заповнити опорний конспект на аркуші паперу та використовувати його під час інформаційного повідомлення іншим членам групи.	- рефлексія; - презентація дослідницької роботи; - обговорення орієнтовної основи дій в роботі експертних груп;
3. Закріплення набутих знань. На основі прикладу вчителя учні складають сінквейни. Приклад: 1) молюск 2) твердий, двостулковий 3) фільтрує, замикається, не рухається 4) фільтрує воду 5) жабурниця.	- усвідомлення суттєвих властивостей понять та ситуацій досягнення мети; - орієнтація у навчальному матеріалі;
Проводиться рефлексія (Додаток 2). 4. Інструктаж домашнього завдання. Вивчити параграф 17, підготування проектів дослідницької роботи.	- диференціація домашнього завдання;

Додаток 1 Частина завдань для членів експертних груп.

- a) Зовнішня будова:
 - чим представленні покрити тіла?
 - з яких відділів складається тіло?
 - які є відмінності в зовнішній будові молюсків?
 - які функції виконують різні складові тіла?
- b) Травна система:
 - які органи входять до складу травної системи?
 - які функції виконує кожен орган травної системи?
 - які є ускладнення в будові травної системи?

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- які залози допомагають у перетравленні їжі?
- с) Кровоносна система:
 - які органи входять до складу кровоносної системи?
 - яка будова серця?
 - що таке гемолімфа?
 - як здійснюється процес кровообігу?
- д) Дихальна система:
 - які органи дихання?
 - як здійснюється процес газообміну?
 - які ускладнення в будові дихальної системи?
 - який зв'язок між органами дихання і пристосуванням?
- е) Видільна система:
 - які органи виділення?
 - як здійснюється процес виділення?
 - які є ускладнення в будові органів виділення?
 - порівняйте органи виділення молюсків та кільчиків.
- ф) Нервова система й органи чуття:
 - який склад нервової системи?
 - як здійснюється робота нервової системи?
 - які є органи чуття?
 - як молюски реагують на подразнення?
- г) Статева система:
 - які органи статевої системи?
 - як здійснюється розмноження?
 - що таке гермафродит?
 - чи є молюски гермафродити?

Додаток 2 Рефлексія

Учням потрібно надати відповіді на запитання:

- 1) На початку уроку в мене настрої _____
 - 2) На уроці я дізнався про _____
 - 3) Під час вивчення теми були труднощі з _____
 - 4) Мені сподобалось _____
 - 5) У кінці уроку в мене настрої _____
 - 6) Моя активність на уроці за 12- ти бальною шкалою _____
1. Житник Б. Основи сучасного навчання // Завуч. – 2002. – №1(115). – С. 1-8.
 2. Пехота О.М. Особистісно-орієнтована освіта і технології // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, корективи. – К., 2000.
 3. Подмазін С.І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи. Технології // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С. 37-43.

ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ

На сучасному етапі докорінної зміни цілей освіти школа є одним із провідних закладів щодо вироблення практичних умінь і навичок учнів, розвитку у них творчих здібностей, вміння самостійно добувати знання, формування пізнавальної активності.

В умовах особистісно зорієнтованого підходу, покладеного в основу побудови сучасної шкільної освіти, учень стає суб'єктом навчання. Учитель же обирає раціональний шлях методичного подання навчального матеріалу, надає учневі допомогу, зберігаючи максимум його самостійності.

Суб'єктивна діяльність учня включає три взаємопов'язані процеси: засвоєння інформації, репродуктивної та творчої діяльності. Саме третій компонент забезпечується через зміст навчальної діяльності, структуру, форми і методи навчання. Кожен метод реалізує переважно один із компонентів освіти. Так, група методів, що формують досвід перетворювально-творчої діяльності має на меті вироблення творчого підходу, самостійності учнів. Одним із засобів формування пізнавальної активності учнів є гра. Надзвичайно цінним у грі є те, що учень ставиться в нестандартні умови, часто сам повинен приймати рішення, виробляти власну оцінку подій і фактів, вирішувати проблему.

Ігри на уроках біології можна використовувати різнопланові. Це, насамперед, традиційні інтелектуальні ігри: “Що? Де? Коли?”, “КВК”, “Щасливий випадок”, “Інтелект-шоу”, “Найрозумніший” та інші. Перевага їх у тому, що учні за короткий відрізок часу можуть продемонструвати максимальний об'єм знань з певної теми, вміння застосовувати отримані знання на практиці; порівнювати альтернативні точки зору, формувати критичне мислення.

Значного поширення набули й сюжетно-рольові ігри: “Пташиний ярмарок”, “Подорож Царством тварин”, “Урок – суд над шкідливими звичками”, “Урок-аукціон”. Під час таких уроків учнів захоплює можливість поглянути на представників рослинного і тваринного царств іншими очима, обґрунтувати потребу охорони “братів наших менших”.

Інтелектуальні та сюжетно-рольові ігри пробуджують зацікавленість учнів предметом, спонукають пригадати те, що вони вже знають. А те, що людина вже знає, визначає те, що

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вона може дізнатися. Таким чином в ігровій формі учні активно та цілеспрямовано усвідомлюють мету навчання.

Доцільно як елемент уроку використовувати дидактичні ігри: “Знайомі незнайомці”, “Знайди потрібне слово”, “Який термін зайвий”, вікторини, загадки, чайнворди, фотовікторини. Актуальними є ігри екологічного спрямування: “Екологічний бумеранг”, та “Екологічний ерудитор”, засідання клубу винахідливих зоологів та екологів, екологічні свята, уроки-спектаклі.

Поєднання навчання з драматургією, що впливає з творчих потреб дитини, підкріплює інтерес до сучасної біологічної науки, переобтяженої науковими термінами і поняттями. Зрозуміло, що в грі дитина краще реалізує свої природні можливості, ніж на звичайному уроці. Допомогає цьому створення ігрової ситуації, невимушеного спілкування. Гра стимулює й пошукову активність дітей, дає можливість поповнити знання з певної теми, розширити кругозір, здійснити диференційований підхід.

Гру як засіб формування творчого мислення учнів починаю використовувати в 6-му класі. Наприклад, вивчаючи тему “Квітка – орган рослини. Різноманітність квіток”, використовую рольову гру “Репортаж з місця події”. Діти заздалегідь діляться на групи: кореспонденти, фотографи, режисери, редактори газети; отримують завдання зібрати матеріали (найбільш цікаві) про квіткові рослини, різноманітність квіток, лікарські рослини, рослини – символи України, квіти в усній народній творчості та готують повідомлення, фотокартки, малюнки. На уроці діти працюють в групах, відбирають найкращі повідомлення, ілюструють їх і випускають газету “Квіти в житті людини”. Сторінки газети можуть бути різними залежно від змісту підібраних матеріалів. Наприклад, в наші газети були такі сторінки:

“Квіти – символи України”

“Легенди про квіти”

“Квіти – цілителі”

“Мова квітів”

“Квітковий годинник”

“По сторінках Червоної книги України”

Іншого разу проводжу гру “Термінологічна дуель”. Гра полягає в тому, що клас ділиться на дві команди. Капітан розпочинає гру, називає термін та ім'я учня з протилежної команди, який дає його визначення. Якщо учень відповідає правильно, то хід переходить до нього, якщо ж ні – відповідає

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

той, хто задав запитання. Команди підбираю гетерогенні, запитання різнорівневі, щоб кожен учень зміг без утруднень відповісти на них. Націлюю учнів на те, щоб запитання були точні, конкретні, стислі. Питання позначаю різноколірними позначками, відповіді на них оцінюю теж по рівнях. Наприклад: I рівень (прості запитання, на рівні понять):

- Які головні ознаки квітки?
- Яку будову має маточка?
- З чого складається тичинка?

Відповівши на подібні запитання, учень отримує фішку зеленого кольору.

II рівень:

- Які квітки є одностатевими, двостатевими?
- Що собою являє суцвіття?
- Яке біологічне значення суцвіття?

(Учні дають відповіді порівняльного характеру, отримують за правильну відповідь фішку синього кольору).

III рівень -- зіставлення (червоний колір):

- Охарактеризуйте будову квітки – генеративного органа рослини?
- Які існують пристосування у квіток до перехресного запилення і самозапилення?
- Який існує зв'язок між будовою квітки і функцією, яку вона виконує?

IV рівень – запитання практичного спрямування, проблемні запитання (жовтий колір):

- Яке значення має будова репродуктивних органів рослини для вирощування культурних рослин у народному господарстві?
- Яке біологічне значення подвійного запліднення?
- Як уникнути отруєння плодами і насінням, а якщо такий випадок трапився, то як допомогти людині при отруєнні?

Після закінчення гри збираю фішки та оцінюю учнів відповідно до набраних балів. Колективні ігри не тільки стимулюють творчу активність учнів, а й мають неабиякий виховний потенціал: формують почуття колективізму, взаєморозуміння, взаємовиручки, відповідальності за спільну справу, співпереживання та співчуття.

На етапі перевірки домашнього завдання використовую графічні прийоми: побудову діаграм, логічних схем, схематичних малюнків. Дітям подобається приймати участь у грі “Художники –

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

дослідники”. “Художники” мовчки, без коментарів, виконують схематичний малюнок на дошці, “дослідники” підписують його елементи.

На уроках-узагальненнях нерідко використовую елементи гри “Що? Де? Коли?”. Наприклад, закінчивши вивчення теми “Земноводні” та “Плазуни”, готуємось до вікторини: звертаємо увагу на різноманітність плазунів та земноводних, їх поширення, значення в природі та житті людини, готуємо стіл з барабаном та листами-запитаннями, що розташовуються по колу, як у відповідній телевізійній грі. Ведучий крутить барабан, команда відповідає на запитання, що знаходяться на ігровому колі в конвертах.

Приблизні запитання вікторини:

1. Якщо в тераріум із жабою покласти нерухомих комах, жаба їх не зачепить, навіть може померти з голоду. Чому?

(Жаби не їдять нерухому здобич)

2. На пуголовка тритона напала хижа риба і відірвала ногу. Пуголовок врятувався і нога через певний час відросла. Як називається це явище? Яких ще тварин, що мають таку здатність ви знаєте? (Регенерація, плазуни)

3. У зеленій траві він зелений, на корі дерев має колір кори. Хто це? Як називається таке забарвлення у тварин? (Хамелеон, захисне)

4. Ми знаємо, що отрута змії смертельна для більшості ссавців. Але щоразу потреби медицини в отруті зростають. Навіщо медицині зміїна отрута? (Для виготовлення лікувальної сироватки від укусів змій, для лікування радикуліту, астми, спазмів серця, судин, пухлин, кровотеч)

Поглибити знання учнів з біології, сприяти виробленню стійкого інтересу до цієї галузі науки сприяє і така ігрова форма, як “Зоряна година”. Її використовую переважно на уроках-узагальненнях, тематичних атестаціях. Готуючись до такого нестандартного уроку, підлогу залу, де буде проходити гра, розкреслюємо на 8 доріжок. Готуємо набір карток з цифрами від 1 до 6. У грі бере участь 8 учнів. Конкурси можуть бути орієнтовно такими (гра проводиться з теми “Спадковість і мінливість організмів”, 11 клас):

I – Видатні генетики

II – Основні генетичні поняття

III – Генетичні дослідження

IV – Основні положення хромосомної теорії спадковості

V – Можливості сучасної біотехнології

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

У фіналі гри можна використати завдання жартівливого характеру: з одного слова (генетичного терміну), переставляючи літери, скласти інше слово.

Досить часто на етапі актуалізації опорних знань учнів використовують кросворди, чайнворди. Ось приклад чайнворда, використаного під час вивчення теми "Різноманітність ссавців" у 7 класі:

1. Комахоїдний ссавець, має шубу з голочок (їжак)
2. Яйцекладна тварина (качконіс)
3. Природна зона, де поширені копитні тварини (степ)
4. Галузь народного господарства, яка займається заготівлею хутра тварин (промисел)
5. Хижак з родини котячих, має чорне хутро, добрий бігун (леопард)
6. Ссавець, вторинноводна тварина, має високий рівень інтелекту (дельфін)
7. Маленька тварина, об'єкт хутрового промислу, хутро одне з найцінніших (норка)

Вивчаючи тему "Клас Птахи" у 7 класі, як підсумковий урок проводжу урок-свято "Іменини співочої пташки". Одним із елементів свята є вікторина "Чи знаєте ви?"

1. Який співочий птах починає весною співати ранком раніше за всіх? (горихвістка)
2. Який птах переносить своїх пташенят у лапах? (вальдшнеп)
3. В якого птаха насиджує яйця і турбується про потомство самець? (кулика-плавунчика)
4. Який птах рухається по стовбуру дерева вертикально вниз, а який – тільки вгору? (повзик, дятел)
5. Який наш співочий птах може пірнати й бігати по дну? (рибалочка)

Одним із етапів вікторини є "Розселення птахів" – на малюнку зображено наших співочих птахів, поряд – штучні гніздівлі. Потрібно правильно "розселити" птахів по їхніх домівках.

Подобається дітям і така ігрова форма творчої діяльності, як "Картинна галерея". Учні заздалегідь готують малюнки птахів чи ссавців, а на уроці роблять виставку і проводять екскурсію "Картинною галереєю" з поясненнями.

Це – лише деякі з ігрових прийомів, які я використовую на різних етапах уроку, але вони дають великий потенціал розвитку творчої активності учнів.

**РЕАЛІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ДІЛОВОГО ПІДХОДУ
СТАРШОКЛАСНИКІВ
ДО ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ОХОРОНИ ПРАЦІ**

Епоха сучасних соціально-економічних перетворень та науково-технічного прогресу характеризується інтенсивним зростанням інтересу до людського фактору, а точніше – до людини з її можливостями самореалізації в суспільному й особистісному житті. Тому останнім часом у нашому побуті поряд із такими відносно новими для України поняттями як “становлення ринкових відносин”, “розвиток національної самосвідомості”, “приватизація засобів виробництва”, “підприємництво” з’явилися і активно вживаються поняття “ділова людина”, “ділова культура”, “діловий підхід”, “ділова поведінка” тощо, які характеризують можливість особистісного потенціалу людини у суспільно-громадській, державно-політичній, виробничій сферах.

Проведений аналіз науково-теоретичних і практичних досліджень довів, що діловою можна назвати будь-яку людину незалежно від віку, статі, соціального положення та роду діяльності. Така людина володіє набором рис та якостей, які проявляються за різноманітних життєвих ситуацій і визначають ділову спрямованість її особистості. Ці риси та якості обумовлюють способи мислення і поведінки ділової людини в житті.

Грунтуючись на результатах проведеного дослідження, достатніми якостями для характеристики людини як ділової можна вважати організованість, практичність і відповідальність. По-перше, зазначені якості виділяються переважно більшістю спеціалістів як необхідні і провідні характеристики ділової людини в різних сферах її життя. По-друге, дослідники вважають ці якості обов’язковими складовими більш складних характерних психічних утворень ділової особистості: діловитості, ділового потенціалу, ділової активності тощо. По-третє, дані якості самі мають інтегрований характер. Зокрема, організованість включає складові елементи дисциплінованості, зібраності, наполегливості, раціональності, самовладання, самоконтролю, цілеспрямованості; практичність – креативності, наполегливості, передбачливості, раціональності, рішучості, розсудливості, цілеспрямованості; відповідальність – гуманізму, демократизму, поваги до моральних норм, порядності, принциповості,

самокритичності, самостійності, самоконтролю тощо. По-четверте, перелічені якості отримали високий процентний ранг необхідності для ідеальної ділової людини за результатами здійсненого нами вивчення думки старшокласників та їх батьків – представників сучасного “ділового світу”.

Питання формування якостей ділової людини в молоді завжди були у центрі уваги держави і суспільства. Традиційна культура й етика ділових взаєностосунків та поведінки у сфері праці складались не стихійно, а відпрацьовувались зусиллями психологів, соціологів, педагогів, досвідчених менеджерів та інших спеціалістів – теоретиків і практиків. У психолого-педагогічних дослідженнях зазначено, що якості ділової особистості не є вродженими, вони формуються і розвиваються у процесі життєдіяльності людини.

Аналіз теорії та практики формування у молоді відповідальності, організованості і практичності показує, що сьогодні накопичено багатоплановий досвід, який можна використовувати у вирішенні поставленої проблеми у загальноосвітній школі. Проте, слід відзначити недостатню морально-емоційну підтримку розглянутих виховних впливів переважання технологічних підходів над моральною спрямованістю. Отримані результати здійсненого аналізу обумовили основні вимоги до розробки та обґрунтування моделі морально-ділового підходу до життя як одного із засобів формування у школярів якостей ділової людини.

Під морально-діловим підходом до життя ми розуміємо специфічну діяльність як активність старшокласників, пов’язану із свідомою, цілеспрямованою і доступною їм оптимізацією життєвих обставин згідно з суспільно-моральними нормами та принципів. Він включає в себе сукупність логічно взаємообумовлених етапів, прийомів та способів досягнення поставленої перед собою мети в різних життєвих обставинах.

Вважаємо необхідним підкреслити позитивний моральний характер перетворень при оптимізації життєдіяльності школярів, відображений як у суспільній значущості результатів, так і моральній спрямованості їх мети.

Досягнення поставленої мети морально-ділового підходу забезпечується послідовним виконанням трьох основних завдань:

- прогнозування суспільно-моральних перетворень життєдіяльності;
- організації суспільно-моральних перетворень

життєдіяльності;

- забезпечення практичної реалізації суспільно-моральних перетворень життєдіяльності.

Відповідно до поставлених мети і завдань, а також з урахуванням вікових особливостей розвитку і навчання старшокласників було визначено загальні змістовні елементи морально-ділового підходу до життєдіяльності: аналіз із наступним прогнозуванням морально-раціонального вдосконалення життєвих, тобто зовнішніх і внутрішніх обставин, програмування суспільно-моральних перетворень життєвих обставин, контроль та самоконтроль і, як наслідок, регуляція діяльності в поєднанні із саморегуляцією під час практичної реалізації запланованих перетворень.

Зазначені змістовні процеси морально-ділового підходу до життєдіяльності мають бути підкріплені належною мотивацією щодо неодмінного дотримання юною особистістю суспільно моральних норм і принципів. Тому важливого значення набуває наслідування старшокласниками морального ідеалу ділової людини в процесі перетворювальної діяльності.

Моральна спрямованість перетворень ділового характеру в структурно-змістовній моделі забезпечується також за рахунок надання їх результатам вираженої суспільної значущості. Реальне втілення суспільно-значущих результатів у навчання, працю, побут учнів створює широке поле підтримки їх моральних дій, вчинків, поведінки.

Надання суспільно значущого характеру результатам разом із наслідуванням старшокласниками морального ідеалу ділової людини створює необхідне моральне середовище для функціонування раціонально-прагматичних елементів запропонованого підходу. Унаслідок цього забезпечується гуманістична спрямованість перетворювальної діяльності старшокласників, що створює бар'єр для антигромадських проявів у навчанні, праці, побуті.

Використання морально-ділового підходу надає можливості учням діяти і вчиняти як ділова людина, за таких обставин створюються сприятливі умови для прояву в діях і вчинках старшокласників таких якостей, як відповідальність, організованість, практичність. Для реалізації в навчально-виховному процесі моделі морально-ділового підходу старшокласників до життєдіяльності запропоновано методики, де використовуються змістовні елементи і засоби охорони праці.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

З метою підготовки учнів до впровадження морально-ділового підходу в навчальній, трудовій та побутовій сферах життя в X класі передбачено опанування факультативного курсу “Ділова людина”. Згідно з його програмами в темах, які стосуються праці людини, чільне місце відводиться вивченню питань санітарно-гігієнічних вимог до праці, організації робочого місця, працездатності людини, режиму праці, нормування навантаження і відпочинку в процесі праці, зручності й безпеки знарядь праці, раціональності безпечних трудових прийомів та операцій.

На факультативних заняттях десятикласники виконують практичну і самостійну роботу, пов'язану з характеристикою безпечних трудових операцій і прийомів, різних знарядь праці, робочих місць у майстернях і кабінетах з обробки деревини, металу, тканини, продуктів харчування; із пошуком інформації про трудові прийоми та організацію робочих місць ділових людей. Старшокласники здійснюють аналіз своїх трудових прийомів, ручних і механізованих знарядь праці, організації робочого місця та власного дотримання вимог безпеки праці під час виконання окремих видів робіт. Практикується також вивчення своєї працездатності та розробка режиму праці для себе, вивчення правил організації робочого місця та розробки проекту раціональної організації власного робочого місця. Під час відпрацювання раціональних трудових прийомів застосовуються аналіз емоційних станів у праці, вольове спонукання, гальмування, самонавіювання та інші прийоми позитивного впливу на працездатність.

Як приклад, наводимо окремі завдання для практичної і самостійної роботи учнів:

1. З урахуванням вимог безпеки праці виконайте порівняльний аналіз двох знарядь праці: ножиць і секатора; шила і викрутки; сокири і молотка. На уроці праці друг зламав ножиці, видані для роботи на двох. Як Ви вчините в даній ситуації?

2. Проаналізуйте з позиції раціональної організації й охорони праці представлене на фото робоче місце для токарних робіт, для фрезерувальних робіт, для свердлувальних робіт. Як вимоги охорони праці впливають на раціональну організацію робочого місця? Розробіть варіант удосконалення організації робочого місця з метою підвищення його відповідності вимогам охорони праці.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

3. Розробіть технологію приготування страв: борщу, юшки, щів. При цьому передбачте заходи з охорони праці для кухаря.

Основний зміст факультативних занять спрямовано на формування раціонально-прагматичного підходу старшокласників до організації власної праці. Використання змісту і засобів охорони праці насичує пізнавальну діяльність школярів сенсом відповідального ставлення до життя й здоров'я людини в процесі праці, сприяє формуванню моральних почуттів й розуміння найвищої цінності людського життя в праці.

На поєднанні елементів раціонально-прагматичного і морального підходу до життєдіяльності побудовано серію ділових ігор для старшокласників. У ділових іграх послідовно реалізуються функції аналізу, прогнозування морально-раціонального вдосконалення життєвих обставин, програмування, контролю, самоконтролю, регуляції й саморегуляції суспільно-моральних перетворень у ситуаціях з праці. Ігрові ситуації насичено відповідним моральним сенсом – вони частково містять протиріччя між вимогами охорони праці і спокусою її прагматизації для підвищення результативності. У ході подолання протиріччя гравці впевнювалися, що дотримання вимог охорони праці супроводжується не тільки вольовим зусиллям над спокусою, але й приносить відчутні моральні дивіденди – почуття впевненості, обумовлене відповідністю своєї позиції морально-суспільним вимогам, унаслідок чого у школярів закріплювались позитивні емоційні стани задоволення своїми моральними вчинками.

Ділові ігри побудовано на основі традиційної поетапної структури, куди нами внесено доповнення і удосконалення щодо попередньої підготовки учнів та реалізації ігрових ситуацій. Удосконалена схема запропонованих ділових ігор має таку структуру:

- підготовчий етап передбачає організацію учнів у команди, представлення ведучого та журі, ознайомлення з правилами гри, на що витрачається 10-15 хвилин;
- теоретичний етап включає повідомлення нової для учнів інформації з охорони праці, яку необхідно використовувати під час виконання ігрових завдань. Залежно від об'єму інформації на її повідомлення витрачається 10-20 хвилин;
- основний етап спрямовано на реалізацію ігрових ситуацій з праці. Під час розв'язання поставлених завдань учні набувають практичного досвіду морально-ділового підходу до організації та виконання трудових справ. Учні мають впевнитись, що ситуації у

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

праці розв'язуються не тільки за рахунок раціонально-прагматичного підходу. Найкращий результат дає поєднання моральних норм та принципів з раціонально-прагматичними прийомами перетворення реальності, коли враховуються інтереси, можливості, стан психіки та організму самого працівника. Усього на основному етапі реалізується чотири-п'ять ігрових завдань упродовж 30-60 хвилин;

- заключний етап пов'язаний із підведенням підсумків ділової гри: характеризується робота команд і окремих учнів, проводиться нагородження. Під час підведення підсумків необхідно обов'язково проаналізувати наслідки використання учнями тільки раціонально-прагматичних прийомів розв'язання запропонованих ситуацій, випадки застосування тільки моральних прийомів з елементами охорони праці і результати, отримані при поєднанні моральних та ділових прийомів перетворення дійсності. Особлива увага звертається на переваги узгодження раціонально-прагматичних вимог із вимогами охорони праці під час вирішення поставлених завдань. На підведення підсумків витрачається 7-10 хвилин;

- пост-ігровий етап передбачає перенос набутого учнями досвіду морально-ділового підходу до праці в повсякденну реальність. Старшокласники отримують завдання щодо втілення прийомів морально-ділового підходу в ситуаціях з праці або організації побуту. Пост-ігровий етап займає ще 7-10 хвилин.

Наприклад, на теоретичному етапі однієї з ігор учням пропонувалась інформація, наведена в працях Кауфмана Х.Р., Курбатова В.І., Сементовської В.К. [4-5, 7]. Зазначені дослідники вважають, що при плануванні роботи необхідно враховувати коливання активності людини не тільки впродовж доби, але й впродовж тижня. Характеризуючи білятижневий ритм активності людини, спеціалісти підкреслюють:

- понеділок є тяжким і непродуктивним, у цей день краще не планувати творчих завдань, а займатись "рутинними" справами;

- у вівторок, навпаки, організм досягає найкращої форми, а робота просто-таки "кипить" у руках;

- середа відіграє роль типового перехідного дня, коли людині необхідно докласти певних зусиль, щоб змусити себе працювати. Тому на середу не варто відкладати складні завдання;

- четвер позначений черговим сплеском трудової активності, хоча і не так яскраво вираженої, як у вівторок;

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- у п'ятницю крива трудової активності різко знижується.

Такі спеціалісти як Біркенбиль В.Ф., Жариков Є.С., Маркуша О.М. звертають увагу на те, що правильно обраний час сприяє кращому виконанню будь-якої роботи. На їх думку, ми маємо спеціальні залози, які відповідають за білядобовий ритм активності і пасивності [1-3, 6]. Тобто, справі – час, проте суворо визначений:

- 6 годин. Ви вже прокинулись і можете розпочинати день;

- 9 годин. Можна сміливо братися до навчання, успішно і швидко готуватися до екзаменів. І не треба боятися за свою голову – отримані в цей час знання застрянуть у ній надовго;

- 10 годин. Ваш розум зібраний і готовий до негайного розв'язання непередбачених ситуацій;

- 12 годин. Необхідно трохи перепочити. Ранкові сили пішли на спад;

- 15 годин. Голова знову розумнішає і хитрішає;

- 17 годин. Краще зайнятися спортом. Ваші м'язи в цей час пружні як ніколи;

- 19 годин. Ваш мозок знову готовий до пошуку виходу з утруднених ситуацій;

- 20 годин. День закінчується. Пора перепочити.

У поєднанні з такою інформацією ми пропонуємо учням відповідні ігрові завдання:

1. У понеділок на уроці учням X класу задали вивчити напам'ять вірш обсягом біля 12 строф. Наступний урок у четвер. Запропонуйте найраціональніший варіант розумової праці над домашнім завданням для десятикласників:

- Сергія, за темпераментом холерика, із розвинутою короткочасною зоровою пам'яттю, якому притаманний біоритм "жайворонка";

- Олега, за темпераментом флегматика, із розвинутою довготривалою слуховою пам'яттю, якому притаманний біоритм "сови";

- Валерія, за темпераментом меланхоліка, із розвинутою довготривалою слуховою пам'яттю, якому притаманний біоритм "сови".

Які норми охорони праці можуть порушити учні при виконанні домашнього завдання? Надайте хлопцям рекомендації, як уникнути цього.

2. Із запропонованих чотирьох засобів зробіть один виріб:

- посуд для кип'ятіння води (з металевієї миски, пластира, ниток, металевого гачка);

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

- інструмент для випалювання візерунків на капроні (з пінцета, голки, пластиря, ниток);
- праску (з гантелі, пластиря, плоскогубців, металевого гачка).

Для виготовлення використовуйте тільки три засоби з чотирьох. Розробіть положення техніки безпеки для користувачів цими виробами.

3. Вам пропонується список справ, з виконанням яких може зіткнутись кожний школяр упродовж дня. Згідно білядобового ритму активності людини визначте доцільний, на Вашу думку, час для реалізації запропонованих справ.

№ п/п	Справа	Час її реалізації впродовж дня
1.	Обід	
2.	Вивчення нового навчального матеріалу	
3.	Спортивне змагання	
4.	Сніданок	
5.	З'ясування стосунків із батьками	
6.	Прибирання квартири	
7.	Розв'язування кросвордів, ребусів	
8.	Відвідування стоматолога	
9.	Спортивне тренування	
10.	Вечеря	
11.	Ранкова гігієна	
12.	Виготовлення штучних квітів або інших виробів	
13.	Післяобідній відпочинок	
14.	Виконання домашнього завдання	
15.	Зустріч з друзями	
16.	Сон	
17.	Передобідній відпочинок	
18.	Вечірня гігієна	
19.	Ремонт одягу	
20.	Прогулянка на свіжому повітрі	

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

4. Уявіть, що Ви маєте власну однокімнатну квартиру з кухнею і санвузлом. Ви плануєте найняти собі хатнього робітника, визначте для нього:

а) перелік необхідних робіт на тиждень із робочим часом для їх виконання;

б) перелік необхідних робіт на один день із робочим часом для їх виконання.

Для пост-ігрового завдання доцільним буде одне з таких: проаналізуйте стан меблів у навчальному кабінеті або приміщенні дитячого будинку. Визначте об'єм робіт для їх ремонту. Організуйте на цю справу своїх товаришів та мешканців будинку. Спільними зусиллями доведіть до ладу меблі.

Таким чином, змістовний матеріал запропонованих методик побудовано так, щоб у свідомості старшокласників закріплювались переконання щодо позитивного впливу засобів охорони праці на повсякденну працю людини, щодо значущості гуманної поведінки в загальному благополуччі окремої людини та суспільства, а також у конкретному благополуччі праці.

Наведені методики було апробовано на базі Великоолександрівської ЗОШ № 1, Гладківської та Костянтинівської ЗОШ Херсонської області. У ході експериментальної роботи виявлено, що запропоновані методики забезпечують теоретичну і практичну підготовку старшокласників до реалізації морально-ділового підходу в трудовій сфері. Насичення методик засобами охорони праці сприяє усвідомленню школярами норм і принципів гуманної поведінки в різноманітних обставинах.

1. Биркенбиль В.Ф. Как добиться успеха в жизни: Пер. с нем. – М.: СП «Интерэксперт», 1992. – 139 с.
2. Жариков Е.С. Социальная психология и хозяйственный руководитель. – М.: Знание, 1979. – 64 с.
3. Жариков Е.С., Золотов А.Б. Как приблизить час открытий. Введение в психологию научного труда. – Кишинёв: Штиница, 1990. – 336 с.
4. Кауфман Х.Р. Тактика успеха в бизнесе и науке: творчество, деньги, слава./ Пер. с англ. – М.: Интеллект, 1993. – 157 с.
5. Курбатов В.И. Стратегия делового успеха: Учебное пособие для студентов вузов. – Ростов – на – Дону: Феникс, 1995. – 416.
6. Маркуша А.М. Мозаика для делового человека: [Для учащихся]. – М.: Педагогика-Пресс, 1992. – 222 с.
7. Сементовская В.К. Деловой стиль на каждый день. – Ленинград, 1990. – 112 с.

Воловчик Н.А.

ВИКОРИСТАННЯ ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ НАРОДНО-СЦЕНІЧНОГО ТАНЦЮ

Хореографічне мистецтво в сучасних державних стандартах освіти представлено як навчальна дисципліна освітньої галузі “Мистецтво”. Уведення хореографії у навчальні плани освітніх закладів потребує не тільки організаційної підготовки, а й розробки науково-методичного забезпечення. Слід зазначити, що питання методики викладання хореографії в школі недостатньо розкриті в психолого-педагогічній та методичній літературі, тому ми вважаємо за доцільне зупинитися на методиці проведення такої базової частини заняття з хореографії, як екзерсис.

Структура уроку з хореографії складається із екзерсису біля опори та екзерсису на середині зали.

Оскільки вправи біля опори застосовуються для розвитку технічних навичок, їх слід виконувати з правої та лівої ніг. Завданнями вправ біля опори є підготовка м'язів до виконання різноманітних танцювальних рухів.

Педагог повинен знати, які рухи розвивають ті чи інші м'язи і суглоби. Тільки при правильному розподілі силового навантаження на м'язи, можна швидше розвинути м'язовий апарат виконавця, не втомлюючи і не перевантажуючи його. Для рівномірного навантаження груп м'язів доцільно дотримуватись на заняттях народно-сценічного танцю такого плану: 1) присідання; 2) вправи на розвиток рухливості ступні; 3) каблучні вправи; 4) маленькі кидки; 5) колообертальні вправи; 6) вправи з ненапруженою (вільною) ступнею; 7) підготовка до мотузочки; 8) вправи на вистукування; 9) м'яке відкривання ноги на 90°; 10) великі кидки.

У своїй роботі “Основи народно-сценічного танцю” Є.Зайцев особливу увагу звертав на чергування рухів за таким принципом: рухи з напруженою ступнею – з вільною; плавні – різкі; обертальні – вистукуючі та інші. Комбінація може бути складена з декількох елементів рухів: від одного до трьох, від трьох до п'яти. Крім того, що кожен рух виконує свою функцію на зміцнення м'язів, суглобів, така комбінація є першим кроком до розвитку танцювальності [5].

Координацію, що є основою танцювальності, слід розвивати біля станка. Після засвоєння виконання рухів ногами, поступово

вводити переходи рук з одного положення в інше, включати повороти, нахили голови й корпусу.

Педагог повинен запам'ятати, що вправи біля опори не передають особливостей манери виконання, певного національного колориту народного танцю. Тобто вивчення танцювальних рухів буде суто формальним.

Розглянемо екзерсис на середині зали, котрий включає в себе:

1. Перегинання корпусу та *port de bras* – ці вправи розвивають пластичність, рухомість корпусу, координацію та виразність рухів у народно-сценічному танці. Вони використовуються при створенні різних національних характерів у поєднанні з танцювальними ходами, танцювальними комбінаціями як повільно, так і швидко, різноманітними видами *balance*, різними поворотами, обертаннями в позах тощо.
2. *Allegro* (стрибки) – стрибок надає танцю необхідних для нього якостей: легкість, повітряність, політ – і тому вважається його важливою складовою частиною. За IV позицією ніг виконуються трамплінні стрибки, піджати, розніжки. Стрибки при створенні різних національних характерів, таких як *revoltade*, *cabriole* (*cabriole*), підскі-розніжка, голубець зі стрибком, підскоки на півпальцях із зігнутими колінами та інші – за II позицією ніг.
3. Технічні вправи – рухи цієї групи розвивають технічні можливості виконавця і сприяють виразності танцю. Вони виконуються по колу, по діагоналі, по квадрату, на місці. Це рухи використовуються в різних національних характерах, стилях (оберти, присядки, вистукування, танцювальні комбінації).
4. Етюдна робота.

Одним із основних завдань заняття на середині зали є робота над етюдами. Методично організована етюдна робота – важлива умова технічного розвитку учасників. Викладач повинен виявити вміння відбирати матеріал для етюдів і комбінувати його. Створюючи етюд на основі елементів народного танцю, викладач повинен провести бесіду із учнем про зміст етюду, характерні риси народу, які знаходять своє відображення в етюді, про характерні особливості виконання етюду, доповнюючи свою розповідь показом малюнків, фотографій костюмів, демонстрацією відповідних відеофільмів. Наступний етап – це робота над кожним рухом етюду. Найкраще вивчати елементи

рухів за ступенем складності. Якщо рухи складні, необхідно спочатку вивчити тільки рухи ніг, а потім поступово оволодівати ними в сполученні з рухами рук, корпусу і голови. Техніка рухів повинна бути добре засвоєна, щоб учні почували себе вправними, легкими та впевненими. Коли виконавці засвоюють всі танцювальні рухи і запам'ятовують їх послідовність, доцільно приступати до роботи над “чистотою” і чіткістю виконання композиційного малюнку етюд. Працюючи над виразністю малюнку, викладач разом з тим намагається, щоб виконавці дотримувались однакових та правильних інтервалів малюнку етюд, стежить за чистотою виконання та дотриманням синхронності рухів. Водночас викладач веде роботу над виразністю, над особливостями народної манери виконання, яка проявляється у внутрішній емоційності, у характерних рухах рук, корпусу і голови, в особливостях постави, жестикуляції і міміки. В процесі роботи, спираючись на зміст, викладач пильно слідкує за тим, щоб настрої і характер етюд відобразились яскраво і впевнено. Етюд може бути веселим, спокійним, поважним, величним, життєрадісним. Слід зазначити, що працюючи над виразністю кожного руху, пози та положення, необхідно витримувати стиль, характер і манеру виконання, а потім відпрацьовувати весь етюд.

Успіх у засвоєнні виконавцями матеріалу тісно пов'язаний з умінням викладача бачити помилки і своєчасно виправляти їх. Завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти учням направити їх творчий розвиток і пошук на правильний шлях.

Результати навчання хореографії взагалі та результативність роботи над екзерсисом, зокрема, залежать перш за все від методів викладання. При правильно обраній та науково обґрунтованій методиці, що будується на врахуванні єдності форми і змісту за провідної ролі змісту, природні задатки людини виявляються, формуються, розвиваються. Методика перебуває в постійному розвитку, змінюється, збагачується відповідно до вимог часу. Педагог повинен постійно стежити за новітніми методиками, оскільки застосування шаблонних, застарілих прийомів може привести до того, що у дитини буде знищена основа, необхідна для розвитку творчої особистості. Успіх у роботі можливий лише тоді, коли педагог користується різноманітними прогресивними методами і прийомами, котрі спираються на науково-теоретичні положення і відповідають єдиним принципам дидактики.

Під час вивчення рухів слід добирати такі прийоми і форми

роботи, які активізують думку, збуджують почуття, що пов'язані з роботою уяви, якістю сприйняття, увагою, фантазією і т.п. Такі методи роботи викликають естетичне переживання, допомагають пробудитися почуттям. Без комплексного підходу до навчання, виховання буде суто формалізованим, беззмістовним, формальним. Вирішальна роль у формуванні інтересу до вивчення хореографії відводиться не тільки педагогу, але й методам, якими він користується. Важлива умова в цьому процесі – це створення атмосфери, в якій дитина може радісно і невимушено працювати без докладання надмірних зусиль, без перевантаження нервової системи. Яким би незначним не був результат, педагог повинен підтримувати зусилля дітей, стимулюючи їх діяльність. Перед учнем повинна ставитись ясна і доступна мета. Зацікавлений у досягненні цієї мети, учень проявить і власну ініціативу, що необхідна для виховання творчої особистості. Дитячу ініціативу педагогові необхідно вчасно помічати і підтримувати. Коли учень бачить результати своєї праці, це приносить йому велику радість і бажання працювати далі. При цьому педагог досягає єдності морального й естетичного виховання.

Організація художньої діяльності здійснюється добром методів, форм, прийомів, що викликають у дітей бажання творчості. Найчастіше використовуються такі методи як показ, зразок, словесні методи, музичний супровід як метод підвищення творчої активності на уроках з хореографії, імпровізація. Охарактеризуємо деякі з них.

Показ. Приступаючи до вивчення нового руху, пози, самостійного руху голови, рук, корпусу, педагог супроводжує його точним показом, котрий обов'язково повинен мати зміст і образ. Рух при такому показі набуває відповідної естетичної форми. У показі педагог виконує рух у закінченому вигляді, потім переходить до виконання його деталей – однієї рухової дії, до вирішення окремих рухових завдань, навчання рухових навичок, в яких є певні елементи тільки руху. Цей метод можна назвати і методом “розчленованого” руху. Тільки після послідовного вивчення всіх деталей педагог поєднує їх і працює над формою всього руху. Змістовний точний показ зосереджує увагу дитини, добре впливає на всі органи чуттів та розумову діяльність.

Під час вивчення рухів у дітей розвивається образне мислення й уявлення про час і простір. Вчитель повинен допомагати, щоб, вивчаючи рух, діти творчо висловлювали свої почуття, пояснювали один одному, як його треба виконувати. Це

сприяє чіткому уявленню образу руху, веде до розвитку фантазії, яка допомагає дитині глибше розкрити свій духовний світ. Слід приділяти увагу змісту, образу танцю, бо без них творчість дітей стає беззмістовною і формальною. Починаючи з перших занять народного танцю, учнів потрібно вчити бачити форму: спочатку її основну – виразність і образ, а потім і деталі. Так педагог виховує спостережливість, вчить виконувати поставлені вимоги, домагається, щоб діти прагнули до високих результатів. Показ розрахований на те, щоб привчати учнів до чіткості, грамотності виконання рухів і прищеплювати їм танцювальну культуру. Показ необхідно повторити декілька разів, але вже без пояснень.

Зразок – це правильне, емоційне, виразне і красиве виконання педагогом завдання, яке він ставить перед дітьми. Зразком може бути танцювальна фраза з двох-трьох рухів, частина хороводу, танцю, етюду, гри. При показі зразка застосовується метод цілісної вправи. У своєму виконанні педагог образно розкриває зміст і значення кожного фрагменту так, щоб у дитини з'явилось бажання його виконати. Тільки за такої умови її діяльність буде творчою. Показуючи зразок, педагогу необхідно аналізувати з учнями його деталі, знаходити в них вже вивчені і знайомі рухи, пояснювати, як ці рухи пов'язані між собою. Після аналізу педагог повторює виконання зразка, а потім пропонує дітям самостійно виконати його по пам'яті. Перші зразки повинні бути простими і короткими, але поступово в процесі практичної діяльності і залежно від віку, вони ускладнюються і стають довшими. Спочатку у своєму виконанні діти наслідують зразки педагога, засвоюють його досвід, і непомітно він стає їх власним досвідом. З придбанням досвіду у дітей активно розвивається фантазія, яка допомагає їм вільніше "увійти" в образ. Активніше проявляється й ініціатива, котра відіграє вирішальну роль у навчанні учнів виразності рухів танцю. Поряд з цим вони опановують і технічні навички, уміння самостійно користуватися ними, а це вже вносить у виконання індивідуальність.

Словесний метод – це уміння користуватися словом. Методи, форми, прийоми і зразок не можуть існувати без пояснення, вказівок. Психологічна сила впливу інтонації і слова, з якою воно сказане, відкривають перед педагогом великі можливості в спілкуванні з дітьми. Вчасно і до речі сказані педагогом слова стимулюють ініціативу, активність, спонукають до дії, спрямовують увагу на головне, що треба відтворювати у завданні, на якість виконання, зміцнюють впевненість дитини у

своїх силах. Слово може бути могутнім стимулятором, але воно може й паралізувати дії учня, вбити його віру в себе. Саме тому вчитель повинен користуватися словом та інтонацією обережно й артистично, щоб не принизити, не образити учня. Давати учням завдання або робити зауваження слід доброзичливо, з бажанням допомоги.

Показ і зразок є ілюстрацією слова. Слово в контексті конкретних вказівок допомагає розкрити в показі суть руху, його зміст, значення деталей. Таку ж роль слово відіграє і в супроводі зразка. У грі, етюді, танці доброзичливе слово вчителя підтримує дружню атмосферу та творчу ініціативу, а сказане з роздратуванням – вбиває її. Правильне співвідношення між показом і словом допомагає учням самостійно знаходити засоби творчої виразності для втілення своїх задумів. Таке співвідношення повинно полягати у взаємодії показу і слова. Наприклад, перед показом руху педагог характеризує його, розкриває його значення для танцю, зміст, образ, і сказане одразу підкреслює показом спочатку в загальній формі, а потім кожної деталі зокрема. Діти, сприймаючи його візуально, свідомо перейдуть до його виконання. Єдність показу і слова відповідає вченню І.П.Павлова. При показі у дітей утворюються часові зв'язки в корі головного мозку, тобто участь бере головним чином перша сигнальна система, а при єдності показу зі словом у роботі задіяні як перша, так і друга системи.

Музичний супровід як метод підвищення творчої активності. Музика є одним з найефективніших засобів виховання. Під час прослуховування музики, незалежно від бажання і свідомості, виникають певні думки, почуття, образи, емоційні переживання, збагачується емоційна сфера, що впливає на якість виконання рухів. Музика допомагає формувати осанку, координацію, знімає втому. Добирати музичний репертуар рекомендується з класичних і сучасних творів української та зарубіжної музики, а також народної у професійній обробці. Виховувати у дитини справжню потребу в музиці, любов до неї, музичний смак – одне з важливих завдань учителя в процесі розвитку загальних, творчих здібностей учнів на уроках народного танцю. Застосовуючи метод показу чи зразка, учитель програє супровід, розкриває закладений в ньому зміст і образ. Прослуховування привчає учнів до активного сприйняття музики, збагачує мислення, що допомагає учням передавати в танцях думки, почуття і настрої. Супровід слід програти кілька разів, щоб діти вслухалися в нього. На перших заняттях, де учні тільки вчать

ходити під музику, деякі з них ще не можуть поєднувати ходьбу з ритмом. Тому учителю необхідно одразу ж окремими поясненнями, додатковими заняттями допомогти їм позбутися цих недоліків. Ні в якому разі не слід залишати цих дітей без уваги, сподіваючись, що поступово вони самі навчаться чути музику. Їхня скованість в музично-ритмічних рухах може призвести до психологічної загальмованості, від якої не завжди швидко вдається звільнити учнів.

Імпровізація. У виконавців необхідно розвивати здібності до імпровізації та уявлення, даючи по мірі засвоєння елементів завдання і на самостійне ускладнення окремих елементів та на створення танцювальних комбінацій. Імпровізація – важлива умова творчої діяльності учнів. Тому на це необхідно звертати велику увагу протягом усього навчання як майбутніх виконавців, так і майбутніх педагогів.

Навчальний процес будується на активній взаємодії педагога з дітьми. Активність учнів потрібно виховувати поступово, послідовно. Надзвичайно важливим моментом є виховання самостійності, яке слід починати з простого і однакового для всіх завдання. Самостійну діяльність можна починати лише тоді, коли в учнів уже накопичено певний потенціал: запас рухів, умінь, навичок, знань.

Із розвитком самостійності учень стверджує себе як особистість, свідомо бере участь у житті колективу і відповідає за свої вчинки. Педагогу необхідно формувати саме ці риси в учневі, адже саме вони допомагають розвитку творчої особистості, готують дитину до художньої діяльності, яка є вищою формою прояву інтелекту, здібностей та індивідуальності. Тільки самостійна художня діяльність допомагає розкрити обдарування кожної дитини, створити ідеал, до якого вона прагне. Розвиток обдарування з його індивідуальними особливостями – це складний, тонкий психолого-педагогічний процес. Тут потрібні чуйність, знання, досвід, щоб, виходячи з можливостей кожної дитини, індивідуально застосовувати саме той прийом, який відповідає особливостям її розвитку і вирішенню поставлених завдань.

Педагогіка хореографії виконує не тільки загальноосвітні виховні функції, а й оздоровчі, оскільки здійснює і фізичне виховання. Від фізичних навантажень залежить і виховний, і фізичний ефект уроку. Щоб досягти певних результатів, учитель ставить перед учнями якомога конкретніші завдання, наприклад, виховання вольових якостей шляхом подолання фізичних

труднощів, зміцнення здоров'я постановкою осанки.

Повноцінна творча діяльність не може протікати без участі підсвідомості. Чим багатша підсвідомість, тим яскравіше, несподіваніше в момент творчого процесу вона підкаже рішення, яке не дасть свідомість. Виховання підсвідомої діяльності починається з дошкільного віку і реалізується через зорові, слухові, чуттєві враження.

Таким чином, визначимо основні вимоги до уроку з хореографії в школі:

1. Чітка система поточних завдань і майбутньої перспективи, щоб уникнути проявів стихійності і випадковості у навчанні.
2. Доступний посильний для певного віку матеріал.
3. Обсяг знань, умінь, навичок із урахуванням віку дітей.
4. Послідовне підвищення вимог до якості виконання, стійкості знань, вільного користування навичками і вміннями; поступове ускладнення і збільшення обсягу матеріалу від молодшого до старшого віку.
5. Розміщення матеріалу від простого до складного, що забезпечує систему і послідовність виконання. Якщо це правило порушується, у навчанні буде відсутня логіка.
6. Репертуар, що пропонується дітям, за своїми сюжетами, темами, жанрами, прийомами, якими користуються при його засвоєнні, повинен бути різноманітним, оскільки одноманітність заважає ефективності процесу естетичного виховання.
7. Підкреслення впливу і значення музики в естетичному вихованні дитини та приділення серйозної уваги якості її добору. Музика повинна відповідати інтересам дітей певного віку, щоб вони могли сприймати її.

Процес формування творчих здібностей на уроках хореографії – процес складний та комплексний. Він вимагає постійного теоретичного та практичного вдосконалення. Навчальний процес будується на активній взаємодії педагога з дітьми.

На сучасному етапі розвитку хореографії, особливостей методики її викладання в загальноосвітніх школах, спеціальних гуртках, вищих навчальних закладах виникає ряд проблем, які потребують вирішення: формування творчих якостей засобами хореографії, ефективні шляхи розвитку творчого потенціалу і творчих здібностей дітей в процесі вивчення хореографії тощо.

Результативність естетичного виховання засобами

хореографії залежить перш за все від методів викладання. За правильно обраної та науково обґрунтованої методики, яка будується з урахуванням єдності форми і змісту, за провідної ролі змісту, творчі здібності дітей виявляються, інтенсивно розвиваються, що сприяє формуванню творчої особистості.

1. Акулова О. Народний танець на распутье // Народное творчество. – 2002. – № 2. – С. 14-16.
2. Готединер А.Л. К проблеме многосторонних способностей // Вопросы психологи. – 1991. – № 4. – С. 82-88.
3. Костюк Г.С. Науково-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
4. Краткий психологический словарь / ред.-составитель Л.А.Карпенко; Под общей ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 512 с.
5. Зайцев Е. Основи народно-сценічного танцю. – К.: Мистецтво, 1975. – Ч.1. – 223 с.

Голикова О.Є.

ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА (на матеріалах південноукраїнської вишивки)

Метою діяльності вчителя є виявлення і розкриття таланту кожного учня, а коли викладач веде мистецький курс – декоративно-ужиткове мистецтво, образотворче, театральне, – це завдання поглиблюється. Метою нашого дослідження виступає необхідність обґрунтування важливості власної творчості педагога, його співпраці з народними майстринями і дослідження їх творчості, а також ефективність процесу творчого виховання.

Віра викладача в можливість, творчий потенціал студентів, допомога на всіх рівнях підготовки, виводить студента і його роботу за рамки буденності, надає його твору мистецької краси і логічної завершеності. З одного боку викладач, який своєю довірою і допомогою підкріплює сили вихованця, повинен робити це вдумливо й мудро; з іншого боку, студент, який наділяється цією довірою, повинен свідомо докладати всі зусилля для того, щоб творчо реалізувати своє покликання.

Безпосередньо від такту вчителя залежить подолання тих „меж” можливостей учня, які треба перебороти, а ця перемога можлива тільки тоді, коли робота вже розпочата. Учень не повинен лякатися тієї миті, коли він дійде до краю своїх можливостей. Допомога викладача і надається йому для того, щоб він проявив себе якомога досконалішим. Тільки підвищуючи

кожний раз вимоги до себе, можливо забезпечити духовне і мистецьке зростання. Адже не треба бути подібним до тієї людини, якій було дано талант, а вона його закопала, тобто злякалася, що її можливостей не вистачить на вдосконалення дарованого їй таланту. «Ми повинні так вірити в людину, таку їй подарувати довіру, так їй надихнути, щоб вона знайшла в собі хоробрість, мужність, радість, творчу радість себе стверджувати» [3:14].

Удосконалення мистецького рівня студента прийде тоді, коли він ретельно ознайомиться з усіма надбаннями, традиціями, регіональними особливостями творів попередніх поколінь. «Завдяки колективній природі, образотворчий фольклор (так само, як і словесний, драматичний, музичний) в емоційній формі специфічно виражає не лише естетичні уподобання, а й естетичні ідеали загалом» [1: 13]. У пізнанні творів митців міститься важливий урок розуміння справжньої краси, яка завжди має моральну наповненість.

Широке коло етнічного складу населення Півдня України дає нам підстави дослідити розгалужену систему типології вишитих творів, з одного боку, і з'ясувати причини і мету їх використання – з іншого. «Серед переселенців, що шукали собі притулку в чорноморських степах, були люди найрізноманітнішого соціального стану, національної приналежності і віросповідань» [4: 3].

Звіти експедицій щодо вивчення Малоросійського краю О.Алешо, І.Бессараба, Х.Вовка, П.Чубинського, статистичні та географічні матеріали, зібрані та систематизовані Т.Осадчим, А.Скальковським, О.Шмідтом, Я.Штахом, що містили не тільки описовий матеріал, а також графічні малюнки, світлини, допомагають відновити картини життя Херсонської губернії, якій у 2003 році виповнилося 200 років, зі своєрідними особливостями в одязі та інтер'єрі приміщень.

Великий вплив на кількість вишитих виробів, їх величину і якість мали заможність мешканців або переселенців до Таврії, а також безпосередньо житло, в якому знайдуть своє постійне місце вироби майстрині, бо шкала різноманітності зовнішнього вигляду приміщень могла коливатися від "...просторої, високої і світлої кам'яної хати, до ...сирої, хоча і охайної, але тісної і нездорової землянки..." [6: 503]. З метою детального дослідження поліфункціональності вишитих творів, зосередимо увагу на творах декоративно-інтер'єрного призначення, які виступають домінантними, випереджаючі компоненти одягу.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Найпоширенішими творами, що просторово організують приміщення є: рушники, серветки, скатертини, завіски, килими, наволочки на диванні подушки, панно, картини; сакральні речі – ікони, накидки на аналої, корогви. Набагато меншими за кількістю замовлень, або бажання “вишити для себе” є: доріжки, простирадла, наволочки на ліжкові подушки тощо.

На підтвердження поліфункціональності вишитих творів Півдня України як в ХІХ так і в ХХІ століттях, звернемося до матеріалів Херсонської сільськогосподарської виставки 1853 року, на якій були представлені різноманітні за своїми функціональними призначеннями речі: “...бумажні вироби...рушники, скатертини, простирадла, кушаки і вовняні вироби: ...панчохи, рукавички, пояси, ...плахти, рядна, скатерки, килими...” [7: 475].

Протягом експедиції 1998-2002 р.р. було виявлено функціональні зміни вишитих творів у зв'язку з довготривалим їх використанням. Вишиті вироби з часом губили свої художньо-естетичні властивості: форму, колір, чіткість малюнку від прання, сонячних променів та інших, зокрема механічних дій. Такого плану зміни стосуються не всіх виробів, а тільки килимів і рушників. Інші типологічні групи, зафіксовані нами, не набули такого широкого застосування, як рушники та килими, і нараховують поодинокі побутові виключення.

За матеріалами дослідників етнографічних зразків Херсонської губернії ми робимо висновок: найпоширенішим за функціональними ознаками твором, який вимагав хисту, терпіння, бачення і відчуття гармонії був і лишається рушник.

Рушник за своїм функціональним призначенням є необхідним як в побутово-ужитковому (“стирок”, “утирач”), так і в декоративно-інтер'єрному (святкові, подарункові, покутні тощо) використанні; сімейно-обрядові рушники (весільний, на проводи, поховальний) також розвішуються в просторі хати і нагадують собою про видатні події в житті родини. “По стінах у вигляді прикрас вішають рушники, вишиті червоними бумажними нитками – особистий виріб господині або її дочок” [6: 503].

Рушник – єдиний вишитий твір, який знайшов своє використання не тільки в просторовій організації різноманітних за характеристиками приміщень, не тільки в декількох символічних навантаженнях у родинній обрядовості, а також і в українському одязі (пояс-рушник).

Кожна майстриня, перш ніж почати роботу над рушником, спочатку обирає його майбутнє призначення – обрядове чи

побутове. Трапляються випадки, коли вишивальниці настільки подобається орнамент, що в неї виникає бажання одразу його вишити з думкою “згодиться комусь”, а потім уже вона використовує рушник за потребою. Від функціональності рушника залежало обрання матерії, ниток, технік, орнаменту і композиції його розташування. Уміючи “читати” рушник, можна було й самому здогадатися щодо подальшого його використання.

Найрозумілішими в цьому “прочитанні” є рушники весільної обрядовості, обов’язковими орнаментальними компонентами яких виступають голуби або пави, наявність двох перших літер імен наречених, вінці, грона винограду або калини, квіткові гірлянди тощо.

“На хату з давніх-давен дивилися як на модель космічного устрою” [5: 76], в якій кожна річ мала своє стале місце. Як кожна хата була обов’язково обернена чільною стіною на південь “проти сонця”, так і внутрішня будова та її декор мали свої канони. “... рушники створюють сильний художній акцент у громадському та житловому інтер’єрі. Своєрідним художнім знаком-символом виступають рушники в інтер’єрі хат сучасного... села” [9: 33].

Сталість звичаю брати більшість речей в рамку, підтверджують світлини, які були знайдені нами в більшості сіл, селищах міського типу, містах. Серед побутових предметів, які висіли на стіні, були дзеркала, намальовані або вишиті картини, великі ілюстрації, одна світлина або декілька, вставлених у рамку. Один рушник міг обрамляти одразу дзеркало і світлину, образ або два і більше образів тощо. Полічки-божнички, які також прикривалися рушниками або серветками, практично не зустрічаються. Музей факультету культури і мистецтв Херсонського державного університету нараховує лише один рушник такого типу (И-209), що зберігся в родині переселенців з м.Суми і був подарований музею. Серед речей домашнього вжитку, що стояли біля стін і їх також прикрашали зверху рушниками, можна назвати трюмо, шафу для одягу, високі полічки для взуття.

Зауважимо, що побутово-ужиткові рушники – “стирок”, “утирач”, які щоденно використовувалися до початку ХХ століття, тепер практично не зустрічаються. З одного боку, темп життя збільшився і майстриням бракує часу не тільки “стирок”, а й подарунковий чи обрядовий рушники вишити, з другого боку – достатній розвиток промисловості дозволяє використовувати

щоденно менш коштовні тканини на “стирки”, а на “утирачі” – мохнаті рушники.

Великою групою активного використання виступають декоративно-інтер’єрні рушники, які крім побутово-естетичної насолоди і виправданості місця, ще навантажені психологічними переживаннями щодо обряду, в якому вони були задіяні.

Традиційно кожна українська і, взагалі, слов’янська родина мала в своєму покуті образи Спасителя і Богородиці, ікони Чудотворця Миколая, Георгія Переможця, Архангела Михаїла та інших святих. Кількість образів залежала від заможності, рівня духовності та імен членів родини. Біля ікон світилася лампадка, обрамляли їх свячене зілля, а зверху прикрашав рушник. Покутній рушник акуратно складали над іконами, кінцівки розправляли та кріпили до стіни кнопками, цвяшками або голками від акації „... рушник складається у складочки. Важливо, що в усіх спробах передбачена основна мета – добре показати для огляду вишиті частини рушника” [9: 33]. Покутнім міг стати як обрядовий рушник (весільний, на проводи, поховальний), так і святковий.

Зауважимо: якщо майстриня сама вишиває, то обов’язковим є вишитий рушник на покуті або найкращий, який в неї є. Емоційна пам’ять про померлу людину або ту, яка надовго поїхала з даної місцевості, спонукає вишивальницю до бажання повішати подарований їй промисловий рушник або вишитий іншою особою на видному місці, тобто на покуті.

Наступними, за своїм інтер’єрним призначенням, є рушники, які розвішували над світлинами, родинними портретами (одним, двома окремими портретами батька і матері, онуками). У більшості випадків світлини обрамляв один рушник, рідше – два. Якщо орнамент промислового рушника подобався, то майстриня поверх фарби могла вишити візерунки нитками, або лишити незмінним.

Уподобання майстринь щодо класичних творів образотворчого мистецтва (І.Шишкіна “Ранок в сосновому лісі”, В.Васнецова “Три богатирі”, “Альонушка”) тощо, які можна було придбати на ринках, виражалися в прикрашанні подарунковими рушниками на проводи, на весілля тощо. Вишиті картини також були прикрашені рушниками, орнамент яких не обов’язково гармонував із зображенням на картині.

Дослідник південноукраїнських ремесел В.Малина звертає увагу на рушники, якими прикрашали стіни хати не тільки українці, а й болгари, молдавани, греки. При цьому болгари і

молдавани обвішували стіни як і українці, а греки "...складали рушники навпіл і цвяхами прибивали їх в рядок під стелею"[8: 57]; „В Одеській – триметрові рушники білим невишитим полотнищем складають у своєрідні круглі або півовальні форми і розміщують вздовж сволоків” [9: 33].

Окремої уваги заслуговують рушники, які загубили свій вигляд від часу, але майстрині не можуть їх позбутися через психологічний аспект – довга праця над ними, спогади про минулу подію, існуюча в сім'ї традиція нічого не викидати тощо. Ці причини стають умовою подальшого "другого життя" рушників. Орнаментовані фрагменти рушників відрізають і використовують з дещо зміненими функціями: в одязі, для побутових потреб – серветки, щоб прикривати хліб, накидки на телевизор, завіски на скляні двері, наволочки на ліжкові та диванні подушки, мішечки для спецій, ганчірки-стирки та ганчірки-катрани тощо. Отже, домінуючим твором за своїм функціональним призначенням був і лишається рушник.

Функції вишитих творів набувають більшого значення, коли вони організують інтер'єрний простір культової споруди – каплиці, церкви, храму. Кожний сучасний храм Українського Патріархату має оздоблення вишитими виробами: рушниками, обрусами (індутьї), серветками, накидками на аналої, корогвами; вишиті ікони мають таку ж духовну цінність як і образ, виконаний фарбами на дошці. Більшого застосування в храмі отримали рушники. Вони покривають ікони, що висять на стінах храму, вівтарній стіні, лежать на аналоях, на великих розп'яттях, що стоять на столі та підлозі.

Дослідницькі експедиції довели, що кількість рушників, їх мистецький рівень, попереднє використання мають свої відмінності в кожному храмі, хоч при цьому функціональне призначення єдине для всіх – прикрашати простір храму, підтримувати духовно-естетичну насолоду від духовного (можливість спілкування з Богом) і матеріального (милування найкращими зразками творчості майстринь). Кількість рушників храму залежить від кількості образів, парафіян храму та їх уміння вишивати, кількості проведених обрядів (хрещення, вінчань, поховань) і бажання їх учасників зробити дарунки храму.

Наше дослідження підтверджує сталість цього виробу – рушників – у реаліях сьогодення, а також їх широкий спектр застосування як в родинно-побутовому, календарно-обрядовому, так і в інтер'єрному функціонуванні.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

Подібним до рушника попитом користується інший твір інтер'єрного призначення – серветка. Розміри цього виробу дозволяють за найменший обсяг часу отримати готову серветку. Вишивальниці, що тільки починають оволодівати техніками, віддають перевагу саме цьому типу твору.

Відмінності, за якими серветки відрізняються одна від одної є розмір, форма і художньо-стилістичні особливості. Найменші за розміром серветки використовують: під склянки (від 120 мм), форма квадрата; на полички в серванти, шафи для посуду (від 180-200 мм), форма – квадратна, трикутна, еліпсоїдна, колоподібна.

Всі предмети побуту, якими користуються господарі і які розташовані в залі, спальні, кухні, коридорі тощо, можуть бути накриті серветками: столи, телевізори, дзеркала, шафи, фортепіано, а також пральні і швацькі машини тощо.

Останнім часом (90-ті р. ХХ – поч. ХХІ ст.) з'явилися обрядові серветки з Великодньою символікою (гілочками верби, писанками, паскою, свічкою, янголятами, церквою, написами “ХРИСТОС ВОСКРЕС”, “ВОІСТИНУ ВОСКРЕС”), які використовують тільки раз на рік – на Великдень. Бажання довше зберегти цей піднесений стан душі і бачити цю символіку, спонукав майстринь до створення вишитих картин, панно за зразком серветки, які можуть милувати око протягом року.

Серветка знайшла своє застосування також і в просторі храму. Вона покриває високі дерев'яні підставки під квіти, що стоять біля аналоїв з образами; невеличкі підставки, на яких стоять скриньки для пожертв; колоподібні столики, на які парафіяни кладуть поминальні книжечки під час читання Євангелія тощо. Форма серветок традиційно квадратна, розмір коливається від 400-500 мм до 800-900 мм.

Назву “доріжка” носять вироби, які мають прямокутну форму, рідше із закругленими кутами. Середній розмір цього виробу – 300Х700 мм, можливі зміни в бік зменшення і збільшення розмірів.

Активного вжитку цей твір зазнав у післявоєнні 50-60-ті роки ХХ ст. Парубки поверталися з фронту, утворювалися нові сім'ї, і як кожна справжня газдиня, жінка творила своїми руками родинний затишок – мікрокосм. У цей час починали в'язати, шити і вишивати навіть ті жінки, які ніколи цим не займалися – “негаразди спонукали”, – згадувало більшість літніх інформаторів. У цей же період робили також доріжки ришельє,

які потребували тільки бавовняних однокольорових (частіше білого кольору) ниток.

Функціональне призначення доріжки – дарувати художньо-естетичну насолоду як рідним так і гостям, це спроба найменшим витраченням коштів досягти затишку в рідній оселі. Доріжками, в більшості випадків, накривали столи (якщо не було скатертини), комоди, серванти, трюмо пізніше — фортепіано, журнальні столики тощо. Як різновид, могли покласти зверху покривала на ліжко, зверху скатертини на стіл тощо.

Виробом, який користувався попитом і в XIX столітті, і в сьогоденні є скатертина (“настільник”, “обрус”), “...вся семья благоговейно молится Богу и потом усаживается за стол, усыпанный сеном и застланный чистой скатертью” [2:704]. Традиція покривати стіл скатертиною віщувала господарям добробут, безбідне життя. Ставлення селян до домашнього столу дорівнювалося ставленню до святинь – образу, хлібу, а оскільки святиню не брали голими руками, то і стіл також покривали скатертиною. Нажаль, дореволюційні відомості щодо південноукраїнських скатертин звертають увагу тільки на існування цієї типологічної групи, але не мають уточнень щодо образно-стилістичних рішень таких виробів: “В деяких маєтках виготовляють...бумажні вироби... полотно, скатертини і килими ...і вовняні вироби...скатертини...” [7: 474].

У сучасному інтер’єрі скатертина продовжує користуватися попитом як на великому обідньому столі, так і на журнальному, кухонному. Функціональне призначення скатертини лишається незмінним – підкреслення урочистості події, особливо піднесеного настрою (на свято) і створення свого мікрокосму (у будні). Зауважимо, що промислові скатертини помітно витісняють вишиті, що не стосується квартир і будинків майстринь, але скатертини (обруси), які майстрині вишивають у храми на престол, поминальні й кліросні столи, є виключно вишитими.

Поліфункціональність вишитих творів Півдня України демонструє широкий спектр творчого доробку майстринь-вишивальниць. Останнім часом вишивка популяризується, виставки творів народних і професійних майстрів дарують нові імпульси розвитку цього виду діяльності: „... самодіяльне вишивання, коли воно стає життєво потрібним, може вирости із аматорського захоплення у колективну творчість з ознаками народного мистецтва” [1: 27]. Активна позиція вчителя щодо глибокого дослідження вишивальних традицій краю і

поліфункціональності виробів, сприяє розвитку творчої особистості учня, набуттю професійних навичок, спонукає до ознайомлення зі здобутками попередніх поколінь, а також неоціненно впливає на творчий розвиток учня.

1. Антонович Є.А., Селівачов М.Р. Декоративно-прикладне мистецтво з практикумом у навчальних майстернях. – Ч.11. – К.: РНМК, 1993. – 116 с.
2. Афанасьєв А. Мифы, поверия и суеверия славян: Поэтические воззрения славян на природу. – Т.3. – М.: Экспо; СПб.: Terra Fantastica, 2002. – 768 с.
3. Сурожский Антоний. Человек перед Богом / Составит. Е.Л.Майданович. – М.: Паломник, 2000. – 384 с.
4. Культурно-бытовые процессы на юге Украины / Отв. ред. Ю.Иванова. – М.: Наука, 1979. – 192 с.
5. Кушнір В.Г. Народознавство Одещини: Навч. посібн. – Одеса: Гермес, 1998. – 245 с.
6. Материалы для географии и статистики генерального штаба Херсонской губернии / Составит. ген. шт. подполковник А.Шмидт. – Ч.1. – СПб.: Воен. типогр., 1863. – 601 с.
7. Материалы для географии и статистики генерального штаба Херсонской губернии / Составит. ген. шт. подполковник А.Шмидт. – Ч.2. – СПб.: Воен. типогр., 1863. – 874 с.
8. Малина В.В. Таланты Прибужья: Фотоочерк. – Одеса: Маяк, 1988. – 144 с.
9. Народні художні промисли України: Збірник наукових праць. – К.: Наук. думка, 1979. – 100 с.

Науменко Ю.Г.

ВИВЧЕННЯ ТЕМИ “ПРИРОДА СТРЕСУ” НА УРОКАХ ОБЖ

Працюю на освітянській ниві більше двох десятиків років. Ураховуючи зацікавленість суспільства, держави у вирішенні проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей під час навчання, як вчитель ОБЖД хочу поділитись з колегами думками стосовно викладання теми “Моє здоров'я” у 7-му та наступних класах. А саме такими питаннями цієї теми, як “природа стресу”, “перенапруження”, “стресові ситуації”.

Феномен здоров'я людини протягом усієї історії людства привертав увагу багатьох дослідників, які напрацювали велику кількість різноманітних характеристик цього явища. В останні десятиліття світова наука віднесла проблему здоров'я, в широкому розумінні цього поняття, до кола глобальних проблем, вирішення яких обумовлює характеристики майбутнього

розвитку людства, та й, навіть, сам факт подальшого існування його як біологічного виду.

У наш час проблема загрози здоров'ю розглядається світовою спільнотою як одна із загроз планетарного масштабу – антропологічна катастрофа. Сутність цього явища пов'язана з тим законом біології, що кожен біологічний вид вимирає, якщо змінюються умови існування, до яких він пристосовувався тисячоліттями в ході своєї еволюції. Склалося так, що людська діяльність протягом ХХ століття не тільки не перешкождала формуванню передумов антропологічної катастрофи, а, навпаки, сприяла її розвитку, тому що кардинально змінювала умови життя, до яких людство адаптувалося віками.

Всесвітня вагомість і актуальність проблеми викликала справедливу стурбованість передових представників світової науки, особливо у сферах, що стосуються проблем здоров'я.

Однією з причин антропологічної катастрофи в Україні, яка набула рис демографічної кризи, є низький рівень мотивації здорового способу життя та культури здоров'я у значної частини населення України. Так, захворюваність підлітків (15-17 років) за цей період зросла в 1,6 разів, поширеність хвороб – в 1,7 разів.

Висновок, зроблений ученими, звучить як присуд для всіх, хто займається проблемами здоров'я дітей та молоді: постійна емоційна напруга, участь дітей у сімейних конфліктах викликають порушення регуляції основних фізіологічних функцій.

Сьогодні до понять та назв, які вже вийшли за рамки наукової та спеціальної термінології і стали буденними в нашому бурхливому, постійно змінюваному повсякденному житті та мові, без сумніву, належать і такі слова, як «перенапруження», «стрес». Практично кожна людина вживає їх, хоча далеко не всі знають, що саме означають ці терміни, переважно вбачаючи за ними щось загрозливе, небезпечне, що може стати причиною багатьох психічних та фізичних розладів, призвести до різних захворювань і навіть спричинити смерть.

Відомо, що чим більше розвинена країна, чим вищим є рівень її цивілізації, тим «популярнішим» серед людей є стрес, що сприймається як фактор, присутній усюди, який чекає людину чи не на кожному кроці, нависає як та дощова хмара, від якої ніде не сховатися.

Стрес дуже багатогранний у своїх проявах. Але в основі свій це, передусім, особливий стан організму, за якого зростають як психологічні навантаження, так і вимоги до збереження фізіологічної стабільності людини. Великою

кількістю наукових досліджень, виконаних за останні 60-65 років у країнах усіх континентів, доведено, що стрес здатен спровокувати практично будь-яке захворювання. І тому цілком зрозумілим є інтерес до стресу, бажання дізнатися про нього якомога більше і, звісно ж, знайти засоби його подолання, запобігання.

Багато науковців стверджують, що стрес не тільки зло, з яким потрібно боротися. У відповідних межах – це не тільки біда, але й певне благо, бо без стресів різного характеру наше життя перетворилося б на безбарвне існування. Стрес – це не лише хвилювання та хвороби, але й елементи тренування та загартовування. За відповідних умов він допомагає підвищенню опірності організму, тренує його захисні механізми.

Багаторічна практика свідчить: стрес може сприяти не тільки появі страждання, але і великої радості, привести людину до вершин творчості. Історія дає безліч прикладів, коли саме в стресовій ситуації людина відкривала в собі такі грані можливостей, таланту, про які і не підозрювала раніше!

Композитори, художники часто-густо найкращі свої твори створювали, саме переживаючи стресові стани. Отже, поза сумнівом, стрес, який не виходить за рамки того, що нормально переноситься організмом, є вірним союзником людини у безперервній її адаптації, пристосовуванні до змін навколишнього середовища.

У цьому величезне соціальне значення стресу.

Отже, що таке стрес?

Люди, які вживають цей термін, в переважній більшості хочуть сказати, що вони відчують себе надто роздратованими, перевтомленими. Слід зазначити, що поняття стресу в його первинному смислі не пов'язане з жодною кількісною оцінкою, кількісним виміром.

Стрес – це реакція організму, окремого індивідуума на подразнення, що перевищило певну (індивідуально-відмінну) міру. Отже, це суто індивідуальна реакція, тобто один і той самий подразник в однієї людини викличе фізіологічні зміни, що не виходять за межі норми, в іншій – значні шкідливі зміни, хворобу, серйозні розлади. Більше того, навіть в однієї і тієї ж особи подразник, який не викликав раніше патологічної реакції, за певних обставин і особливого стану на той момент чи відрізок часу (перевтома, перенесена нещодавно хвороба, відповідні дні циклу у дівчат-підлітків, безсоння напередодні, закоханість і т.ін.) може стати загрозово ушкоджуючим і викликати різноманітні

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

небажані наслідки з боку різних систем організму, у тому числі психоемоційні розлади.

Слід сказати, що є стресостійкі та стресосхильні люди, і це залежить від їхньої генетичної, вродженої та спадкової спроможності протистояти стресу. Кожна людина має антистресові системи, або антиоксидантні системи захисту. Від їх активності, повноцінного функціонування, потужності багато в чому залежить і характер реакції на стрес, і спроможність справлятися з ним без особливих ушкоджень (або, навпаки, бурхливо реагувати, що може дати дуже небажані зрушення, ушкодження, аж до фатальних).

Отже, немає однакового реагування на той чи інший подразник. У громаді, у колективі кожен може зреагувати на той чи інший подразник індивідуально, залежно від особливостей свого здоров'я, виховання, психоемоційної чутливості, від того конкретного стану, фізичного і психічного, який мала людина на час дії стресового подразника. Американський кардіолог Герберт Бенсон у книзі "Чудо релаксації" навів таблицю щодо сили впливу стресу від ситуації що змінилася (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Стрес від ситуації, що змінилася

№ п/п	Події	Сила впливу
1	2	3
1.	Смерть в сім'ї чоловіка	100
2.	Розлучення	71
3.	Розлучення з чоловіком	65
4.	Позбавлення волі	63
5.	Смерть одного з членів сім'ї	63
6.	Особиста травма або хвороба	53
7.	Одруження. Весілля	50
8.	Аврал на роботі	47
9.	Примирення з чоловіком	45
10.	Вихід на пенсію	45
11.	Проблеми з здоров'ям у членів сім'ї	44
12.	Вагітність	44
13.	Сексуальні проблеми	39

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

1	2	3
14.	Проблеми з бізнесом	39
15.	Зміни фінансового стану	38
16.	Смерть близького друга	37
17.	Сварка з чоловіком в сім'ї	35
18.	Заставна на суму більше 10000\$	31
19.	Втрата права викупу заставної або позики	30
20.	Зміни рівня відповідальності на роботі	29
21.	Син або дочка йдуть з дому	29
22.	Проблеми з батьками	28
23.	Видатне особисте досягнення	28
24.	Дружина починає або кидає роботу	26
25.	Вступ або закінчення школи	26
26.	Зміна умов життя	25
27.	Зміна особистих звичок	24
28.	Проблеми з керівником	24
29.	Зміна часу і умов роботи	23
30.	Зміна місця проживання	20
31.	Зміна школи	20
32.	Зміна стилю відпочинку	19
33.	Зміна релігійної активності	19
34.	Зміна соціальної активності	18
35.	Заставна або позика на суму менше 10000\$	17
36.	Прибавка в сім'ї	16
37.	Зміни звичок харчування	15
38.	Канікули	13
39.	Різдво Христове	12
40.	Незначні порушення закону	11

За його висновками, якщо вивчати взаємозв'язки свідомості й тіла, ми зможемо навчитись тому, щоб метод релаксації, уміння управлять стресом, ефект плацебо, вправи, харчування та інші подібні аспекти ефективно приносили користь людині.

Окремі вчені доводять, що майже в кожній хворобі є компонент, викликаний стресом, а це значить, що є потенційна можливість на нього впливати. Головне пам'ятати – основа лікування є ваша віра в те, що ви дійсно здолаєте хворобу. Ми повинні усвідомити, що здоров'я можна “визвати” з “середини тіла”, використовуючи вправи на досягнення релаксації та інші методи самонавіювання. Є свідчення, що віруючі люди значно частіше задоволені і станом свого здоров'я, і своїм життям у цілому. Проте, це не значить, що віруючі не звертаються так часто до лікарів, як прості люди, але, дійсно, вони значно рідше використовують ліки, які їм приписали. Тому заслуговує на увагу твердження, що сучасна традиційна медицина в поєднанні з методами самонавіювання можуть давати дуже добрі результати.

До речі, самонавіювання – це як раз той організуючий підхід, який притягує до лікування всі сили організму, від харчування до світосприйняття й віри.

Як же розпізнати стан стресу, щоб уникнути його додаткового погіршення?

Найчастішими фізичними ознаками його є почуття перевтоми, тривоги, роздратованість, головний біль, проблеми з травленням, хронічні запори, почуття напруги в грудях та внизу шиї, біль у попереку, безсоння, втрата уваги, неефективна праця, погіршення взаємин на роботі і вдома, загальний спад життєвих інтересів та активності. Коли людина в стресі, вона не спроможна ефективно працювати й досягати успіху в будь-якій сфері свого життя. Основними обставинами, що викликають стреси, вважає лікар Бенсон, є зміни в культурному житті, урбанізація та міграція, соціально-економічні зміни.

За таких обставин і умов набуває особливого значення запобігання стресу, його небажаних наслідків. Людина повинна в противагу поставити так звані меліори – “покращувачі”, фактори, що підсилюють здатність поборювати стреси. Це корисні для здоров'я звички та здоровий спосіб життя, систематична фізична життєва активність, підтримка позитивного емоційного стану, спокій, злагода та гармонія в особистому житті та стосунках з людьми, психогігієна з настановою адекватного реагування на навколишнє, уміння володіти емоціями, не реагувати бурхливо на дрібне ц незначне, готувати себе до зустрічі з труднощами, вміти спокійно їх переборювати, керуватись розумом, аналізом ситуації з передбаченням можливих наслідків.

Людині вкрай необхідні позитивні емоції. Лікарі в усі часи знали, що страх, смуток, нудьга руйнують тіло, сприяють появі хвороб, прискорюють старість. Радість, навпаки, зміцнює людину, дарує сили і працездатність. Тому, виховуючи, навчаючи учнів та спілкуючись з учнівською молоддю, ми повинні створювати навколо себе атмосферу радості, доброзичливості, сердечності й тепла.

Виходячи з цього, для нас, педагогів, постає завдання всебічно готувати наших учнів до існування в умовах стресу. Тим більше зараз, коли серед школярів посилилися нервові і психічні хвороби, що свідчить про психологічну неготовність дітей до шкільних стресів та стресових ситуацій різного характеру. Це не може не хвилювати всіх учасників навчально-виховного процесу, батьків, широку громадськість.

Стає доречним розглядати цю тему на уроках ОБЖД не тільки в 7-му класі, а й у 8-му, 9-му і старших класах на уроках повторення, передбачених програмою, факультативних заняттях, гуртках за інтересами, годинах спілкування. При цьому слід застосовувати нетрадиційні уроки, тематичні лекції, інтерактивні форми роботи: практичні заняття, дискусії, аналіз ситуації, роботу малих груп, рольову гру, тренінги. Хочу зазначити, що, вивчаючи велику за обсягом тему “Мое здоров’я”, ми маємо можливість розкрити поняття: “типи характеру”, “темперамент”. Вчитель разом з дітьми досліджує темперамент кожної дитини, тим самим конкретно розбираючи стресові ситуації для кожного учня. Даючи рекомендації учням, ми враховуємо індивідуальні особливості кожної дитини, пам’ятаючи золотий постулат медицини: “Не нашкодь!” Дітям з характером “флегматика” даються рекомендації типу: розвивати свої емоції, не уникати бурхливих проявів емоцій тощо. Учням, що мають темперамент “меланхоліка”, навпаки, радимо готувати себе до труднощів буденного життя, аналізувати конкретні вчинки, систематично гартувати себе як фізично, так і психологічно, вести здоровий спосіб життя.

На таких нестандартних уроках бажано, щоб теоретичні знання закріплювалися через практичні вправи: відпрацьовувалися стресові ситуації та шляхи виходу з них, проводилися рольові ігри, даючи можливість учневі побувати в різних конкретних психічних станах.

Для учнів старших класів (9, 10, 11) доцільно рекомендувати проведення уроку з теми “Стрес та шляхи його подолання”. Під час проведення практичної частини уроку необхідно об’єднати

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

учнів за темпераментом з метою кращого індивідуального впливу на підлітка. Заняття необхідно будувати таким чином, щоб теорія була повністю чітко закріплена практичними навичками. Перед початком практичних занять щодо подолання стресових ситуацій вчитель наголошує, що для подолання почуття нервозності, страху, розпачу, безпорадності необхідно навчитися розслаблюватися (релаксація). Є багато методик, але ми обираємо чотири основних компоненти для досягнення розслаблення:

- 1) спокійне оточуюче середовище;
- 2) належний об'єкт для концентрації уваги;
- 3) пасивне відношення;
- 4) зручне положення (ним прийнято вважати позу кучера).

Далі за такою методикою:

1. Спокійно сісти в зручному положенні.
2. Закрити очі.
3. Повністю розслабити всі скелетні м'язи (це велике вміння розслаблювати м'язи, по розслабленим м'язам як по колії підуть психологічні процеси – слова).

4. Дихати через ніс.

5. Про себе повторювати таку “формулу” самонавіювання:

- Я розслаблююсь, я цілком спокійний...
- Мої руки повністю розслаблені ...теплі... нерухомі...
- Мої ноги повністю розслаблені ...теплі... нерухомі...
- Мій тулуб повністю розслаблений ...теплі...

нерухомий...

- Моя шия повністю розслаблена ...тепла... нерухома...
- Моє обличчя повністю розслаблене ...тепле...

нерухоме...

- Мій пульс рівний, ритмічний...
- Моє дихання рівне, спокійне...
- Я відчуваю тепло в області сонячного сплетіння...
- Моє чоло приємно прохолодне.

На кожній формулі потрібно концентрувати увагу 1-2 хвилини.

Після того як установка розслаблення виконана, спробуйте сконцентрувати увагу на “основній формулі”, що відповідає вашим конкретним завданням, проблемам.

Наприклад:

1. Я вірю у свої можливості.
2. Я можу опанувати будь-яку проблему.
3. Я знаю, що мені робити.

4. Я здатний до активних дій і т.д.

Далі вчитель говорить, що, коли учні готові завершити сеанс тренування, треба застосувати формулу: “Я спокійний, я бадьорий” і вийти з аутогенного занурення.

Можна зробити висновок, що головне в механізмі самонавіювання – це напівсонний стан із зосередженням напруженої уваги, уміння свідомо відділитися від всього стороннього, навколишнього, повне розслаблення скелетних м’язів. Щоденне заняття за такою методикою дасть змогу перебороти різні стресові ситуації та труднощі повсякденного життя.

Таким чином, для одержання позитивних результатів, на мою думку, головну увагу треба зосередити на відпрацюванні таких практичних настанов та моделей боротьби зі стресовими ситуаціями, які є характерними для регіону та місця проживання дитини. Активне залучення до цієї роботи лікарів, юристів, психологів дозволить уникнути помилок та прорахунків. Поряд з цим, постійне закріплення навичок та вмій учнів з цього питання значно покращить психолого-емоційний стан

1. Василенко Л.Б. Основи безпеки життєдіяльності. 9-10-11 кл. Матеріали до уроків: Посібник для вчителя. – Харків: Ранок, 2002.
2. Гнатюк О.В., Гнатюк М.Р. Основи безпеки життєдіяльності 7-8 кл. Посібник для вчителя. – Харків: Скорпіон, 2001.
3. Хріпкова А.Г., Колеков Д.В. Гігієна і здоров’я: Посібник для учнів. 8 кл. – М.: Освіта, 1983.
4. Алексєєв А.А. Аутотренінг для всіх. – К.: Освіта, 1984.
5. Романєєва І.В., Колотій Н.М. Основи безпеки життєдіяльності. 9 кл.: Навчальний посібник. – Харків, 2003.
6. Бенсон Г. Чудо релаксації. – М.: АСТ Астрель, 2004.
7. Костюк Г.С. Вікова психологія. – К.: Рад. школа, 1976.
8. Цибазов Г.Г. Сам собі лікар. – К.: Знання, 1989.
9. Моїсеєнко Л.Л. Безпека життєдіяльності: Навчально-методичний посібник для студентів. – Херсон: Айлант, 2001.
10. Тулаєва А.М. Основи охорони праці. Навчально-методичний посібник для студентів. – Херсон: Вид-во ХДПУ, 2002.
11. Кириленко С.В. Уроки здоров’я: Методичний посібник для вчителів. – Харків: Скорпіон, 2004.
12. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. – К.: “Видавництво А.С.К.”, 2004.

ДО ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У ШКОЛАХ ЕСТЕТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Перехід до постпромислової стадії розвитку суспільства, інтелектуалізація праці, зміна загальнолюдських цінностей, яка відбувається в Україні, вимагає невідкладних перетворень в усіх сферах сучасного життя. Розвиток Європейського освітнього простору вимагає від української школи реформування профільної освіти та орієнтування її на широку диференціацію, варіативність, багатопрофільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти [4, 4]. У Національній доктрині розвитку освіти України XXI ст., Державній комплексній програмі естетичного виховання підкреслена необхідність і послідовність завдань естетичного виховання молоді, створення умов для формування творчої, інтелектуальної особистості, спроможної до самостійного мислення, плідної творчої праці. Важливе місце в процесі гуманізації освіти належить художньо-естетичному циклу навчальних дисциплін. "Але реальне практичне втілення принципів гуманізації та гуманітаризації в галузі художньої освіти свідчить про уповільнений характер вирішення соціально важливих завдань. Це зумовлено ставленням до предметів естетичного циклу як до другорядних. Таким чином, не досягається мета, що полягає в духовному розвитку особистості, її творчому самовиявленні, максимальній творчій реалізації" [7, 2]. Рішенням цієї проблеми є використання в навчально-виховній роботі нових методів, організації навчання на високому рівні складності, що спонукає до творчості та сприяє розвитку здатності передбачати, висловлювати свої думки та ідеї, створювати ситуацію вибору для учнів.

Модернізація освіти, яка передбачає застосування нових програм, підручників, методів, визнана пріоритетною, особливо в школах нового типу. Водночас підкреслюється надання недостатньої уваги "новим методам виховання, які спостерігаються в рамках навіть одного учбового закладу" [1, 3].

Роль освіти й виховання як чинника розвитку творчості та художньо-творчої діяльності полягає в створенні оптимальних умов для самовизначення особистості. Головний виховний напрямок роботи шкіл естетичної спрямованості – допомогти дитині знайти свій шлях до багатства культури, розвинути потребу в її засвоєнні, збереженні і розвитку шляхом особистої

творчості. Профільна диференціація навчання передбачає орієнтування на вступ до спеціалізованих середніх і вищих навчальних закладів та здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю.

Впровадження в педагогічну практику початкової школи предметів художньо-естетичного циклу передбачає пробудження у дітей інтересу до мистецтва, самостійності думки, привернення їхньої уваги до безпосереднього сприйняття і відтворення світу засобами образотворчого, хореографічного, музичного, театрального мистецтва. За дослідженням І.Демченко, сприйнятливість до мистецтва учнів початкової школи зумовлена художнім типом психічних особливостей, для яких притаманна схильність до естетичної і художньої діяльності, образність сприймання і мислення. Цілісність сприймання мистецтва дітьми зумовлена синкретизмом їхніх художніх здібностей. У цьому віці виявляються близькість і спорідненість усіх художніх задатків: літературних, музичних, акторських та ін. [2, 45-46].

Засоби координації комплексу видів мистецтв: міжпредметні зв'язки, інтегративні уроки, в яких об'єднуються різні дисципліни надають змогу розширити асоціативні уявлення, збагатити світовідчуття, забезпечити сенсорний, емоційний та інтелектуальний розвиток учнів. Продовжуючи досліджувати питання інтеграції художньо-естетичних знань, М.Сова доводить, що перехід освіти з предметної до проблемної форми організації навчання, впровадження в педагогічний процес комплексних програм та інтегративних курсів, які розроблені на стику наук і мистецтва, зумовлені стратегією реформування сучасної освіти.

Досвід навчання у вітчизняних і зарубіжних закладах дозволяє визначити декілька моделей міждисциплінарної інтеграції: об'єднання декількох предметів однієї галузі (світова музична література та українська музична література); сполучення різних, але близьких освітніх галузей, які виступають на рівних правах (світова художня культура або культурологія, історія мистецтв); об'єднання навчальних предметів з однієї освітньої галузі на основі певної дисципліни (образотворче мистецтво).

Сучасна педагогічна практика широко використовує комплексні програми поліхудожнього розвитку творчої молоді. Метою програми "Основи театральної культури" Т.Пені, яка розрахована на старшокласників, є "самовираження особистості, розвитку в неї універсальних здібностей, збагачення духовного

досвіду через ознайомлення з методикою театральнo-творчої діяльності на основі інтеграції мистецтв" [3, 31].

Курс "Культурології" І.Зарецької спрямований на розуміння учнями 11 класів психологічних закономірностей спілкування, поняття внутрішньої логіки та доцільності прийнятих в суспільстві норм людських відносин. Метою курсу визначався розвиток духовної культури учнів, здатність підходити до явищ дійсності та мистецтва з естетичною міркою.

Проблема оновлення змісту та форм навчання в початковій школі з метою формування профільних інтересів постає головною в роботі загальноосвітнього комплексу естетичного навчання і виховання №101, дитячої школи мистецтв №4 м.Запоріжжя, як спільного комплексу, існуючого єдиною системою естетичного виховання учнів протягом 15 років. Одним з пріоритетних напрямків профілізації є художньо-естетичний, у змісті якого є забезпечення загальноосвітньою підготовкою до майбутньої професійної діяльності.

Одним із видів загальноосвітньої підготовки є профільні класи, де учні мають змогу глибше ознайомитися з історією зарубіжної культури, народознавством, культурою мовного спілкування, основами риторики.

Профільне навчання в спеціалізованих групах музичного, театрального, хореографічного, образотворчого напрямків здійснюється за програмами Міністерства культури і мистецтв, а також за авторськими програмами, складеними викладачами школи мистецтв №4 і ЗКЕНВ №101. Програми пройшли апробацію протягом навчального процесу: програма з історії мистецтв для учнів образотворчого напрямку навчання, програма з історії театру і кіно для учнів театральних спеціалізованих груп. Для більш поглибленого оволодіння знаннями, їх використання в споріднених предметах, педагогами обох навчальних закладів впроваджена форма інтегрованих уроків, які проводяться в профільних класах і в групах спеціалізованого професійного напрямку: історія мистецтв – акторська гра; малюнок – слухання музики; українська література – акторська гра; та ін.

Інтеграція навчальних тем формує потребу до творчої праці і певного рівня досягнень: наприклад, тема з предмета малюнок "Зображення людини в русі" була ілюстрована музичними творами у виконанні учнів фортепіанного та оркестрового відділень. Прослухані твори Й.Брамса "Угорська рапсодія",

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

П.Чайковського "Вальс", Д.Шостаковича "Танець ляльок", "Нестримний рух" К.Бома сприяли активізації творчого мислення, розширенню асоціативного уявлення, прояву особистих професійних здібностей учнів.

Інтеграція предметів української літератури і гри актора надає осмислене сприйняття матеріалу, що вивчається, посилює мотивацію навчання. Знайомство з творчістю класиків української літератури збагачувалось виставами учнів і викладачів театрального відділення. Прикладом творчої співпраці з'явилися постанови за творами Л.Українки "Лісова пісня", Т.Шевченка "Відьма", І.Нечуй-Левицького "Кайдашева сім'я".

Завдання предмета основи сценічної мови полягають у сприянні розвитку уваги та емоційної чутності учнів до образної природи художнього слова, формуванню грамотності та дієвості мови. Прикладом інтеграції основ сучасної мови та курсу з культури мовного спілкування може бути робота над скоромовками за завданнями в етюдній формі. З одного боку досягається мета розвитку внутрішніх елементів акторської психотехніки, з другого – розвиток якості дикції, правильного дихання, виразності в процесі мовного спілкування.

Головною метою викладання курсу "Історія мистецтв" на відділенні образотворчого мистецтва є формування в учнів здатності до сприймання художніх образів, уяви про розвиток мистецтва, творчої самореалізації в образотворчій діяльності. Так, під час вивчення розділу "Античний театр" учні в різних жанрах образотворчого мистецтва відтворювали образи, пов'язані з вивченою темою:

- "Античний театр" (графіка);
- "Театральні маски" (мозаїка, графіка);
- "Драматичний актор" (живопис);
- "Діоніс і сатири" (графіка).

Коментарії до творчих робіт супроводжувались художнім описом, який складався учнями за додатковим, самостійно опрацьованим матеріалом.

Уведення в навчальний план нових профільних предметів надає змогу для більш широкого використання міжпредметних зв'язків: народознавство – обряди народів України; культура мовного спілкування – сценічна мова; основи етики – акторська гра; історія зарубіжної культури – історія мистецтв.

З переходом загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст і 12-річний термін навчання та скорочення на 1 рік навчання у спеціалізованих навчальних закладах породжує проблему, пов'язану з наступністю та неперервністю профільного навчання: педагогічними колективами шкіл планується впровадження методів і форм роботи, які допоможуть у подоланні цієї проблеми. По-перше, це введення в 7-9 кл. курсів з поглибленим вивченням окремих предметів, відповідно до підготовки та інтересів учнів, індивідуальна робота з обдарованими дітьми та учнями, які визначили свій подальший професійний зріст, організація малокомплектних груп з орієнтуванням на певну дисципліну.

Загальноосвітній комплекс естетичного навчання і виховання №101 та школа мистецтв №4 мають позитивний досвід професійної підготовки молоді. Вихованці естетичного комплексу продовжують своє навчання в середніх спеціалізованих та вищих навчальних закладах України.

Таким чином, впровадження в педагогічну практику шкіл естетичної спрямованості нових предметів художньо-естетичного циклу та їх інтегрування надає нові можливості щодо вирішення питання профільної диференціації навчання і подальшого орієнтування на професійну підготовку.

1. Сухомлинська О. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України // Шлях освіти. – 1998. – № 3. – С. 2-5.
2. Демченко І. До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи // Рідна школа. – 2003. – №2. – С. 45-46.
3. Сова М. Інтеграція художньо-естетичних знань у сучасній парадигмі освіти. // Рідна школа. – 2003. – №3 – С. 30-32.
4. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки. – 2003. – №24. – С. 3-14.
5. Нафанець О. Художнє виховання ліцеїстів // Рідна школа. – 2000. – №5. – С. 23-24.
6. Карапетян М. Они – маленькіе. // Образование и культура. – 2001. – №1. – С.28-32.
7. Сегеда М. Професійне самовдосконалення вчителя музики // Мистецтво і освіта. – 2003. – №1. – С.2-6.

Мороз О.Ф.

ЩОРАЗ, КОЛИ ЦВІТУТЬ АБРИКОСИ

Чим пам'ятна для вас школа, в котрій ви навчались? Друзями? Вчителями? Можливо, тією єдиною людиною, котра допомогла обрати шлях у житті? У спогадах випускників 50-60 років Херсонської школи №8 оживає в пам'яті її директор, Валентин Федорович Беньковський – прекрасний Наставник, Учитель, Директор, Особистість.

Коли людина йде з життя, час дає зрозуміти нам, наскільки важливою і необхідною була її присутність на Землі. Пригадується 1991 рік. Біля адміністративного приміщення нафтопереробного заводу зібралось безліч як дітей, так і дорослих. Вони прийшли провести в останню путь Валентина Федоровича. Ким він був для них? Керівником, який займав високий пост в управлінських структурах міста і області? Хто були ці люди? Учні, батьки учнів, діти учнів. Тих учнів, яких він учив володіти російською мовою, з котрих сурово питав за бешкетування і пропуски уроків, у котрих завжди бачив хороше, і своїми словами, діями, поведінкою спонукав до самовдосконалення. Можливо, у когось склалося враження, що це був добрий Дід Мороз? Не пам'ятаємо випадку, щоб його не помітили, коли він йшов коридором школи. Валентин Федорович умів говорити, не підвищуючи голос, але так, щоб його баритон проймав серце кожного. Ну, а якщо вже густі-прегусті брови з'єднувалися у суцільну хвилю – чекай грози! Але ось що дивно: як би директор не сварив, яким би суворим не був, відчувалося, що десь причаїлася посмішка, яка ще більше, ніж суворість допомогла визнати вину і покаятися.

Учитель за покликанням, Валентин Федорович все життя будував Школу: дім, в якому головне – діти, і в якому мешканцям повинно бути цікаво і затишно. Будував у буквальному розумінні. У 24 роки Беньковський очолив маленьку школу на околиці міста. (Відразу за приміщенням навчального закладу починалися поля сільгоспінституту. На нараду у відділ освіти доводилося добиратися пішки, оскільки автобуси ще не ходили.) За 13 років роботи він побудував два учбові корпуси і майстерні, спорудив спортивні майданчики, разом з учителями і учнями посадив парк. До речі, майстерні були особливою гордістю Валентина Федоровича, адже у 60-ті роки обладнання, яким він їх устаткував, мала не кожна школа. Все це збереглося донині і

ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ

належить ЗОШ №8. І все-таки найголовніший його здобуток – це мікроклімат, це та дивовижна атмосфера, що надихає на творчість і вчителів, і учнів. Беньковський об'єднав навколо себе талановитих, творчих, і (що дуже важливо) великодушних людей. Вони підтримують дружні стосунки і дотепер, хоча давно працюють в різних школах чи відпочивають на пенсії. Літні, сивочолі вони знову і знову повертаються в юність, згадуючи неповторні роки своєї праці з Валентином Федоровичем – роки, сповнені турбот, що робили життя цікавим і змістовним.

“Дітям повинно бути цікаве як навчання, так і загалом шкільне життя” – це завдання Беньковський поставив перед колективом і, перш за все – перед собою, як тільки став директором. Завдання на той час не з легких, адже учнями в перші роки його роботи були діти війни, переростки, які вже й не пам'ятали, що таке парта і домашнє завдання, а ще, як зараз їх називають, “важкі” підлітки. Дисципліна для багатьох була пустим звуком. Перший крок, який робить новий директор – збирає де які є дошки і будує в коридорі школи сцену. Діти повинні реалізувати себе, якщо не в навчанні, то в художній самодіяльності. Щоб вберегти своїх учнів від вулиці, сам перевіряв, чи не блукають вони вночі містом. Галина Яківна Беньковська, дружина Валентина Федоровича, спочатку обурювалася тим, що він затримується допізна і власну доньку бачить рідко. Та одного разу він прийшов додому з горою зошитів, сторінки яких “горіли” червоним олівцем і засмучено сказав: “Поглянь, Галю, які вони безграмотні, мені їх потрібно вивчити”. Дружина дізналася, що чоловік проводить з дітьми додаткові заняття, під час яких підготовує учнів хлібом, купленим за власні гроші (зарплати вчителя ледве вистачало на життя!). Тоді Галина Яківна зрозуміла – інакше працювати ця людина не зможе.

“Все краще – дітям” – для Беньковського це було не гасло, а своєрідне кредо. Майстерні, збудовані ним, допомагали дітям привчатися до праці; шкільна колекція репродукцій Третьяковської галереї відкривала світ прекрасного. Духовий оркестр (на той час кращій у місті), естрадний оркестр, оркестр народних інструментів – всі вони були створені в часи директорства Беньковського. І грали в цих колективах переважно шибай голови, в яких педагоги помітили талант. На тих, хто прагнув займатися науково-дослідницькою роботою, чекали фізичний гурток, лабораторія шкільного хімічного товариства,

дослідна ділянка. А якщо дитина хотіла реалізувати свої організаторські здібності, вона могла працювати в підлітковому клубі “Юність”. Не забував Беньковський і про любителів спорту. Як наслідок, гандбольна команда дівчат – краща в Херсоні, баскетбольна юнаків – краща в районі, а чемпіонка області по стрибках у висоту – учениця школи №8.

Створюючи умови для розвитку, директор вимагав: “Будь людиною, не втрачай себе, гідно будуй життя”. Ці слова запам’яталися нам на завжди.

Таку людину неможливо було не помітити. Школа стала відома далеко за межами Херсона. Ми гордилися і сумували – нашого директора запросили на роботу у міський комітет Компартії України. Але покликання вчителя бере своє.

У 1975 році Валентин Федорович стає завідуючим обласним відділом народної освіти. Усі свої знання, досвід, та щедрість душі він віддає розвитку народної освіти. Починає з чіткого визначення мети і завдань та доведення їх до усіх ланок освіти, підбору помічників, однодумців. І це дає в перші ж роки щедрі сходи – Херсонська область, тривалий час будучи на одному з останніх місць в галузі освіти України, раптом стає в числі перших.

Природжений та досвідчений організатор, він умів вести за собою, знайти оптимальні варіанти вирішення різних проблем. Скільки цікавих і важливих починань завдяки йому знайшли місце у житті педагогічних колективів Херсонщини. Серед них: кабінети державної символіки, педагогічного навчання батьків тощо.

Валентин Федорович в основі виховання дітей бачив сім’ю. Тому на Херсонщині вперше в колишньому Союзі утвердилася система роботи з батьками. Батьківський педвсеобуч – це його дітище, і це ставить його на один щабель з такими видатними посталями як Василь Олександрович Сухомлинський.

Беньковський дбав про майбутнє дитини, насамперед прищеплюючи їй любов до праці. В кожному місті та районі були створені сучасні комплекси навчально-виробничих комбінатів. А шкільні виробничі об’єднання внесли свій вагомий вклад не тільки у вирощування овочевих, багочових культур на полях області, а й в озеленіння таврійських степів. Коли б я не проїздив по Цюрупинському, Голопристанському, Каховському районах,

ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ

дивлячись на безкрайні лісові насадження, завжди згадуо
Валентина Федоровича.

Величезну увагу він приділяв будівництву закладів освіти.
При ньому щорічно будувалося більше 10 шкіл та 20 дитячих
садків.

Працелюбність, ініціативність, людяність гідно відзначені
державою: Валентину Федоровичу присвоєно звання
Заслуженого вчителя України. Він нагороджений Орденом
Леніна, двома Орденами Трудового Червоного Прапора,
медаллю А.С.Макаренка.

У душі він мало змінився. Тепер вже не учні, а завідуючі
райміськвно, директори шкіл, слухаючи його саркастичний
баритон, почувають себе ніяково, якщо вони щось не доробили. І
знову стягуються густі брови, але в очах теплиться посмішка, яка
дає зрозуміти, що він завжди готовий прийти на допомогу тому,
хто працює.

Якщо вірно те, що людина жива, поки її пам'ятають, то
Валентин Федорович живий. Він живе у своїх учнях, у вихованих
ним учителям, у тих людях, котрі працювали разом з ним у
школі, міській партії, обласному відділі освіти.

Кожну весну у шкільному дворі цвітуть старі, кристалі
абрикоси і вкриваються листям, зливаються в єдине ціле могутні
крони кленів та акацій. Вони теж пам'ятають цю неповторну
людину, яка вміла бачити прекрасне і в природі, і в людях.

Кузьменко В.В.

ДО ЮВІЛЕЮ ХЕРСОНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ № 13

У жовтні 2004 року загальноосвітня школа №13 м.Херсона святкує свій ювілей. Сьогодні можна констатувати, що вона має свої традиції, здобутки, працює на перспективу.

А починалася історія школи ще у повоєнні роки. У ті часи розташований у центрі міста навчальний заклад був одним із найкращих, а в 60-ті роки ХХ століття – провідним. І це, без сумніву, заслуга вдало підбраного педагогічного колективу, до якого входили: директор школи П.Розенбурд, учителі А.Андронов, Л.Громов, Б.Кан, Д.Квасюк, Р.Котеченкова, Н.Перебудова, В.Полторак, Г.Рубіна, Л.Цедрик та ін.

Йшли роки, змінювався склад учителів, але незмінними лишалися традиції школи, головними серед яких і сьогодні виступають орієнтація навчально-виховного процесу на підготовку підростаючого покоління до життя та праці, забезпечення умов для самореалізації кожного школяра.

Саме цій меті була підпорядкована діяльність Д.Лонського, Є.Коломійцевої, Н.Гагуліної – директорів школи, які у різні роки очолювали педагогічний колектив.

Мабуть тому колишні учні школи знайшли своє місце у житті, стали справжніми людьми. Багато з них обрали професію педагога. Це кандидат філологічних наук, доцент Т.Хома, кандидат педагогічних наук, доцент В.Вишневський, учителі О.Михайлик, О.Міхайловська, С.Лізогубов, Н.Хоменко, Є.Хандусенко та ін.

Розлетілися по світу не лише учні школи, а й учителі, що колись працювали тут. Досвід, якого вони набули у загальноосвітній школі №13, допоміг їм стати найкращими педагогами в місті. Гордістю школи є вчителі Л.Суботина, Г.Олійник, Л.Щербина, Р.Макарова, В.Іванова, В.Коневська, Г.Чихун, С.Ковач, Г.Бібік та ін., що сьогодні працюють в інших навчальних закладах, а також учителі, які знаходяться на заслуженому відпочинку: Л.Расторгуєва, Л.Спориш, В.Литвиненко, Т.Каланчина, М.Желуденко, А.Синько, А.Галецька, Н.Науменко, Е.Орлова, В.Дубровна, Н.Шпоменська, Т.Шелемей та ін.

До заслуг школи слід віднести й здобутки кандидатів педагогічних наук, доцентів Т.Коршун та Н.Слюсаренко, дисертаційні дослідження яких є результатом плідної роботи в складі педагогічного колективу школи № 13.

Сьогодні навчальний заклад очолюють директор Г.Перегняк та її заступники: Л.Івачова, Т.Томель, Т.Медведева. Вони спрямовують діяльність колективу на формування в учнів ініціативності, творчого ставлення до праці, творчих здібностей, уміння адаптуватися до нових виробничих умов, використовувати свої знання та вміння для вирішення реальних життєвих завдань. І хоч більшість учителів школи – молодь віком до 30 років, але у них усе вийде, бо директор тут – учитель-методист, який отримав Соросовський гранд...

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабенко Олександр Олексійович – старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського державного педагогічного університету ім.В.Г.Короленка

Басанець Л.В. – викладач кафедри живопису та історії мистецтв ПДПУ ім. К.Д.Ушинського.

Белошицький Олександр Олександрович науковий співробітник лабораторії трудової підготовки і політехнічної творчості Інституту педагогіки АПН України

Білоконь Лариса Олексіївна – майстер виробничого навчання ВПУ №2 м.Херсона

Бухтій Микола Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Вазіна Тетяна Валеріївна – старший викладач кафедри вокалу та хорових дисциплін Херсонського державного університету

Вишневський Валентин Петрович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Воловчик Наталія Анатоліївна – викладач кафедри хореографії Херсонського державного університету

Воробйова Раїса Никифорівна – завідувач навчально-методичного кабінету перспективного педагогічного досвіду Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Голикова Олена Євгенівна – старший викладач кафедри української культури і театрального мистецтва Херсонського державного університету

Гончаренко Любов Анатоліївна – викладач кафедри українознавства Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Джеджула Олена Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри автоматизації та комплексної механізації технологічних процесів Вінницького державного аграрного університету

Довдер Віктор Олександрович – завідувач навчально-методичного кабінету трудового навчання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Жерноклєєв Ігор Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри трудового навчання та креслення НПУ імені М.П.Драгоманова

Клепов Віталій Павлович – учитель другої категорії спеціалізованої школи №24 м.Херсона

Корець Микола Савович – завідувач кафедри загальнотехнічних дисциплін Національного педагогічного університету ім.М.П.Драгоманова, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Кравченко Ірина Федорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Херсонського державного університету

Кузьменко Василь Васильович – завідувач кафедри наукових основ управлінської діяльності Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, кандидат педагогічних наук, доцент

Куленко Валентин Іванович – учитель вищої категорії, учитель-методист спеціалізованої школи №30 м.Херсона

Кулькіна Євгенія Петрівна – завідувач навчально-методичного кабінету дошкільного виховання Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів

Лопатюк Валентина Василівна – учитель французької мови Цюрупинської загальноосвітньої школи №2

Масленнікова Наталія Анатоліївна – старший викладач кафедри музики й образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Маслова Тетяна Миколаївна – викладач кафедри живопису та історії мистецтва ПДПУ ім. К.Д.Ушинського

Міхова Тетяна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри живопису та історії мистецтва художньо-графічного факультету ПДПУ ім. К.Д.Ушинського

Мороз Олександр Федорович – головний редактор газети “Джерела”

Науменко Юрій Григорович – учитель ОБЖ вищої категорії загальноосвітньої школи №16 м.Херсона

Паученко Ганна Олександрівна – студентка факультету культури і мистецтв Херсонського державного університету

Полюх Катерина Ігорівна – концертмейстер кафедри вокалу та хорових дисциплін Херсонського державного університету

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Рись Марина Юрїївна – викладач музично-теоретичних дисциплїн дитячої школи мистецтв №4 м.Запоріжжя, аспірантка кафедри соціальної педагогіки і управління Запорізького державного університету

Рудяков Олександр Миколайович – ректор Кримського республіканського інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філологічних наук, професор

Савенко Ігор Васильович – аспірант Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка

Сагоян Єроняк Кимівна – старший викладач Кишиневського державного педагогічного університету ім.І.Крянге

Сафонова Віра Євгенівна – науковий співробітник Інституту вищої освіти АПН України

Свириденко Любов Олександрівна – учитель географії та біології спеціалізованої школи №52 м.Херсона

Семенов І.В.

Семешко Любов Федорівна – учитель біології Князегригорівської загальноосвітньої школи Великолепетиського району

Сергєєва Лариса Миколаївна – кандидат педагогічних наук, в.о. доцента Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України, науковий кореспондент Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України

Сидоренко Віктор Костянтинович – член-кореспондент АПН України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри трудового навчання та креслення НПУ імені М.П.Драгоманова

Фелющенко Інна Василівна – старший викладач кафедри української культури і театрального мистецтва Херсонського державного університету

Чабан Наталія Іванівна – завідувач кафедри виховної роботи Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, кандидат педагогічних наук, доцент